

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

SCIENTIFIC WORKS
OF INTERREGIONAL ACADEMY
OF PERSONNEL MANAGEMENT.

LEGAL SCIENCES

Випуск 4 (76), 2025

Видавничий дім
“Гельветика”
2025

Засновник: Міжрегіональна Академія управління персоналом.

Рік заснування: 2006.

Періодичність: 4 рази на рік.

Редакційна колегія

Зарисило В. О., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом (**головний редактор**)

Берзія П. С., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології Інституту права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Богатирьов І. Г., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Вакулік О. О., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики та судової медицини, Національна академія внутрішніх справ

Головко Л. О., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Горлісько С. Г., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри національної безпеки навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Доценко О. С., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Національна академія внутрішніх справ

Калиновський Б. В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права та прав людини, Національна академія внутрішніх справ

Кисленко Д. П., кандидат юридичних наук, д.пед.н., доцент, професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Кислий А. М., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Козаченко О. І., доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Козін С. М., доктор юридичних наук, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Колб О. Г., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Ладиченко В. В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Лисенко С. О., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри

правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Макєва О. М., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, Національний авіаційний університет

Мердова О. М., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2, Донецький державний університет внутрішніх справ

Мурашій К. В., доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, фінансового та банківського права Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна академія управління персоналом

Омаров Азад Енвер огли, доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Піддубний О. Ю., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного та господарського права, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Сервєцький І. В., доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри національної безпеки навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Стрельбицька Л. М., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін, Національна академія Служби Безпеки України

Стрельбицький М. П., доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник науково-організаційного центру, Національна академія Служби Безпеки України

Стрепюк Я. В., доктор юридичних наук, прокурор, Офіс Генерального прокурора України

Чуєнко В. І., кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та міжнародного права Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Шульга Є. В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Яра О. С., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та фінансового права, декан юридичного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Łukasz Moniuszko, Doktor habilitowany, Profesor, Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy (Bydgoszcz, Rzeczpospolita Polska)

Agnieszka Szpak, dr hab., Professor, Department of International Security, Institute of Security Studies, Toruń, Poland

Dariusz Skalski, dr hab., Professor, Gdansk University of Physical Education and Sport, Gdańsk, Poland

Olha Bodnar-Petrovska, PhD, Senior Researcher, Head of the Baltic-Ukrainian Center, Faculty of Law, Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania

Затверджено Вченою радою

Міжрегіональної Академії управління персоналом 10.12.2025 (протокол № 11)

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1173 від 11.04.2024 року.

Ідентифікатор медіа: R30-03891

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (вул. Фрометівська, буд. 2, м. Київ, 03039, iarp@iarp.edu.ua, тел. (044) 490-95-00).

Відповідно до Наказу МОН України № 320 від 07 квітня 2022 року (додаток 2) журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія Б). Спеціальності: D8 – Право;

K9 – Правоохоронна діяльність; D9 – Міжнародне право.

Видання індексується Google Scholar

DOI: 10.32689/2522-4603

Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки. 2025. Вип. 4 (76). Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2025. 74 с.

Публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку права. Для науковців, викладачів, студентів та всіх, кого цікавить розвиток юридичної науки в Україні.

UDC 34

Founder: Interregional Academy of Personnel Management.**Founded:** 2021.**Periodicity:** 4 times a year.**Editorial board**

Zarosylo V. O., Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Law-Enforcement and Anti-Corruption Activity of the Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Vladimir the Great, Interregional Academy of Personnel Management (Chief Editor)

Berzin P. S., Doctor of Law, Associate Professor, Professor at the Department of Criminal Law and Criminology of the Institute of Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Bohatyrov I. H., Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Law-Enforcement and Anti-Corruption Activity of the Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Vladimir the Great, Interregional Academy of Personnel Management

Vakulik O. O., PhD in Law, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Criminalistics and Forensic Medicine, National Academy of Internal Affairs

Holovko L. O., PhD in Law, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of International Law and Comparative Jurisprudence, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Hordiienko S. H., Doctor of Law, Associate Professor, Professor at the Department of National Security of the Scientific-Educational Institute of Law named after Vladimir the Great, Interregional Academy of Personnel Management

Dotsenko O. S., Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Public Administration and Management, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Kalynovskyi B. V., Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Constitutional Law and Human Rights, National Academy of Internal Affairs

Kyslenko D. P., PhD in Law, Doctor of Pedagogy, Associate Professor, Professor at the Department of Law-Enforcement and Anti-Corruption Activity of the Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Vladimir the Great, Interregional Academy of Personnel Management

Kyslyi A. M., Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Vladimir the Great, Interregional Academy of Personnel Management

Kozachenko O. I., Doctor of Law, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Law-Enforcement and Anti-Corruption Activity of the Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Vladimir the Great, Interregional Academy of Personnel Management

Kozin S. M., Doctor of Law, Assistant Professor at the Department of Theory and History of State and Law, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Kolb O. H., Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Professor at the Department of Criminology and Criminal-Executive Law, Yaroslav Mudryi National Law University

Ladychenko V. V., Doctor of Law, Professor, Head of the Department of International Law and Comparative Jurisprudence, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Lysenko S. O., Doctor of Law, Professor, Professor at the Department

of Law-Enforcement and Anti-Corruption Activity of the Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Vladimir the Great, Interregional Academy of Personnel Management

Makeieva O. M., PhD in Law, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Theory and History of State and Law, National Aviation University

Merdova O. M., PhD in Law, Associate Professor, Head of the Department of Administrative Law Disciplines of the Faculty No. 2, Donetsk State University of Internal Affairs

Muraviov K. V., Doctor of Law, Associate Professor, Head of the Department of Administrative, Finance and Bank Law of the Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Vladimir the Great, Interregional Academy of Personnel Management

Omarov Azad Enver oglu, Doctor of Public Administration, Associate Professor, Professor at the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management

Piddubnyi O. Y., Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Civil and Commercial Law, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Servetskyi I. V., Doctor of Law, Associate Professor, Head of the Department of National Security of the Scientific-Educational Institute of Law named after Vladimir the Great, Interregional Academy of Personnel Management

Strelbitska L. M., Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Civil Law Disciplines, National Academy of the Security Service of Ukraine

Strelbitskyi M. P., Doctor of Law, Professor, Chief Research Associate at the Scientific and Organizational Center, National Academy of the Security Service of Ukraine

Streljuk Y. V., Doctor of Law, Prosecutor, Prosecutor General's Office of Ukraine

Chuienko V. I., PhD in Law, Senior Lecturer at the Department of Civil-Law Disciplines and International Law of the Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Vladimir the Great, Interregional Academy of Personnel Management

Shulha Y. V., Doctor of Law, Associate Professor, Professor at the Department of International Law and Comparative Jurisprudence, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Yara O. S., Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Administrative and Finance Law, Dean of the Faculty of Law, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Lukasz Moniuszko, Doktor habilitowany, Profesor, Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy, Bydgoszcz, Rzeczpospolita Polska

Agnieszka Szpak, dr hab., Professor, Department of International Security, Institute of Security Studies, Toruń, Poland

Dariusz Skalski, dr hab., Professor, Gdansk University of Physical Education and Sport, Gdańsk, Poland

Olha Bodnar-Petrovska, PhD, Senior Researcher, Head of the Baltic-Ukrainian Center, Faculty of Law, Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania

Approved by the Academic Council of Interregional Academy of Personnel Management (minutes No. 11 as 10.12.2025)

Registration of print media entity: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision No. 1173 as of 11.04.2024.
Media ID: R30-03891.

Media entity – Private Joint-Stock Company «Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management» (03039, Kyiv, Frometivska str., 2, iapm@iapm.edu.ua, tel. (044) 490-95-00).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated April 7, 2022, № 320 (annex 2), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (the “B” category). Subject Area: D8 – Law; K9 – Law Enforcement Activities; D9 – International Law.

The journal is indexed by Google Scholar

DOI: 10.32689/2522-4603

Scientific works of Interregional Academy of Personnel Management. Legal Sciences. 2025. Issue 4 (76). Kyiv : Interregional Academy of Personnel Management. 2025. 74 pp.

It is published the articles by scientists dealing with the topical issues of law development. The journal is intended for academic and research staff, students, and all those interested in the development of legal science in Ukraine.

ЗМІСТ**Олексій ВОЙЧЕК**

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ОРГАНАМИ ПОЛІЦІЇ:
СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ..... 6

Віра ГАЛУНЬКО

ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ..... 12

Ігор ГОРБАНЬОВ, Ігор ФЕДОРОВ, Наталія ПРОДАНЕЦЬ

ОСОБЛИВОСТІ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО
ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ВОДНОМУ ТРАНСПОРТІ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ
НА ЇХ ДОПУСТИМІСТЬ ТА НАЛЕЖНІСТЬ..... 16

Станіслав ГОЦАЛЮК

СУТНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШЛЯХІВ РОЗВИТКУ
ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ..... 23

Володимир ЗАРОСИЛО, Ганна ГАВРЮШЕНКО,**Оксана МЕЛЬНИК-ЛИМОНЧЕНКО**

МІЖНАРОДНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЯКІ ВЧИНЕНІ НА ТЕРИТОРІЇ
УКРАЇНИ ВІЙСЬКОВИМИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ТА МОЖЛИВІСТЬ ПРИТЯГНЕННЯ
ЗЛОЧИНЦІВ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ..... 28

Анна ПАНЧУК

ПРАВОВІ МЕЖІ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРА:
ВЗАЄМОДІЯ СПЕЦІАЛЬНИХ НОРМ, ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ,
ВИКЛИКИ ТА ПОТРЕБИ ВОЄННОГО ЧАСУ..... 34

Василь ПАРАСЮК

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТРУДОВОГО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 40

Іван СЕРВЕЦЬКИЙ, Олександр СУШКО

ВИДАТНІ ОРГАНІЗАТОРИ РОЗВІДКИ ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНА
БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО..... 46

Руслан ЧОРНОЛУЦЬКИЙ, Микола ЗУБРИЦЬКИЙ, Ірина МУРАВЬОВА,**Дмитро ЧАСОВНИКОВ, Віктор ВАЦЮК**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ОСІБ,
ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ..... 54

Олександра ЧУЄНКО

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ..... 59

Геннадій ДМИТРЕНКО, Інна СЕМЕНЕЦЬ-ОРЛОВА

НАРОДОВЛАДДЯ НОВОГО ТИПУ ЗАВДЯКИ «ЦИФРОВОМУ ВІЧЕ»
ЯК ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ ПОВОЄННОЇ УКРАЇНИ 64

CONTENTS

Oleksii VOICHEK PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES BY POLICE: STATE OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT.....	6
Vira HALUNKO PROFESSIONAL AND LEGAL TRAINING OF POLICE OFFICERS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE.....	12
Igor GORBANOV, Igor FEDOROV, Nataliya PRODANETS PECULIARITIES OF COLLECTING EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS REGARDING WATER TRANSPORT OFFENSES THAT AFFECT THEIR ADMISSIBILITY AND RELEVANCE.....	16
Stanislav GOTSALYUK THE ESSENCE OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE PATHS OF DEVELOPMENT OF INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE.....	23
Volodymyr ZAROSYLO, Anna HAVRYUSHENKO, Oksana MELNYK-LIMONCHENKO INTERNATIONAL CRIMINAL OFFENCES COMMITTED ON THE TERRITORY OF UKRAINE BY THE MILITARY OF THE RUSSIAN FEDERATION AND THE POSSIBILITY OF BRINGING CRIMINALS TO RESPONSIBILITY.....	28
Anna PANCHUK LEGAL BOUNDARIES OF STATE SECTOR REFORM: INTERACTION OF SPECIAL NORMS, EUROPEAN STANDARDS, CHALLENGES AND NEEDS OF WARTIME.....	34
Vasyl PARASIUK DIGITALIZATION OF LABOR LAW UNDER MARTIAL ARTS.....	40
Ivan SERVETSKY, Oleksandr SUSHKO PROMINENT ORGANIZERS OF INTELLIGENCE DURING THE TIME OF HETMAN BOHDAN KHMELNYTSKY.....	46
Ruslan CHORNOLUTSKYI, Mykola ZUBRYTSKYI, Iryna MURAVIOVA, Dmytro CHASOVNIKOV, Viktor VATSYUK CURRENT ISSUES OF REALIZATION AND PROTECTION OF CIVIL RIGHTS OF PERSONS AFFECTED BY ARMED AGGRESSION IN WARTIME CONDITIONS.....	54
Oleksandra CHUIENKO EVOLUTION OF THE LEGAL NATURE OF SOCIAL NETWORKS.....	59
Gennady DMITRENKO, Inna SEMENETS-ORLOVA NEW DEMOCRACY THROUGH “DIGITAL VECHE” AS A PARADIGM FOR THE DEVELOPMENT OF POST-WAR UKRAINE.....	64

УДК 343.31

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.4.1>**Олексій ВОЙЧЕК**аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ, voicheko567@ukr.net

ORCID: 0009-0008-4109-7423

**ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ
ОРГАНАМИ ПОЛІЦІЇ: СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ**

У статті здійснено комплексний аналіз ступеня наукової розробки проблеми функціонування Національної поліції України як провідного суб'єкта запобігання злочинності. Мета дослідження полягає у критичному переосмисленні існуючих теоретико-методологічних підходів до визначення ролі поліції в системі превенції правопорушень, а також у верифікації малодосліджених аспектів, що потребують подальшої наукової детермінації. Автором ґрунтовно досліджено генезис та сучасний стан доктринальних розробок зазначеної проблематики протягом періоду незалежності України. Констатовано, що питання підвищення ефективності правоохоронної діяльності у сфері запобігання злочинності перебували у центрі уваги багатьох вітчизняних науковців, що зумовило формування потужного теоретичного підґрунтя для подальших розвідок.

Систематизація та критичний аналіз сучасного масиву дисертаційних досліджень, присвячених проблематиці превенції злочинності у різних галузях юридичної науки, дозволяє констатувати дефіцит комплексних монографічних розробок, об'єктом яких є функціонування Національної поліції України як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням у контексті новітніх викликів. Зокрема, поза увагою науковців залишається трансформація правоохоронної діяльності в умовах повномасштабної збройної агресії та в процесі євроінтеграційного поступу держави. На сучасному етапі наукового пошуку актуалізується необхідність першочергового дослідження низки лакун, а саме: теоретико-методологічного забезпечення превентивної функції поліції в умовах особливого правового режиму (воєнного стану), а також компаративного аналізу зарубіжного досвіду функціонування поліцейських інституцій у сфері запобігання злочинності з метою його подальшої імплементації у вітчизняну практику.

Обґрунтовано висновок, що розробка концептуальних теоретико-прикладних засад функціонування поліції як провідного суб'єкта запобігання злочинності набуває статусу пріоритетного наукового завдання на сучасному етапі державотворення. Це передбачає імперативну необхідність розв'язання комплексу корелятивних фундаментальних та прикладних проблем, що зумовлено стратегічними векторами розвитку України: утвердженням суб'єктності в європейському правовому просторі, зміцненням інституційної спроможності держави та необхідністю ефективної протидії екзистенційним викликам збройної агресії.

Ключові слова: злочинність, кримінальні правопорушення, наукова доктрина, правове дослідження, запобігання злочинності, суб'єкти запобігання злочинності, Національна поліція України.

Oleksii Voichek. PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES BY POLICE: STATE OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT

The article provides a comprehensive analysis of the degree of scientific development of the issue of the functioning of the National Police of Ukraine as a leading entity in crime prevention. The purpose of the study is to critically rethink existing theoretical and methodological approaches to defining the role of the police in the system of crime prevention, as well as to verify understudied aspects that require further scientific determination. The author thoroughly examines the genesis and current state of doctrinal developments on this issue during the period of Ukraine's independence. It is noted that the issue of improving the effectiveness of law enforcement activities in the field of crime prevention has been the focus of attention of many domestic scholars, which has led to the formation of a strong theoretical basis for further research.

Systematization and critical analysis of the current array of dissertation research devoted to the issue of crime prevention in various fields of legal science allows us to conclude that there is a shortage of comprehensive monographic studies focusing on the functioning of the National Police of Ukraine as an entity preventing criminal offenses in the context of the latest challenges. In particular, scholars have overlooked the transformation of law enforcement activities in the context of full-scale armed aggression and the process of the state's European integration. At the current stage of scientific research, there is an urgent need to study a number of gaps, namely: theoretical and methodological support for the preventive function of the police in conditions of a special legal regime (martial law), as well as a comparative analysis of foreign experience in the functioning of police institutions in the field of crime prevention with a view to its further implementation in domestic practice.

The conclusion that the development of conceptual theoretical and practical foundations for the functioning of the police as the leading entity in crime prevention is becoming a priority scientific task at the current stage of state building is well-founded. This implies the imperative need to solve a complex of correlative fundamental and applied problems, which is determined by the strategic vectors of Ukraine's development: the establishment of subjectivity in the European legal space, the strengthening of the institutional capacity of the state, and the need to effectively counter the existential challenges of armed aggression.

Key words: *crime, criminal offenses, scientific doctrine, legal research, crime prevention, crime prevention entities, National Police of Ukraine.*

Постановка проблеми. Теоретико-методологічне осмислення превентивної діяльності поліції передбачає системний аналіз багаторівневої структури запобігання злочинності, що охоплює загальносоціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуальний аспекти. Зазначений підхід спрямований на детермінацію та подальшу елімінацію причин і умов криміналізації суспільства, здійснення корекційного впливу на представників груп ризику та запобігання конкретним актам протиправної поведінки. Сучасний вектор наукових розвідок орієнтований на оптимізацію інституційної ефективності превентивних заходів, забезпечення суворого дотримання принципу законності, чітку диференціацію компетенцій суб'єктів профілактики та мінімізацію соціальної напруженості як фундаментальної передумови зниження віктимологічних наслідків злочинності.

Сучасна наука активно розробляє методи для взаємодії всіх трьох рівнів попередження, щоб створити комплексну систему профілактики злочинності. Основний акцент робиться на розробку заходів, які дійсно знижують рівень злочинності та мінімізують її шкідливі наслідки.

Наукові розвідки орієнтовані на забезпечення суворої відповідності превентивних заходів принципу верховенства права та чітку делімітацію функціональної відповідальності інституцій, залучених до профілактичного процесу. На сучасному етапі здійснюється активна імплементація інноваційних підходів, зокрема: використання інструментарію Data Science для прогностичного моделювання криміногенної обстановки, впровадження високотехнологічних систем моніторингу та контролю, а також модернізація програм реабілітації та ресоціалізації осіб, які вчинили правопорушення, з метою запобігання рецидивній злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний фундамент дослідження превенції злочинності та функціональних засад діяльності її суб'єктів сформовано у працях таких вагомих представників правничої науки, як: О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, Т. А. Денисова, В. В. Голіна, О. М. Джужа, А. Є. Жалінський, Д. Г. Заброда, А. П. Закалюк, В. С. Зеленецький, О. Г. Кальман, А. В. Коваленко, М. Г. Колодяжний, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, А. Н. Михненко, М. І. Хавронюк, В. В. Шаблистий, О. Ю. Шостко, Н. М. Ярмиш та інших.

Мета статті полягає у проведенні комплексного аналізу ступеня доктринальної розробки функціонування Національної поліції України як провідного суб'єкта превенції злочинності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Згідно з фундаментальними положеннями Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека детерміновані як найвища соціальна цінність. Даний конституційний імператив корелюється з обов'язком держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини й громадянина [17]. У межах реалізації зазначеного обов'язку держава імплементує свої функції через систему спеціально уповноважених органів, серед яких ключове місце посідає Національна поліція України як центральний інститут правоохоронної системи.

Згідно з положеннями ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію», даний інститут визначається як центральний орган виконавчої влади, функціональне призначення якого полягає у служінні суспільству через забезпечення охорони прав і свобод людини, протидію злочинності, а також підтримання публічної безпеки і порядку [23].

Відповідно, зміст ст. 2 зазначеного нормативно-правового акту дозволяє констатувати, що домінантним вектором діяльності органів поліції є стратегія запобігання та превенції кримінальних правопорушень. Реалізація цієї функції покладається на оперативні та слідчі підрозділи, які в межах своєї компетенції здійснюють заходи, спрямовані на детермінацію та нейтралізацію криміногенних чинників.

У вітчизняному науковому дискурсі фундамент дослідження запобігання злочинності як пріоритетного вектора безпекової політики був закладений О. М. Костенком. У праці «Злочинність як політична проблема для України і Європи» (1993 р.) автором вперше на концептуальному рівні було обґрунтовано категорію "кримінологічна безпека людини". Дане поняття дефініювалося як стан «захисності сукупності елементів, необхідних для нормальної (такої, що відповідає законам природи) життєдіяльності індивіда, від проясв сваволі, що реалізуються у формі злочинних посягань» [18, с. 215–216].

У межах окресленого наукового дискурсу особливої ваги набувають теоретичні напрацювання В. В. Голіни. Вчений акцентує увагу

на тому, що «профілактика захисту як світова стратегія зменшення практичних можливостей злочинних проявів потребує наукового обґрунтування запобіжного впливу на свідомість потенційних злочинців технічної охоронної озброєності суспільства, вивчення практики уразливості і можливостей захисту тих чи інших матеріальних і духовних цінностей від злочинних посягань, використання новітніх засобів їх захисту в різних сферах життя, виробництва, розподілу благ тощо, зацікавленість держави в залученні та впровадженні різних ноу-хау, дослідження доцільності запозичення світового досвіду профілактики захисту в національному просторі та ін.» [10, с. 151].

У фаховій літературі акцентується увага на тому, що на певному етапі генезису вітчизняної правоохоронної системи правозастосовна діяльність характеризувалася векторизацією зусиль на боротьбу з правопорушеннями як цілісним суспільно-небезпечним явищем [12, с. 60–61].

У контексті дослідження функціональної ролі поліції у сфері превенції злочинності вагоме значення має науковий доробок О. М. Литвака, зокрема його праця «Державний контроль за злочинністю (кримінальний аспект)» (2001) [19]. У зазначеній роботі автором здійснено ретельний аналіз специфіки імплементації державного контролю над злочинністю, розкрито інституційну структуру механізму даної діяльності, а також визначено місце та роль відповідних правоохоронних інституцій у межах цієї системи.

Фундаментальне значення для розвитку вітчизняної правової думки має праця А. П. Закалюка – «Курс сучасної української кримінології: теорія і практика» у трьох книгах [13; 14; 15]. Дане дослідження зберігає високий ступінь актуальності та репрезентивності, виступаючи не лише ґрунтовним доктринальним базисом для наукових розвідок, а й ключовим навчально-методичним ресурсом для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

У колективній монографії «Правоохоронна діяльність в Україні: теоретико-правовий аспект» здійснено ґрунтовну експлікацію функціональної структури правоохоронної діяльності. Авторами запропоновано класифікацію ключових функцій, що охоплює: охоронну, превентивну (профілактичну), контрольно-наглядову, регулятивну, каральну та виховну. Деталізовано специфіку імплементації зазначених функцій, а також окреслено перспективні вектори їх модернізації з урахуванням динамічної трансформації соціально-

політичних, економічних та інших детермінант суспільного буття [8].

Вагомий внесок у розвиток доктрини превенції злочинності становлять фундаментальні праці В. В. Голіни «Запобігання злочинності (теорія і практика)» (2011) [10] та О. В. Шевченка «Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності» (2012) [27], у яких деталізовано праксеологічні аспекти профілактичної діяльності.

Особливої уваги заслуговує науковий доробок О. М. Джужі, зокрема монографія «Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма» (2015) [11]. У цій праці автором здійснено концептуальний аналіз віктимологічного вектора превенції, що дозволило якісно поглибити розуміння механізмів мінімізації ризиків віктимізації населення та вдосконалити стратегії захисту потенційних жертв кримінальних правопорушень.

Репрезентативним прикладом системного наукового пошуку в царині теоретико-методологічних основ кримінологічного забезпечення протидії злочинності є фундаментальна праця В. М. Бесчастного (2018), у якій сформульовано поняття кримінологічного забезпечення протидії злочинності, визначено структуру і зміст відповідної теорії у системі загальної теорії протидії злочинності, а також визначено основні ознаки і властивості системи кримінологічного забезпечення протидії злочинності [6].

Вагомим внеском у розвиток доктрини правоохоронної діяльності став захист дисертаційного дослідження С. О. Бичіна «Детективна діяльність в механізмі запобігання злочинності» (2019) [7]. У зазначеній праці автором здійснено концептуальне розмежування між державним та приватним секторами превентивної діяльності. Особливої наукової уваги заслуговує проведена дослідником експлікація сутнісних характеристик та специфічних ознак запобіжної детективної діяльності в розрізі різних суб'єктів: функціональної специфіки детективних підрозділів Національного антикорупційного бюро України; превентивного потенціалу детективної складової Національної поліції України; правових та праксеологічних засад приватної детективної діяльності у загальній системі запобігання кримінальним правопорушенням.

Знаковим етапом у розвитку вітчизняної юридичної думки став захист дисертаційного дослідження А. В. Коваленка «Теоретико-прикладні засади кримінологічного забезпечення поліцейської діяльності в Україні» (2020) [16]. У праці здійснено комплексний

змістовний аналіз феномену кримінологічного забезпечення поліцейської діяльності, досліджено генезис його історичних форм, розкрито сутнісне наповнення та внутрішній механізм функціонування.

Особлива наукова цінність дослідження полягає у формулюванні авторських концептів та верифікації наявних аргументів, що дозволило обґрунтувати виокремлення зазначеного масиву знань у самостійну кримінологічну теорію середнього рівня. Це створило надійне підґрунтя для подальшої інституціоналізації превентивних функцій поліції в системі забезпечення національної безпеки.

Окремої уваги заслуговує дисертаційне дослідження М. О. Семенишина «Теорія та практика запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил)» [26]. У зазначеній праці автором репрезентовано цілісну концепцію оптимізації механізму запобігання відповідній категорії кримінальних правопорушень. Наукова новизна підходу полягає у розробці комплексних пропозицій щодо модернізації чинного законодавства, спрямованих на підвищення інституційної ефективності органів поліції в умовах особливого правового режиму та специфічного безпекового середовища.

Значний інтерес для порівняльно-правового аналізу становить наукова праця «Кримінологічні засади протидії злочинності органами поліції в Україні та країнах ЄС» (2021) [25]. У дослідженні концептуалізовано сутність і змістовне наповнення дефініції «система суб'єктів протидії злочинності», а також здійснено детальну типізацію напрямів інтерсуб'єктної взаємодії органів поліції. Авторами диференційовано форми співпраці залежно від стратегічних цілей, тактичних завдань та ступеня кореляції такої взаємодії з результативністю гарантування безпекового середовища. Окрему увагу приділено детермінації проблемних аспектів розбудови ефективних комунікаційних зв'язків між суб'єктами превенції, що дозволяє виявити бар'єри на шляху до імплементації європейських стандартів у вітчизняну правоохоронну практику.

Фундаментальне значення для розвитку превентивної парадигми має праця А. Є. Фоменка «Теоретико-прикладні засади кримінологічної діяльності Національної поліції України» (2021) [26]. У даному дослідженні автором проведено ґрунтовну структурно-функціональну характеристику кримінологічного складника в діяльності пра-

воохоронних органів та здійснено критичний аналіз нормативно-правового регулювання відповідної сфери.

Ключовим теоретичним здобутком праці є обґрунтування авторської концепції кримінологічної діяльності Національної поліції. В її основу покладено імператив імплементації інноваційних форм і методів надання поліцейських послуг, а також запровадження критеріїв оцінки ефективності поліцейської діяльності через інститут громадського моніторингу та рівень суспільної довіри.

Особливої наукової та практичної релевантності набуло опубліковане у 2022 році колективне дослідження «Поліцейська юрисдикція в умовах воєнного стану» за загальною редакцією Д. В. Швеця та М. О. Семенишина [22]. У праці представлено комплексний аналіз організаційно-тактичних засад функціонування поліцейської юрисдикції в умовах збройної агресії. Авторами деталізовано специфіку правозастосовної діяльності працівників поліції у сфері латентних та очевидних злочинів, акцентовано увагу на методологічних аспектах правової кваліфікації та процесуальних особливостях досудового розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. Окремим вектором дослідження виступає обґрунтування трансформації превентивного інструментарію поліції, адаптованого до викликів і загроз сучасної безпекової ситуації.

У 2024 році науковий простір збагатився дисертаційним дослідженням, у якому репрезентовано цілісний підхід до формування кримінологічних засад запобігання кримінальним правопорушенням у діяльності Національної поліції України. Автором окреслено шляхи розв'язання комплексу фундаментальних та прикладних проблем, а також сформульовано низку інноваційних кримінологічних положень і практичних рекомендацій, адаптованих до сучасних викликів [21].

Паралельно, на рівні дисертаційного аналізу 2024 року, здійснено ґрунтовне узагальнення специфіки функціонування підрозділів Національної поліції у сфері превенції корупційних правопорушень. Дослідження дозволило систематизувати особливості антикорупційної діяльності в умовах динамічної трансформації правоохоронної системи [20].

У системі правоохоронних інституцій провідне місце посідає Національна поліція, на яку покладено стратегічне завдання щодо оптимізації та повномасштабної реалізації антикриміногенного потенціалу органів правопорядку [1; 2; 3; 4; 5]. Тривалий час спостерігалася певна недооцінка функціональних

можливостей поліції як у науково-доктринальному дискурсі, так і в правозастосовній практиці. Це супроводжувалося відсутністю концептуальної єдності щодо визначення цілей, завдань, а також місця і ролі цього органу в загальній ієрархії суб'єктів кримінологічної превенції.

На сучасному етапі генезису поліції впроваджується концепція розбудови модерного правоохоронного інституту, спроможного ефективно нівелювати актуальні безпекові загрози та відповідати соціальним очікуванням громадян. Релевантні тенденції суспільного розвитку, зокрема в контексті євроінтеграційних процесів, зумовили відмову від архаїчної моделі взаємодії правоохоронних органів і суспільства. Остання ґрунтувалася на пріоритеті державного примусу, що наразі детермінує перехід до сервісно-орієнтованої парадигми, де в основі лежить партнерство та дотримання прав людини.

Висновки. Резюмуючи вищевикладене, слід констатувати, що проблематика запобігання злочинності, ієрархія суб'єктів превен-

тивної діяльності, а також функціональний статус поліції в цій системі традиційно перебувають у центрі уваги вітчизняного наукового дискурсу. Аналіз релевантних теоретичних розвідок дозволяє стверджувати, що сучасна кримінологічна думка демонструє виразну тенденцію до модернізації та інтенсифікації пошуку інноваційних рішень, зокрема через адаптацію провідного зарубіжного досвіду та імплементацію новітніх технологічних досягнень у правоохоронну практику.

Попри значний масив напрацювань, розроблення науково обґрунтованих теоретико-прикладних засад діяльності поліції як ключового суб'єкта запобігання злочинності набуває критичної ваги на сучасному етапі. Необхідність вирішення комплексу суміжних фундаментальних і прикладних завдань зумовлена як процесами зміцнення української державності та євроінтеграційним вектором розвитку, так і нагальною потребою у формуванні ефективних механізмів протидії злочинності в умовах відсічі збройній агресії проти України.

Література:

1. Бабенко А. М. Аналіз та запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються озброєними молодіжними організованими угрупованнями. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 54–59.
2. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 416 с.
3. Бабенко А. М. Запобігання організованим, озброєній та терористичній злочинності як складова безпеки в умовах євроінтеграції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4, ч. 1. С. 54–58.
4. Бабенко А. М. Сучасний стан та тенденції наркозлочинності, вбивств та самогубств у містах і сільських районах України: кримінологічний вимір та запобігання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спец. вип. № 1 (91). С. 16–26.
5. Бабенко А. М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 14–22.
6. Бесчастний В. М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 32 с.
7. Бичін С. О. Детективна діяльність в механізмі запобігання злочинності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 223 с.
8. Ведерніков Ю. А., Кучук А. М. Правоохоронна діяльність в Україні: теоретико-правовий аспект. Київ : Знання України, 2009. 219 с.
9. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
10. Голіна В. В. Кримінологічна профілактика злочинності: поняття, специфіка, структура, об'єкт запобіжного впливу. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2015. Вип. 29. С. 145–154.
11. Джу́жа О. М. Запобігання злочинам: кримінологіко-віктимологічна парадигма : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 331 с.
12. Дума В., Цимбалюк В. Правозастосування та форми його здійснення. *Правова інформатика*. 2006. № 3 (11). С. 59–62.
13. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
14. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.
15. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 3: Практична кримінологія. 320 с.

16. Коваленко А. В. Теоретико-прикладні засади кримінологічного забезпечення поліцейської діяльності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2020. 455 с.
17. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996р. №254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 29.10.2025).
18. Костенко О. М. Воля і свідомість злочинця (дослідження із застосуванням принципу натуралізму) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1995. 321 с.
19. Литвак О. М. Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків : Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого, 2001. 370 с.
20. Міновський В. В. Національна поліція України як суб'єкт запобігання корупційним та пов'язаним із корупцією правопорушенням : дис. ... канд. юрид. наук : 081. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. 243 с.
21. Панфьоров П. І. Національна поліція України як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням : дис. ... канд. юрид. наук : 081. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2024. 236 с.
22. Поліцейська юрисдикція в умовах воєнного стану : монографія / за заг. ред. Д. В. Швеця, М. О. Семенишина. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 552 с.
23. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 29.10.2025).
24. Семенишин М. О. Теорія та практика запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 40 с.
25. Тарасевич Ю. В. Кримінологічні засади протидії злочинності органами поліції в Україні та країнах ЄС : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ірпінь, 2021. 231 с.
26. Фоменко А. Є. Теоретико-прикладні засади кримінологічної діяльності Національної поліції України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2021. 422 с.
27. Шевченко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. 16 с.

Дата першого надходження статті до видання: 24.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.12.2025

УДК 347.965:355.013(477)

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.4.2>**Віра ГАЛУНЬКО**

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративної діяльності поліції факультету
підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності
Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-0563-0576

**ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

В статті здійснено дослідження професійно правової підготовки поліцейських Національної поліції України. У сучасних умовах, що характеризуються реформуванням системи правоохоронних органів, збройною агресією проти України, дією воєнного стану та зростанням суспільного запиту на дотримання прав і свобод людини, особливою значення набуває професійно-правова підготовка поліцейських. В умовах сьогодення виникає необхідність формування нового типу поліцейського висококваліфікованого, морально стійкого, правосвідомого фахівця, який здатний діяти відповідально, законно та ефективно. Від рівня професійної підготовки поліцейських безпосередньо залежить стан публічної безпеки, дотримання прав і свобод людини, довіра громадян до державних інституцій та здатність протидіяти злочинності. Саме, професійно-правова підготовка поліцейських є основною складовою їх службової компетентності, адже саме рівень правових знань, умінь і навичок безпосередньо впливає на законність застосування заходів примусу, ефективність виконання службових повноважень, дотримання прав людини та рівень довіри населення до поліції. Поліцейський у своїй повсякденній діяльності стикається з необхідністю оперативного прийняття правомірних рішень у складних і часто екстремальних умовах, що вимагає глибокого розуміння норм національного та міжнародного права, а також сформованої правової культури. Особливу роль у цьому процесі відіграє поєднання теоретичної правової освіти з практичною підготовкою, використання інтерактивних методів навчання, моделювання службових ситуацій та формування стійких навичок правомірного прийняття рішень.

Зроблено висновок, що професійно-правова підготовка поліцейських Національної поліції України є фундаментальною умовою ефективного виконання покладених на них завдань щодо забезпечення публічної безпеки, охорони прав і свобод людини та протидії злочинності. Високий рівень правової підготовленості поліцейського виступає запорукою законності його дії, мінімізації зловживань владними повноваженнями та підвищення довіри громадян до правоохоронних органів. Розвиток та модернізація професійно-правової підготовки поліцейських мають стати одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері правоохоронної діяльності, що сприятиме підвищенню ефективності роботи Національної поліції України, утвердженню принципу верховенства права та забезпеченню належного рівня захисту прав і свобод людини в українському суспільстві.

Ключові слова: підготовка поліцейських, поліцейський, Національна поліція України, державна політика у сфері правоохоронної діяльності, професійно-правова підготовка, добір, кадрова комісія, модернізація професійно-правової підготовки.

Vira Halunko. PROFESSIONAL AND LEGAL TRAINING OF POLICE OFFICERS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The article studies the professional legal training of police officers of the National Police of Ukraine. In modern conditions, characterized by the reform of the law enforcement system, armed aggression against Ukraine, the effects of martial law, and the growing public demand for respect for human rights and freedoms, professional and legal training of police officers is of particular importance. In today's conditions, there is a need to form a new type of police officer – a highly qualified, morally stable, legally aware specialist who is able to act responsibly, legally, and effectively. The level of professional training of police officers directly affects the state of public safety, respect for human rights and freedoms, citizens' trust in state institutions, and the ability to combat crime. Namely, the professional and legal training of police officers is a key component of their professional competence, because it is the level of legal knowledge, skills and abilities that directly affects the legality of the use of coercive measures, the effectiveness of the performance of official duties, respect for human rights and the level of public trust in the police. In his daily activities, a police officer is faced with the need to promptly make lawful decisions in difficult and often extreme conditions, which requires a deep understanding of the norms of national and international law, as well as the established legal culture. A special role in this process is played by the combination of theoretical legal education with practical training, the use of interactive teaching methods, modeling of official situations, and the formation of sustainable skills for legal decision-making.

It was concluded that the professional and legal training of police officers of the National Police of Ukraine is a fundamental condition for the effective performance of the tasks assigned to them in ensuring public safety, protecting human rights and freedoms, and combating crime. A high level of legal preparedness of a police officer is a guarantee of the legality of his actions, minimizing abuse of power, and increasing citizens' trust in law enforcement agencies. The development and modernization of professional and legal training of police officers should become

one of the priority areas of state policy in the field of law enforcement activities, which will contribute to increasing the efficiency of the work of the National Police of Ukraine, establishing the principle of the rule of law and ensuring an adequate level of protection of human rights and freedoms in Ukrainian society.

Key words: *police training, police officer, National Police of Ukraine, state policy in the field of law enforcement, professional and legal training, selection, personnel commission, modernization of professional and legal training.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження професійно-правової підготовки поліцейських Національної поліції України зумовлена необхідністю забезпечення відповідності підготовки кадрів сучасним викликам безпеки, європейським стандартам правоохоронної діяльності та принципам верховенства права. В умовах реформування правоохоронної системи особливої уваги потребує вдосконалення змісту, форм і методів правової підготовки поліцейських, орієнтованих не лише на засвоєння нормативно-правових актів, а й на формування практичних навичок правомірної поведінки, етичної відповідальності та поваги до прав людини. Окрім того, суспільство висуває все вищі вимоги до професіоналізму, якості підготовки кадрів, їхньої здатності діяти відповідно до стандартів прав людини, принципів законності та пропорційності застосування сили етичності та відкритості поліції, від яких залежить рівень довіри громадян.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблематику професійно-правової підготовки поліцейських досліджували науковці, зокрема М. Ануфрієв, В. Бабенко, Ю. Барабаш, С. Бойчук, С. Бутов, Т. Вайда, Г. Васильєва, О. Головков, Т. Дрозд, С. Засунько, О. Завістовський, І. Закорка, Е. Єрбоменко, І. Кириленко, О. Комісаров, К. Король, М. Кучерявенко, С. Олексієнко, К. Пасинчук, В. Поливанюк, В. Покайчук, В. Пліска, Д. Тінін, Х. Ярмачі та інші. Однак, зазначене питання залишається важливим як з теоретичної, так і з практичної точки зору, оскільки сприяє підвищенню ефективності діяльності Національної поліції України та зміцненню правопорядку в державі.

Мета дослідження. Метою нашого наукового дослідження є аналіз професійно правової підготовки поліцейських Національної поліції України.

Виклад основного матеріалу. Становлення України як демократичної, правової та соціальної держави зумовлює підвищені вимоги до діяльності правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України. У сучасних умовах, що характеризуються реформуванням системи правоохоронних органів, збройною агресією проти України, дією воєнного стану та зростанням суспільного запиту на дотримання прав і свобод людини, особливого значення набуває про-

фесійно-правова підготовка поліцейських. В умовах сьогодення виникає необхідність формування нового типу поліцейського висококваліфікованого, морально стійкого, правосвідомого фахівця, який здатний діяти відповідально, законно та ефективно. Від рівня професійної підготовки поліцейських безпосередньо залежить стан публічної безпеки, дотримання прав і свобод людини, довіра громадян до державних інституцій та здатність протидіяти злочинності. Саме, професійно-правова підготовка поліцейських є основною складовою їх службової компетентності, адже саме рівень правових знань, умінь і навичок безпосередньо впливає на законність застосування заходів примусу, ефективність виконання службових повноважень, дотримання прав людини та рівень довіри населення до поліції. Поліцейський у своїй повсякденній діяльності стикається з необхідністю оперативного прийняття правомірних рішень у складних і часто екстремальних умовах, що вимагає глибокого розуміння норм національного та міжнародного права, а також сформованої правової культури. Особливу роль у цьому процесі відіграє поєднання теоретичної правової освіти з практичною підготовкою, використання інтерактивних методів навчання, моделювання службових ситуацій та формування стійких навичок правомірного прийняття рішень.

Особливої уваги потребують питання підготовки поліцейських в умовах воєнного стану, коли на них покладаються додаткові завдання щодо забезпечення громадського порядку, протидії диверсійній діяльності, участі у заходах територіальної оборони, роботи з внутрішньо переміщеними особами, реагування на надзвичайні ситуації. У цих умовах система професійної освіти та підготовки кадрів Національної поліції має бути гнучкою, сучасною та адаптованою до реальних викликів.

Також, європейський напрямок розвитку України потребує узгодженості системи підготовки поліцейських із міжнародними стандартами, зокрема Ради Європи та ЄС. Це стосується як змісту навчальних програм, так і методів викладання, акценту на практичні навички, комунікацію з громадянами, стресостійкість тощо. Як зазначила професор З.Кісіль, яка аналізувала міжнародні освітні програми, що для підготовки

поліцейських притаманно: по-перше, високий професійний рівень викладачів, інструкторів; по-друге, якісне методичне забезпечення прикладного спрямування; по-третє, раціональний підхід до вивчення дисциплін практичного спрямування, що унеможливає викладання курсантам предметів, які в нашій системі освітнього процесу відносять до нормативного блоку; по-четверте, створюються усі необхідні умови для засвоєння курсантами у стислі терміни знань та умінь (*accomplishments and skills*); по-п'яте, застосування широкого спектру практичних (позааудиторних) форм (*experiential learning*); по-шосте, жорсткий контроль за рівнем засвоєння курсантами матеріалу; по-сьоме, підвищені вимоги до науково-педагогічних працівників, які обираються лише на конкурсній основі, з обов'язковим урахуванням наявності досвіду практичної діяльності, та його освітньо-кваліфікаційного рівня [1]. Всі зазначені позиції необхідно запровадити і в Україні.

Відповідно статті 47 Закону України «Про Національну поліцію» призначення на посади поліцейських здійснюють через проведення конкурсу для визначення кандидата для призначення на відповідну посаду призначення на посади поліцейських здійснюють посадові особи органів (закладів, установ) поліції згідно з номенклатурою посад, яку затверджує Міністерство внутрішніх справ України, та відповідно до результатів конкурсу. А на призначення на посади курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, здійснюють керівники таких закладів [2].

Наказ МВС України від 25.12.2015 року № 1631 «Про організацію добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських» передбачає проведення конкурсу з добору у декілька етапів де на наступний етап проходять лише ті, що склали успішно попередній [3]. Для забезпечення прозорого добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських на підставі об'єктивного оцінювання професійного рівня та особистих якостей кожного поліцейського, відповідності їх посаді, визначення перспективи службового використання в органах поліції створені постійно діючі поліцейські комісії.

Після успішного проходження конкурсу поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліції, проходять професійну підготовку з метою набуття ними спеціальних навичок, необхідних для виконання повноважень поліції відповідно до наказу МВС 16.02.2016 № 105 «Про затвердження Поло-

ження про організацію первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліції», який визначає порядок і умови проходження первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліції (далі – професійна підготовка). Проходження поліцейським професійної підготовки підтверджується довідкою про закінчення первинної професійної підготовки [4].

При проходженні служби у Національній поліції передбачена службова підготовка, яка регламентована Наказом МВС від 26.01.2016 № 50 «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України», яким визначено організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, порядок планування, проведення та обліку занять, здійснення контролю знань, умінь та навичок осіб молодшого, середнього та вищого складу Національної поліції України. Також зазначається, що службова підготовка – система заходів, спрямованих на закріплення та оновлення необхідних знань, умінь та навичок працівника поліції з урахуванням специфіки та профілю його службової діяльності. Основними завданнями службової підготовки є: підвищення рівня знань, умінь, навичок та професійних якостей поліцейських з метою забезпечення їх здатності до виконання завдань з охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічного (громадського) порядку та безпеки; вивчення нормативно-правових актів, які регламентують діяльність Національної поліції України; удосконалення керівним складом органів (підрозділів) поліції, закладів, установ поліції навичок управління поліцейськими. Наказом передбачено п'ять видів службової підготовки: функціональна підготовка, спрямована на набуття і вдосконалення поліцейським знань, умінь та навичок у сфері нормативно-правового забезпечення службової діяльності, необхідних для успішного виконання ним службових обов'язків; загальнопрофільна підготовка, спрямована на набуття і вдосконалення поліцейським знань, умінь та навичок, необхідних для формування психологічної надійності та стійкості, готовності до дій у надзвичайних ситуаціях, а також надання домедичної допомоги в процесі виконання службових завдань; тактична підготовка, спрямована на набуття і вдосконалення поліцейським знань, умінь та навичок, необхідних для формування готовності до дій у ситуаціях з різним ступенем ризику, здатності прогнозувати їх розвиток та своє-

часно приймати правомірні рішення; вогнева підготовка, спрямована на вивчення поліцейським основ стрільби з вогнепальної зброї, правомірного її застосування (використання) та вдосконалення навичок безпечного поводження з нею, швидкісної та влучної стрільби по нерухомих і рухомих цілях, з різних положень, в обмежений час, в русі тощо; фізична підготовка, спрямована на формування та вдосконалення рухових умінь і навичок, розвиток фізичних якостей та здібностей поліцейського з урахуванням особливостей його професійної діяльності.

Усі види службової підготовки є взаємопов'язаними між собою. За невиконання поліцейськими вимог цього наказу притягуються до дисциплінарної відповідальності [5]. Професійно-правовій підготовці поліцейських Національної поліції України приділяється значна увага, однак поряд з цим є достатньо випадків прояву непрофесійності діяльності поліцейськими, що призводить до порушень як чинного законодавства, прав та

свобод громадян так і призводить до загибелі самих правоохоронців.

Висновки. Таким чином, професійно-правова підготовка поліцейських Національної поліції України є фундаментальною умовою ефективного виконання покладених на них завдань щодо забезпечення публічної безпеки, охорони прав і свобод людини та протидії злочинності. Високий рівень правової підготовленості поліцейського виступає запорукою законності його дій, мінімізації зловживань владними повноваженнями та підвищення довіри громадян до правоохоронних органів. Розвиток та модернізація професійно-правової підготовки поліцейських мають стати одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері правоохоронної діяльності, що сприятиме підвищенню ефективності роботи Національної поліції України, утвердженню принципу верховенства права та забезпеченню належного рівня захисту прав і свобод людини в українському суспільстві.

Література:

1. Кісіль З. Р. Особливості підготовки поліцейських кадрів: міжнародний досвід Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Харків, 2019. С. 32–37
2. Про Національну поліцію. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
3. Про організацію добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських. Наказ МВС України від 25.12.2015 року № 1631. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0049-16#Text>
4. Про затвердження Положення про організацію первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліції. Наказ МВС 16.02.2016 № 105 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0576-16#Text>
5. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України. Наказ МВС від 26.01.2016 № 50 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16#Text>

*Дата першого надходження статті до видання: 23.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.12.2025*

УДК 343.1:343.98

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.4.3>**Ігор ГОРБАНЬОВ**

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ, gor-i-gor@ukr.net

ORCID: 0000-0002-4100-605X**Ігор ФЕДОРОВ**

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ, igalf1969@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8234-7977**Наталія ПРОДАНЕЦЬ**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін, Одеського державного університету внутрішніх справ, nata_03031992@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1117-1652

ОСОБЛИВОСТІ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ВОДНОМУ ТРАНСПОРТІ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЇХ ДОПУСТИМІСТЬ ТА НАЛЕЖНІСТЬ

У статті здійснено комплексний теоретико-прикладний аналіз особливостей збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо правопорушень на водному транспорті крізь призму забезпечення критеріїв їхньої допустимості та належності. Автори обґрунтовують, що специфіка доказування у цій сфері визначається синергією факторів: складні гідрометеорологічні умови, динамічність акваторій, віддаленість місця події від берегової лінії та технічну складність навігаційного обладнання. Зазначено, що фізична нестабільність об'єктів дослідження та агресивність зовнішнього середовища входять у пряме протиріччя зі статичними вимогами КПК України щодо процедури фіксації слідчих (розшукових) дій. Особливу увагу приділено цифровізації доказової бази, зокрема проблемі трансформації технічної інформації навігаційних систем у статус допустимих доказів. Виокремлено виклики, пов'язані з пропріетарністю іноземного процесуального статусу капітана судна як уповноваженої службової особи. Розкрито правовий парадокс, за якого особа, чії дії можуть бути об'єктом розслідування, одноосібно здійснює первинну фіксацію доказів. Для розв'язання конфлікту інтересів запропоновано систему «стримувань і противаг», що включає дистанційний прокурорський нагляд у реальному часі, використання натільних відеокамер та механізм заміщення капітана – старшим помічником. На прикладі скидання забруднюючих речовин суднами в акваторію Чорного моря, доведено критичну вразливість умов та можливостей зберігання хімічних зразків. Автори наголошують на необхідності законодавчого надання капітанам права на невідкладний відбір проб за міжнародними стандартами та впровадження уніфікованих криміналістичних наборів на борту українських суден. У висновках акцентовано на необхідності переходу від формально-статичного до функціонально-технологічного підходу в кримінальному процесі на воді.

Ключові слова: кримінальне провадження, слідчі (розшукові) дії, досудове розслідування, докази та доказування, допустимість та належність доказів, розслідування кримінальних правопорушень на водному транспорті.

Igor Gorbanov, Igor Fedorov, Nataliya Prodanets. PECULIARITIES OF COLLECTING EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS REGARDING WATER TRANSPORT OFFENSES THAT AFFECT THEIR ADMISSIBILITY AND RELEVANCE

The article provides a comprehensive theoretical and applied analysis of the features of evidence collection in criminal proceedings regarding water transport offenses through the prism of ensuring the criteria for their admissibility and relevance. The authors substantiate that the specificity of evidence in this area is determined by a synergy of factors: complex hydrometeorological conditions, the dynamics of water areas, the remoteness of the scene of the incident from the coastline, and the technical complexity of navigation equipment. It is noted that the physical instability of the objects of study and the aggressiveness of the external environment are in direct contradiction with the static requirements of the Code of Criminal Procedure of Ukraine regarding the procedure for recording investigative (search) actions. Special attention is paid to the digitalization of the evidence base, in particular, the problem of transforming technical information of navigation systems into the status of admissible evidence. Challenges associated with the proprietary nature of foreign software and the lack of unified methods

for verifying electronic data are highlighted. The procedural status of the ship's captain as an authorized official is considered. A legal paradox is revealed, in which a person whose actions may be the subject of an investigation single-handedly carries out the initial fixation of evidence. To resolve the conflict of interest, a system of "checks and balances" is proposed, which includes remote prosecutorial supervision in real time, the use of body-worn video cameras, and a mechanism for replacing the captain with a senior assistant. Using the example of ships dumping pollutants into the Black Sea, the critical vulnerability of the conditions and possibilities for storing chemical samples is proven. The authors emphasize the need to legislatively grant captains the right to immediate sampling according to international standards and the introduction of unified forensic kits on board Ukrainian ships. The conclusions emphasize the need to transition from a formal-static to a functional-technological approach in criminal proceedings on the water.

Key words: criminal proceedings, investigative (search) actions, pre-trial investigation, evidence and substantiation, admissibility and relevance of evidence, investigation of criminal offenses in water transport.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження проблем збирання, допустимості та належності доказів у кримінальних провадженнях про правопорушення на водному транспорті зумовлена специфікою правового регулювання та унікальними фізико-технічними умовами функціонування цієї галузі. На сучасному етапі розвиток торговельного мореплавства та внутрішнього судноплавства супроводжується ускладненням характеру правопорушень, що вимагає від правоохоронних органів застосування особливих підходів до фіксації та оцінки доказової бази. Проблема допустимості доказів у цій сфері загострюється через складність проведення слідчих (розшукових) дій безпосередньо на борту суден, що перебувають у рейсі, у межах кордону України або у віддалених акваторіях, де збір доказів часто здійснюється особами, наділеними спеціальними повноваженнями, наприклад, капітанами суден, чия процесуальна діяльність не завжди відповідає суворим вимогам кримінального процесуального законодавства.

Крім того, динамічність водного середовища та ризик швидкого знищення речових доказів внаслідок дії природних факторів висувають підвищені вимоги до оперативності та технічної точності процесу доказування. Особливої уваги потребує питання належності цифрових даних, отриманих із глобальних навігаційних супутникових систем, автоматичних ідентифікаційних систем (Automatic Identification System, далі – AIS) [1] та реєстраторів даних рейсу (Voyage data Recorder – система, що виконує функції «чорної скриньки», далі – VDR) [7], оскільки інтеграція таких високотехнологічних відомостей у кримінальний процес потребує розробки чітких методологічних засад їх верифікації. Ситуативний транскордонний характер діяльності водного транспорту також зумовлює необхідність гармонізації національних стандартів допустимості доказів із міжнародно-правовими нормами, зокрема в контексті реалізації правової допомоги та визнання доказів, зібраних інозем-

ними юрисдикціями. Тож, наукова розробка цієї теми є важливою для подолання існуючих суперечностей у судовій практиці, де значна кількість доказів визнається недопустимою через порушення процедури їх отримання, у нашому випадку в екстремальних або специфічних умовах функціонування водного простору. Теоретичне обґрунтування критеріїв належності та допустимості специфічних об'єктів доказування дозволить не лише підвищити ефективність розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації водного транспорту, а й забезпечити дотримання прав учасників кримінального провадження, гарантуючи справедливий судовий розгляд на засадах верховенства права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання доказування у кримінальному провадженні становлять фундамент кримінальної процесуальної науки, що знайшло своє відображення у працях таких видатних вчених, як Ю.П. Аленін, І.В. Басиста, В.І. Галаган, І.В. Гловюк, Ю.М. Грошевий, О.П. Кучинська, О.В. Литвин, Л.М. Лобойко, Т.О. Лоскутов, В.Т. Маляренко, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, С.М. Стахівський, Д.Б. Сергєєва, Х.Р. Слюсарчук, Г.К. Тетерятник, І.А. Тітко, В.В. Тіщенко, О.О. Торбас, Л.Д. Удалова, О.Г. Шило, М.Є. Шумило, С.С. Чернявський, Ю.М. Чорноус, О.О. Юхно та інших дослідників. Сформовані ними доктринальні положення стали теоретичним підґрунтям для розуміння сутності доказування, побудови моделей загального та локального предмета доказування, а також розробки системи засобів, належних процесуальних процедур та алгоритмів збирання доказів. Разом з тим, попри вагомий внесок зазначених науковців у розвиток загальної теорії доказування, специфіка кримінальних правопорушень на водному транспорті потребує окремого розгляду. Проблематика збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо правопорушень на водному транспорті залишається недостатньо висвітленою, майже недослідженою. Унікальність водного середовища, специфічний ста-

тус судна як місця події та особливі повноваження капітана як суб'єкта процесуальної діяльності вимагають адаптації наявних наукових напрацювань до потреб морського та річкового судноплавства. Це актуалізує необхідність переосмислення класичних категорій належності та допустимості доказів крізь призму використання навігаційних та інших різноманітних систем, динамічності акваторій та транскордонного характеру правопорушень на воді, що і зумовлює спрямованість нашого дослідження.

Ціллю статті є проведення комплексного дослідження специфіки процесуального збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо правопорушень на водному транспорті, а також об'єктивних та суб'єктивних факторів, що їх допустимість та належність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення допустимості та належності доказів у кримінальних провадженнях на водному транспорті вимагає комплексного урахування об'єктивних та суб'єктивних факторів, що визначають специфіку доказування в цій сфері. Об'єктивні фактори, як гідрометеорологічні умови, динамічність акваторії, віддаленість судна від берегової лінії та технічні параметри навігаційного обладнання, формують матеріальний контекст, у якому доказова інформація може бути викривлена або безповоротно втрачена [10, с. 70], що вимагає впровадження особливих протоколів технічної фіксації. Водночас суб'єктивні фактори, що охоплюють рівень професійної компетенції осіб, які здійснюють першочергові заходи (зокрема капітана та членів екіпажу), їхню процесуальну неупередженість та точність дотримання встановлених алгоритмів вилучення об'єктів, безпосередньо впливають на юридичну валідність отриманих результатів. Лише через призму критичного аналізу взаємодії цих факторів стає можливим розмежування об'єктивної неможливості дотримання стандартної процедури від процесуальної недбалості, що є вирішальним для формування стійкої доказової бази, здатної витримати перевірку на відповідність процесуальним стандартам у судовому розгляді [9, с. 141–144].

Специфіка наведеної нами проблематики полягає у фізичній нестабільності об'єктів дослідження та агресивності зовнішнього середовища, що входить у пряме протиріччя зі статичними вимогами до процедури фіксації слідчих (розшукових) дій. Ураховуючи власний багаторічний досвід розслідування кримінальних правопорушень зазначимо, що вкрай важко, а інколи неможливо провести

огляд місця події у постійно змінюваній обстановці. Тимчасова стабільність у звичайних умовах забезпечується охороною місця події, а визначення його меж – бар'єром у вигляді контрольної стрічки, що складно професійно здійснити на борту судна.

На нашу думку, ключовим деструктивним фактором виступає динамічність водної стихії, де часовий інтервал між моментом вчинення правопорушення та початком процесуальних дій має критичне значення. На відміну від сухопутного простору, де місце події зазвичай піддається консервації, акваторія характеризується постійною зміною обстановки: течія переміщує речові докази, гідродинамічні процеси сприяють їх руйнуванню або замулюванню, а зміна погодних умов може унеможливити доступ до об'єкта.

Норми Кримінального процесуального кодексу України орієнтовані на стандартні умови проведення огляду місця події. У ситуаціях, коли огляд проводиться під час шторму, на судні, що маневрує, виникає об'єктивна неможливість дотримання ряду формальних вимог (наприклад, безперервна відеофіксація за умов низької видимості або залучення учасників, які не мають відповідної допуску чи фізичної підготовки до перебування на воді). Це створює підґрунтя для сумнівів щодо допустимості таких доказів через порушення процедурної форми, що фактично нівелює результати складної слідчої роботи [6, с. 29].

Розв'язання проблеми збирання доказів у специфічних умовах водного середовища потребує системного переосмислення процесуальних алгоритмів, що дозволило б нівелювати деструктивний вплив природних факторів без порушення фундаментальних засад допустимості. Ключовим вектором вирішення є перехід від формально-статичного до функціонально-технологічного підходу.

По-перше, концептуальним рішенням є розробка та впровадження спеціалізованих протоколів фіксації непереборної сили. Оскільки погодні умови (шторм, обмежена видимість) або рух судна об'єктивно унеможливають дотримання стандартних процедур (наприклад, безперервну відеозйомку з одного ракурсу або фізичний огляд за бортом), капітан має забезпечити фіксацію самих технічних причин неможливості повного документування. Це дозволяє легітимізувати результати огляду місця події навіть за наявності певних процедурних відступів, оскільки згідно з законом фіксування технічними засобами може бути відсутнім за умови обґрунтованої технічної немож-

ливості. У юридичній площині це створює захисний механізм, де «неможливість» стає процесуальною категорією, що рятує доказ від визнання недопустимим.

По-друге, вирішення проблеми втрати речових доказів через течію чи погодні умови полягає у негайній превентивній консервації обстановки. Капітан судна, користуючись правом на невідкладний огляд місця вчинення правопорушення, доцільно, за наявності технічних та інших можливостей, застосовувати метод «цифрового двійника» місця події – використання 3D-сканування або панорамної зйомки високої роздільної здатності відразу після виявлення факту кримінального правопорушення. Це дозволяє зафіксувати стан об'єктів у моменті, коли вони ще не зазнали впливу гідродинамічних процесів. Подальша передача таких цифрових даних слідчому має супроводжуватися суворим дотриманням процедури хешування даних, що гарантує незмінність доказової інформації з моменту її вилучення.

По-третє, правовим рішенням є автоматизація підтвердження належності доказів через інтеграцію даних бортових систем. Для того, щоб протокол огляду, складений капітаном у відкритому морі, був визнаний належним, він має бути синхронізований за часом та координатами з даними автоматичної ідентифікаційної системи (AIS) та реєстратора даних рейсу (VDR). Такий підхід створює багаторівневу систему верифікації: якщо об'єктивні дані судових приладів підтверджують неможливість іншого способу фіксації або складність умов у конкретній точці координат, суб'єктивні дії капітана щодо збору доказів отримують додаткове процесуальне підкріплення.

Нарешті, критично важливим, на нашу думку, є законодавче уточнення критеріїв «негайності» дій капітана, що описані у ст. 520 КПК України [5]. Вирішення вбачається у визнанні пріоритету збереження матеріальної сутності доказу над формальним дотриманням повної процедури (яка є фізично нездійсненною у штормових умовах). Це вимагає розробки методичних рекомендацій для капітанів щодо мінімально необхідного стандарту фіксації, який включав би обов'язкове відображення у судовому журналі причин відступу від стандартної процедури та залучення до огляду технічних членів екіпажу як кваліфікованих фахівців, чий знання судової архітектури можуть компенсувати обмеження візуальної фіксації.

Вважаємо за доцільне глибше розглянути проблему використання у розслідуванні кри-

мінальних правопорушень на водному транспорті цифрових та навігаційних даних автоматичної ідентифікаційної системи (AIS) та реєстратора даних рейсу (VDR). Основним викликом у цій сфері є процесуальна трансформація технічної інформації, що генерується системами (AIS), реєстраторами даних рейсу (VDR), радаром та GPS-трекерами, у статус належних та допустимих доказів. Складність полягає у тому, що більшість навігаційних систем є іноземного виробництва та функціонують на закритих пропріетарних алгоритмах, що ускладнює їх верифікацію згідно з національними стандартами кримінального судочинства.

Проблема допустимості загострюється через відсутність уніфікованих методик вилучення електронних даних у морі. Несанкціоноване або технічно некоректне втручання в роботу «чорних скриньок» (VDR) може призвести до спотворення часових міток (timestamps) або втрати цілісності пакетів даних, що автоматично робить такі докази вразливими для оскарження стороною захисту. Більш того, дані AIS, які часто використовуються для реконструкції траєкторії руху суден, можуть піддаватися «спуфінгу» – підміні координат, що висуває підвищені вимоги до їхньої автентифікації та перевірки на належність до конкретної події кримінального правопорушення.

Вирішення зазначеної проблеми лежить у площині стандартизації процедур на морському транспорті та розширення міжнародного правового співробітництва: 1) створення чіткого алгоритму дій для вилучення цифрових носіїв, де ключовим елементом має стати використання методу хешування зі створення цифрового відбитка даних. Це дозволить пересвідчитися, що інформація з навігаційної системи не зазнала змін під час її транспортування та аналізу, забезпечуючи достовірність електронного доказу; 2) враховуючи складність іноземного програмного забезпечення, до процесу огляду та вилучення даних доцільно залучати спеціалістів, які мають міжнародну сертифікацію на роботу з конкретними типами таких систем. Їхня участь стане гарантією допустимості доказів, підтверджуючи коректність роботи алгоритмів зчитування інформації; 3) для забезпечення належності доказів, що отримані з систем автоматичної ідентифікаційної (AIS), реєстраторів даних рейсу (VDR), радарів та позиціонування за допомогою GPS-трекерів доцільно застосовувати метод співставлення (триангуляції) інформації з різних незалежних джерел: бортових систем судна, берего-

вих станцій спостереження та супутникових знімків. Якщо траєкторія руху, зафіксована GPS-трекером, збігається з даними зовнішніх систем моніторингу, це нівелює сумніви щодо автентичності доказу, навіть якщо виникли технічні питання до одного з джерел; 4) оскільки судноплавство є глобальним, а устаткування суден – типовим з певними варіаціями, то доцільним вважаємо розробку технічних стандартів для уніфікованого доступу та експорту даних навігаційних систем, що спростить процедуру визнання електронних доказів, отриманих на вітчизняних та іноземних судах.

Таким чином, перехід від простого вилучення фізичних носіїв до інтелектуальної верифікації цифрових слідів дозволить перетворити навігаційні дані на неспростовну основу обвинувального чи виправдувального висновку, гарантуючи високий рівень об'єктивності кримінального провадження.

Ч. 1, ст. 519 КПК України визначено, що службовими особами, уповноваженими на вчинення процесуальних дій, з поміж інших, є: капітан судна України. Звісно, він не має вичерпного спектру повноважень слідчого на здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, але влади капітана морського чи річкового судна, підкріпленої главою 41 КПК України, достатньо для потенційно можливого суб'єктивного впливу. Через це проблема процесуального статусу капітана судна як службової особи, уповноваженої на вчинення процесуальних дій, є однією з найбільш дискусійних у доктрині кримінального процесуального права, оскільки вона поєднує в собі управлінську ієрархію морського права та суворі вимоги до неупередженості сторони обвинувачення [5].

Фундаментальна проблема полягає у подвійності правової природи статусу капітана. З одного боку, ст. 520 КПК України та Кодекс торговельного мореплавства наділяють капітана повноваженнями щодо проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій (обшуку, огляду, затримання) в умовах перебування судна у віддалених районах [4; 5]. З іншого боку, капітан є найманим працівником судновласника та одноосібним керівником екіпажу, що створює ризик суб'єктивної заангажованості.

У кримінальних провадженнях, що стосуються порушення правил безпеки мореплавства, забруднення моря або аварійних подій, дії самого капітана часто є предметом розслідування. Виникає правовий парадокс: особа, чия професійна діяльність або бездіяльність могла стати причиною кримінального пра-

вопорушення, здійснює первинну фіксацію доказів. Це породжує сумніви у дотриманні процесуальних гарантій, таких як право на захист, неупередженість огляду та повнота фіксації обставин. На практиці сторона захисту часто успішно оскаржує допустимість протоколів, складених капітаном, апелюючи до його зацікавленості у виправданні власних рішень або захисті інтересів компанії-судновласника.

Вирішення наведеного конфлікту інтересів чи ситуації з високим рівнем корупційних ризиків потребує створення системи «стримувань і противаг», яка б дозволила зберегти оперативність проведення процесуальних дій, мінімізуючи суб'єктивний вплив капітана, зокрема: 1) впровадження норми про обов'язкове дистанційне консультування капітана прокурором або слідчим у режимі реального часу (за наявності супутникового зв'язку). Використання натільних відеокамер (body-cams), з трансляцією у режимі реального часу до визначеного правоохоронного органу, під час проведення обшуку чи огляду капітаном дозволить забезпечити безперервну фіксацію, де роль капітана зводиться до технічного виконавця під наглядом процесуального керівника; 2) посилення об'єктивності через законодавче закріплення обов'язку капітана залучати до процесуальних дій осіб, які не перебувають у безпосередньому підпорядкуванні (наприклад, пасажирів, представників експедиторських компаній або лікарів), як понятих. У разі їх відсутності – залучення офіцерів, які мають найменший ступінь функціональної залежності від капітана; 3) матеріали, зібрані капітаном, мають статус доказів, що потребують обов'язкової перевірки та підтвердження слідчим відразу після прибуття судна в порт або висадки слідчо-оперативної групи на борт. Якщо капітан не зафіксував об'єктивні дані приладів (VDR/AIS), які підтверджують обставини, викладені у протоколі, такий протокол має вважатися лише орієнтуючою інформацією, а не беззаперечним доказом; 4) вирішення проблеми професійної некомпетентності, що веде до процедурних помилок, лежить у площині сертифікації капітанів. Включення до програм підготовки моряків поглибленого курсу «Розслідування на борту судна» дозволить забезпечити розуміння правових стандартів, серед яких допустимості доказів.

Інший цікавий варіант вирішення конфлікту інтересів і створення системи «стримувань і противаг» пропонує О. Рибіцька, шляхом впровадження механізму заміщення однієї службової особи на іншу [8, с. 82–88].

Так, ст. 49 Кодексу торгівельного мореплавства визначено осіб командного складу судна, і підходящим на роль замісника капітана є його помічник [4]. Наказом «Про затвердження Інструкції з боротьби за живучість суден внутрішнього плавання» деталізовано, що існують потенційні замісники: капітан-дублер, перший штурман судна – перший заступник капітана; механік судна – заступник капітана з технічної експлуатації судна [3].

Кримінальні правопорушення на водному транспорті інколи пов'язані з порушенням правил екологічної безпеки. Наприклад, 07.07.2021 Державною екологічною інспекцією Південно-Західного округу зафіксовано факт скиду до акваторії Чорного моря рідини невідомого походження судном «CONCARAN» IMO 9820960. Фахівці інспекції провели забір проб морської води безпосередньо у місці скиду, зафіксувавши порушення норм гранично допустимих концентрацій: вміст завислих речовин виявився завищеним у 3 рази, а загального заліза – у 2,4 рази. Крім того, 17.07.2021 державні інспектори, разом із представниками Управління СБУ в Одеській області, відібрали проби стічних вод судна вже після проходження системи очистки. Лабораторний аналіз підтвердив, що навіть після очищення рівень завислих речовин перевищує встановлені нормативи у 2,6 рази [2].

Проблема забезпечення екологічної безпеки у контексті кримінальних проваджень на водному транспорті становить складний вузол протиріч між потребою у негайній фіксації техногенного впливу та жорсткими процесуальними вимогами до збирання речових доказів. Специфіка правопорушень, пов'язаних із забрудненням акваторій, вимагає надвисокої точності на етапі відбору проб, оскільки будь-яке зволікання призводить до природної дисипації (розсіювання) забруднюючих речовин у водному середовищі.

Ключова проблема полягає у відсутності у капітана судна законодавчо закріпленого права на офіційний відбір зразків для проведення хімічних та екологічних експертиз. Хоча ст. 520 КПК України дозволяє капітану проводити огляд та обшук, процедура відбору біологічних або хімічних зразків є специфічною дією, що зазвичай вимагає участі експерта або спеціаліста. Самостійне збирання капітаном проб палива чи забрудненої води може бути визнано недопустимим через відсутність у суб'єкта відповідних повноважень та фахової підготовки [5].

Додатковим деструктивним фактором є критична вразливість процедури зберігання. Хімічний склад нафтопродуктів або стічних

вод може змінюватися під впливом температури, сонячного випромінювання та матеріалу контейнера, у якому зберігається зразок. Порушення герметичності, неправильне маркування або відсутність температурного контролю під час транспортування до берегової лабораторії призводять до того, що результати експертизи втрачають доказову силу, оскільки неможливо підтвердити ідентичність зразка тому, що був вилучений на місці події. Це створює ситуацію процесуального безсилля: факт забруднення є очевидним, але юридично довести перевищення гранично допустимих концентрацій стає неможливим.

Розв'язання цієї проблеми потребує інтеграції технічних стандартів морської індустрії у кримінальну процесуальну площину: 1) шляхом внесення змін до КПК України або розробки/затвердження інструкції, яка б наділяла капітана правом здійснювати невідкладне отримання зразків для експертизи за встановленим міжнародним стандартом. При цьому отримання має відбуватися із обов'язковою відеофіксацією та пломбуванням зразків одноразовими номерними засобами контролю, що нівелює сумніви у походженні проб; 2) вирішенням проблеми зацікавленості капітана є визнання доказової сили даних від стаціонарних судових систем контролю (наприклад, Oil Discharge Monitoring Equipment). Якщо система автоматично фіксує скидання та зберігає його параметри в зашифрованому вигляді, ці дані мають визнаватися належним доказом перевищення норм навіть за відсутності фізичного зразка, оскільки вони є продуктом об'єктивного технічного контролю; 3) українські судна доцільно укомплектувати уніфікованими наборами для відбору проб, які включають інертну тару та засоби миттєвої консервації хімічного складу.

Звісно, такі пропозиції націлені на створення ідеальних умов для подальшого успішного вирішення завдань кримінального провадження, які передбачені ст. 2 КПК України. Це також дозволить вирішити низку проблем, оскільки слідчий не може миттєво прибути у відкрите море. Тож, правова система має довірити капітану ширші повноваження, забезпечивши його інструментами, які унеможливають маніпуляції з доказами.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження проблем допустимості та належності доказів у кримінальних провадженнях щодо правопорушень на водному транспорті, можна сформулювати наступні положення: 1) специфіка водного середовища – його динамічність, агресивність та гідрометеорологічна нестабільність – зумовлює об'єктивну

складність, а подекуди й неможливість дотримання стандартних процесуальних процедур огляду місця події. Традиційні методи фіксації обставин правопорушення виявляються малоефективними в акваторіях. Це вимагає відходу від жорсткого процесуального формалізму на користь функціонально-технологічного підходу, де легітимність доказу базується на фіксації об'єктивних причин неможливості виконання окремих формальних вимог (шторм, обмежена видимість) та застосуванні сучасних методів цифрової фіксації місця події; 2) трансформація технічної інформації навігаційних систем (AIS, VDR, GPS) у статус належних та допус-

тимих доказів потребує розробки уніфікованих алгоритмів роботи з електронними доказами; 3) подолання конфлікту інтересів, пов'язаного з подвійним статусом капітана судна як суб'єкта процесуальних дій, можливе лише через створення дієвої системи «стримувань і противаг», у тому числі шляхом забезпечення дій капітана дистанційним наглядом з боку прокурора в режимі реального часу та обов'язковою відеофіксацією; 4) критична вразливість екологічних доказів вимагає надання капітанам суден повноважень щодо невідкладного отримання зразків для експертизи за міжнародними стандартами.

Література:

1. Автоматична ідентифікаційна система. *Сайт Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Автоматична_ідентифікаційна_система (дата звернення: 29.09.2025).
2. Збиток за забруднення акваторії Чорного моря сплачено судовласником. *Сайт Державної екологічної інспекції Південно-Західного округу*. URL: <https://sw.dei.gov.ua/post/1575> (дата звернення: 29.09.2025).
3. Інструкція з боротьби за живучість суден внутрішнього плавання: наказ Міністерства транспорту та зв'язку від 04.11.2004 р. № 963. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1483-04/conv/sp:dark#o3> (дата звернення: 29.09.2025).
4. Кодекс торговельного мореплавства: Закон України від 23.05.1995 р. № 176/95-ВР. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 29.09.2025).
5. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року №4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 29.09.2025).
6. Погорецький М. А. Допустимість доказів у кримінальному процесі та процесуальна доброчесність: доктрини і практика (порівняльно-правове дослідження). *Вісник кримінального судочинства*. 2025. № 1-2. С. 22–59. URL: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2025.1-2/22-59> (дата звернення: 29.09.2025).
7. Про прийняття національних стандартів України, гармонізованих з міжнародними та європейськими стандартами, пробних національних стандартів України, гармонізованих з міжнародними стандартами, скасування національних стандартів України та міждержавних стандартів в Україні: наказ Міністерства економіки від 29.11.2013 № 1424. *Сайт Будстандарт Online*. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=60438 (дата звернення: 29.09.2025).
8. Рибицька О. М. Службові особи, уповноважені на вчинення процесуальних дій в екстериторіальному просторі України. *Krakowskie Studia Małopolskie*. 2021. № 4 (32). С. 78–91.
9. Станкович М.І. Розвиток кримінального процесуального законодавства та науки кримінального процесу про межі доказування у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія: Право*. 2018. № 48. С. 141–144.
10. Science for modern man: Development of transport and transport systems. Monographic series «European Science». Book 16. Part 1. 2023. 164 p.

Дата першого надходження статті до видання: 24.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.12.2025

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.4.4>**Станіслав ГОЦАЛЮК**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, фінансового та банківського права
ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», goz_pravo@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6776-3307

СУТНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШЛЯХІВ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

В статті досліджені питання пов'язані з особливостями формування змісту сутності аспектів дієвості інституту регулювання інклюзивної освіти в Україні. Зроблено узагальнення, щодо функціонування регулятивних засад чинного законодавства, а також визначено координаційні дії розвитку шляхів забезпечення інклюзивної освіти в нашій державі. Визначені чинники, які допоможуть захистити інтереси категорії громадян, означені останніми дослідженнями в освітній сфері, що стосуються забезпечення освітою осіб з інвалідністю з дитинства. У статті розглянуто сумісність засад адміністративно-правового забезпечення координаційних дій комплексного підходу державної політики імплементації до положень чинного законодавства прав осіб з особливими освітніми потребами та осіб з інвалідністю з дитинства. Акцентовується на необхідності підтримки та правового забезпечення державою дітей з порушенням психофізичного розвитку. Наголошено на тому, що сьогодні, регулювання інклюзивної освіти в Україні, має відповідати стандартам міжнародних організацій та діючому національному законодавству з урахуванням взаємовідносин та плідній гуманістичної їх спрямованій співпраці.

Проаналізовано гуманістичну спрямованість механізмів регулювання інклюзивної освіти та трансформовану систему їх впливів на загальний юридичний простір нашої держави в контексті її входження до структур Європейського Союзу. Особливої уваги в здійсненому дослідженні заслуговують механізми шляхів оптимізації системності ґрунтового індивідуального підходу до кожної дитини з особливими освітніми потребами з боку системи державних органів України. Процес адміністративно-правового регулювання інклюзивної освіти в Україні, на сьогодні, дієво відповідає усталеним світовим стандартам гуманістично-правових міжнародних відносин. Висновки спрямовані на визначення шляхів розв'язання зазначеної проблеми автором дослідження, науковим співтовариством і імплементації системи нормативно-правових актів в чинне законодавство України, щодо забезпечення навчанням дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю з дитинства.

Ключові слова: громадянське суспільство, інклюзивна освіта, інституційно-організаційна регулятивність, інновація, комплексний підхід, моральний імператив спільноти.

Stanislav Gotsalyuk. THE ESSENCE OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE PATHS OF DEVELOPMENT OF INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE

The article examines issues related to the peculiarities of forming the content of the essence of the aspects of the effectiveness of the institution regulating inclusive education in Ukraine. A generalization is made regarding the functioning of the regulatory principles of the current legislation, and coordination actions for the development of ways to ensure inclusive education in our country are also identified. The factors that will help protect the interests of the category of citizens identified by recent studies in the educational sphere, relating to the provision of education to persons with disabilities from childhood, are identified. The article examines the compatibility of the principles of administrative and legal support for the coordination of actions of a comprehensive approach to state policy implementation with the provisions of current legislation on the rights of persons with special educational needs and persons with disabilities from childhood. The article emphasizes the need for state support and legal support for children with psychophysical development disorders. It is emphasized that today, the regulation of inclusive education in Ukraine must comply with the standards of international organizations and current national legislation, taking into account mutual relations and fruitful humanistic cooperation.

The humanistic orientation of the mechanisms for regulating inclusive education and the transformed system of their influence on the general legal space of our state in the context of its entry into the structures of the European Union are analyzed. Special attention in the conducted research is deserved by the mechanisms of ways to optimize the systematicity of a thorough individual approach to each child with special educational needs by the system of state bodies of Ukraine. The process of administrative and legal regulation of inclusive education in Ukraine, today, effectively meets the established world standards of humanistic and legal international relations. The conclusions are aimed at determining ways to solve the specified problem by the author of the study, the scientific community and the implementation of the system of regulatory legal acts into the current legislation of Ukraine, regarding the provision of education to children with special educational needs and children with disabilities from childhood.

Key words: civil society, inclusive education, institutional and organizational regulation, innovation, integrated approach, moral imperative of the community.

Постановка проблеми. Сьогодні, розвиток інклюзивної освіти в Україні зумовлений гуманістичною спрямованістю правових дій в межах регулювання чинним законодавством нині існуючих шляхів у розвитку дітей з особливими освітніми потребами та осіб з інвалідністю з дитинства.

Адміністративно-правове регулювання шляхів розвитку інклюзивної освіти в Україні потребує і створення нових сучасних моделей в освітній сфері сьогодення, хоча процес становлення інклюзивної освіти в Україні активізувався ще наприкінці ХХ ст. Осмислення національних тенденцій розвитку інклюзивної освіти, з урахуванням досвіду зарубіжних державних практик, є важливою складовою розвитку сучасної інклюзивної освіти в Україні, яка базується, перш за все, на недопущенні порушення прав і свобод осіб з особливими потребами та осіб з інвалідністю дитинства.

На цьому фоні змінилися практичні кроки в оновленні підходів, щодо забезпечення прав і свобод громадян з особливими освітніми потребами, закріплені в Конституції України (ст. 53) [3]. Ціннісно-юридичне та практичне призначення інклюзивного навчання в нашій державі отримало новий зміст, відповідно новим умовам функціонування і гуманістично-спрямованим цілям навчання. Прийняття юридично-нормативних документів з урахуванням досвіду зарубіжних держав, є одним із ключових механізмів реалізації інклюзії в освітніх сучасних процесах на побутовому рівні. На сьогодні, формування моральних імперативів нормативно-правових актів спрямовані на новий тип норм людського співжиття, визначений 12 грудня 1997 року Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН. У цьому аспекті науковці визначають зміну стандартів, щодо деліктних актів врегулювання правовідносин з урахуванням інтересів категорій дітей з особливими освітніми потребами та осіб з інвалідністю з дитинства.

Реалізація державної політики та перспективи регулювання шляхів розвитку інклюзивної освіти в Україні є істотним закріпленням гуманістично-спрямованих аксіологічних констант сьогодення, ефективних інклюзивних стратегій виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності адміністративного правового регулювання розвитку інклюзивної освіти в Україні досліджено недостатньо. Цей напрям активно розвивається, чому безумовно, сприяють зміни в діючому законодавстві. Загалом проблематика адміністративно-правового регулювання шляхів розвитку інклюзивної освіти в Україні була дослідження пра-

цях В.В. Власенко, О.В. Кузьменко, О.Г. Лис, Г.Г. Орловської, В.В. Солоненко. Значну увагу розвитку інклюзивної освіти в Україні, в процесах формування нової соціально-юридичної реальності, приділена в працях Шевченко С.М. Автор аналізує принципово нові відносини між учнем і вчителем, де визначальними залишаються індивідуальний підхід до кожного здобувача освіти та гуманістичне спрямування виховання кожної дитини. Автором С. Сорокоумовим висловлена концептуальна позиція залучення психолого-педагогічних аспектів у навчанні дітей з особливими освітніми потребами та осіб з інвалідністю з дитинства. Однак, треба зазначити, на наш погляд, що питання сутності адміністративно-правового регулювання шляхів розвитку інклюзивної освіти в Україні потребують подальших наукових опрацювань. В історичній ретроспективі науковий інтерес до становлення та розвитку інклюзивної освіти, викликаний загальними тенденціями надання гарантій прав і свобод особі, цілеспрямованим впорядкуванням суспільних відносин та принципами соціальної справедливості в таких країнах як Велика Британія, Канада, Ізраїль [9].

Метою статті є визначення сутності адміністративно-правового регулювання шляхів розвитку інклюзивної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здатність суспільства до адаптації, що уможливорює вирішення проблем реалізації права на освіту, зумовлена регулятивною державною політикою розвитку інклюзивної освіти, доступною для категорій дітей з особливими потребами та осіб з інвалідністю з дитинства. Підтримуючи стабільність і сталість формування європейського освітнього простору в Україні, новітні процеси, стосуються дій у сфері правового регулювання та трансформують і регулювання юридичної відповідальності у досліджуваній галузі знань та передбачають впровадження новітніх тенденцій у механізм функціонування інклюзивної освіти сьогодення. Важливо враховувати й моральні імперативи та створення сприятливих для людини гнучких механізмів порядку суспільного розвитку з боку державної політики в освітній сфері, а також втілення рішень регулятивних органів, щодо впровадження інклюзивної освіти в Україні, відображених в Постанові Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр” від 12 липня 2017 року [6]. Як сталий інститут правової системи юридична сутність адміністративно-правового регулювання суспільних відносин, суттєво сприяє зміцненню гарантій прав і сво-

бод осіб з особливими освітніми потребами та осіб з інвалідністю з дитинства.

Невипадково, наші дослідження ґрунтуються на пошуках оптимальних варіантів втілення в життя шляхів регулювання розвитку інклюзивної освіти в Україні на сучасному етапі. Адже, інклюзивна освіта має ключове вираження для реалізації механізмів акумуляції в національній освіті легалізованих на сьогодні прав на освіту осіб з особливими потребами та осіб з інвалідністю дитинства.

Треба підкреслити що правове регулювання шляхів розвитку інклюзивної освіти в Україні є одним з проявів державної політики, яка стосується осмислення європеїзованих освітніх реформ сучасності. Таким чином, механізм навчального процесу формується на принциповій різнобічній підтримці універсального механізму сталої концепції соціальної рівності, справедливості, зокрема, реалізації освітніх державних програм для дітей з особливими освітніми потребами та осіб з інвалідністю з дитинства. Прийнята Конвенція про права дитини дає підстави для реалізації «забезпечення незалежного від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин» [2]. Формування нових моделей навчання створюють передумови для правових зобов'язань в освітньому проєкті сьогодення, що виокремлює необхідність дотримання соціальної рівності для осіб з інвалідністю дитинства та робить найбільш привабливими для особистості комплекс взаємовідносин держави і осіб з особливими освітніми потребами. Адже, освітні нововведення, сьогодні, є актуальними в соціальному плані, гарантовані державно-правовими актами, дійсністю та суспільством. Важливість цього фактору для суспільства важко переоцінити. Зазначені чинники виявляють типові для суспільства регулятори динамічного вирішення нових завдань адміністративно-правових засад розвитку інклюзивної освіти в нашій державі та суспільно значущих цілей.

Досвід зарубіжних держав надає актуальні і переконливі приклади реального втілення діяльності інститутів інклюзивної освіти в Україні. З категорією сутності адміністративно-правового регулювання шляхів розвитку інклюзивної освіти в Україні пов'язані питання модернізації соціально-правових відносин, що стосуються навчання, пропоновані Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про інклюзивно-

ресурсний центр» від 12 липня 2017 року. Ці заходи визначають нині сформовану картину впровадження в життя державної політики, спрямованої на оптимізацію розвитку інклюзивної системи освіти в сучасній Україні. Таким чином, відбувається вироблення цілісної системи нормативно-правових актів інтерсуб'єктивної взаємодії до кодифікованого сучасного загальнонаціонального освітнього проєкту з урахуванням потреб окремої людини або соціальної групи. Адже реформи, які передбачають навчання дітей з особливими потребами, пошук індивідом його власного в системі навчання та знань, займають виключне місце в міжнародних та національних положеннях законодавчих актів. З аксіологічного погляду на зазначену проблематику, треба відзначити, що індивідуальна обумовленість соціалізації розвитку інклюзивної освіти в Україні, змінює належним чином орієнтацію інноваційних пропозицій, здатних позитивно впливати на життєдіяльність особистості та її можливість, закріплену законодавчо, здобувати освіту в навчальних закладах України. Як підтверджує Солоненко В.В. «Державна політика в галузі освіти є невід'ємною складовою загальнодержавної політики» [8]. Зміни в чинному законодавстві дають підстави говорити, що закономірні процеси регулювання новітньої інноваційної системи в Україні є необхідними для забезпечення вегетативної варіативної сутності унікальних пропозицій, щодо вдосконалення соціального механізму становлення та розвитку демократичного суспільства, забезпечення процесів оновлення та системності підходів напрямку інклюзивної освіти [4].

Завдяки правому забезпеченню навчання дітей з особливими освітніми потребами в контексті інтеграції України до Європейських структур відбувається гармонійне функціонування всіх сфер життєдіяльності суспільства, де відчувається комфорт кожної окремої особи. Незаперечна актуальність цього напрямку для суспільної модернізації державної освітньої політики, репрезентованої формами адміністративно-правового регулювання інклюзивної освіти в Україні. Зазначені фактори дають підстави говорити про необхідність впровадження нових змістів адміністративно-правового регулювання розвитку інклюзивної освіти в Україні для забезпечення варіативної сукупності, унікальних пропозицій, щодо вдосконалення соціальних механізмів становлення та розвитку демократичного суспільства країни, процесів оновлення системних підходів напрямку інклюзивної освіти.

Принциповою відмінністю розвитку інклюзивної освіти в Україні, на нашу думку, є оновлення набутих людиною правових знань та вміння їх практичного застосування в оточуючому демократичному середовищі в період утвердження правової держави. Визначені чинники здатні пропагувати раціональну доцільність цих впливів, визначати новизну зміненої соціально-правової реальності. Таким чином відбувається соціалізація дітей з особливими освітніми потребами, кореляція їх поведінки, з огляду на умови розвитку, самоідентифікацію та духовні запити особистості загалом. Зазначені якості зумовлені об'єктивними закономірностями розвитку механізмів права та відображення демократичних засад існуючої правової системи в Україні.

Доречно відмітити, що незважаючи на зазначені переваги розвитку інклюзивної освіти в Україні, варто вказати і на відсутність в повній мірі фінансування державою програм навчання для зазначеної категорії учнів в достатньому обсязі та майже тотальну непорядкованість їх осередків в сільській місцевості. На нашу думку, адміністративно-правове регулювання розвитку інклюзивної освіти в Україні будується на вимогливому та перспективному дбайливому ставленні до існуючих правових умовних стереотипів сьогодення, щодо осіб з інвалідністю з дитинства та осіб з особливими освітніми потребами. Зазначені державні акти наповнюють гуманістичним змістом та відображають сучасний процес аналізу правової дійсності, пізнання суб'єктом своїх прав, сприяють соціалізації людини. Проблематика існування та розвитку інклюзії в освітніх закладах поглибилась у зв'язку з дослідженнями суспільно-правових знань в зазначеній галузі на початку ХХ ст. в Великій Британії. На сьогодні, «індекс інклюзії» широко впроваджений в загальноосвітні програми навчальних закладів України. Зазначені заходи слугують розв'язанню проблем адаптації осіб з особливими освітніми потребами в дошкільних та загальноосвітніх закладах України. Прийнятий 5 березня 2017 р. Закон України «Про освіту», дає змогу дітям з особливими освітніми потребами досягнути загального рівня освітніх знань, забезпечуючі гідні умови для дитячого існування, які відповідають вимогам цивілізаційного розвитку правової держави та громадянського суспільства.

Слід наголосити на одній з недостатньо дослідженій проблемі сучасної науки – це визначення правової природи деліктних правовідносин громадян з особливими освітніми

потребами та осіб з інвалідністю з дитинства. Тому, ми вважаємо доцільним зупинитись на концептуальній позиції діалектичного взаємозв'язку, обумовленості та трансформації розвитку інклюзивної освіти в Україні. Такий підхід носить позитивний характер в цілому. Зазначені чинники спрямовані на захист прав людини, її духовний розвиток, декларації нових цінностей у й спільноті в цілому. Концептуальний смисл інклюзії завжди слід розглядати у зіставленні... суспільного розвитку, а саме: виключення, сегрегації, інтеграції та, власне, включення (інклюзії)» [3, с. 108]. Планомірне впровадження інклюзивного навчання в нашій державі, з дотриманням прав особистості є визначальним в розвитку інтеграційних процесів, що передбачають рівновагу всіх членів суспільства. Автор Чумак А. зазначає «На зміну традиційній кодифікації норм та принципів постала нова логіка нормативності з притаманною їй інституційно-організаційною регуляцією людської поведінки. Сучасний етап соціокультурного розвитку виводить на арену такий варіант «моральної юрисдикції», котрий засадничується мотивами відповідальності, справедливості, довіри, чесності та відкритості настанов цілепокладаючої людської діяльності» [10, с. 1].

Висновки. Таким чином, одним із пріоритетних напрямків адміністративно-правового регулювання шляхів розвитку інклюзивної освіти нашої держави є право людини на соціальний захист та навчання. Досліджено, що інклюзивна модель освіти загалом впливає на освітній процес громадян з особливими освітніми потребами, забезпечений індивідуальним педагогічним підходом до кожної людини окремо та визнанням її прав в демократичній державі. У сучасних життєвих умовах варто підкреслити, що чинники, які безпосередньо впливають на адміністративно-правове регулювання шляхів розвитку інклюзивної освіти в Україні потребують і створення нових правових моделей в освітній сфері сьогодення, хоча процес становлення інклюзивної освіти в Україні активізувався ще наприкінці ХХ ст.

Резюмуючи треба вказати, що формування нових моделей навчання створюють передумови для правових зобов'язань держави в освітньому проєкті сьогодення, що виокремлює необхідність дотримання соціальної рівності для осіб з інвалідністю дитинства та робить найбільш привабливими для особистості комплекс взаємовідносин держави та осіб з особливими освітніми потребами. Науковці зазначають, що саме завдяки освітнім нововведенням, сьогодні, відбуваються зру-

шення в правовій системі, які є актуальними в соціальному плані, гарантовані дійсністю та суспільством. Важливість цього фактору для суспільства важко переоцінити. Зазначені чинники виявляють типові для суспільства регулятори динамічного вирішення нових завдань адміністративно-правових засад розвитку інклюзивної освіти в нашій державі та суспільно важливих цілей.

Необхідно підкреслити, що саме завдяки правовому забезпеченню навчання дітей з осо-

бливими освітніми потребами у суспільно правових відносинах відчувається індивідуальний підхід з боку системи державних органів кожної окремої особи. Незаперечно актуальність цього напрямку для процесів суспільної модернізації, позначеної домінуванням юридичних чинників, які підкреслюють варіативність можливостей осіб особливими потребами та репрезентують форми правового регулювання подальших етапів розвитку інклюзивної освіти в Україні.

Література:

1. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія]. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
2. Конвенція ООН про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 23.09.2025)
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 15.11.2025)
4. Концепція розвитку інклюзивної освіти. Міністерство освіти і науки України : офіц. веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> (дата звернення 18.11.2025)
5. Лоїк Г. Б. Перспективи розвитку інклюзивної освіти в Україні *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 72. Т. 1. С. 63–67. URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/72/part_1/13.pdf (дата звернення: 25.11.2025.)
6. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр : постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.11.2025)
7. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n8> (дата звернення: 25.11.2025.)
8. Солопенко В. В. Стан освіти України в контексті європейської інтеграції. *Наближення законодавства України до права Європейського Союзу в контексті Угоди про асоціацію між Україною та Європейський Союзом* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 9 грудня 2019 року). Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2019. С. 25–28.
9. Шаркевич О., Кравченко Н. Інклюзивне навчання в Україні: історичний аспект, виклики та перспективи. *Педагогічні обрії*. 2024. № 1 (130). С. 60–65.
10. Чумак А. Етичні кодекси в контексті соціокультурної динаміки : автореф. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.07. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. 21 с.

Дата першого надходження статті до видання: 27.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.12.2025

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.4.5>**Володимир ЗАРОСИЛО**

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: 0000-0001-6935-5449

Ганна ГАВРЮШЕНКО

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Оксана МЕЛЬНИК-ЛИМОНЧЕНКО

кандидат юридичних наук доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: 0000-0001-7975-0135

МІЖНАРОДНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЯКІ ВЧИНЕНІ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ВІЙСЬКОВИМИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ТА МОЖЛИВІСТЬ ПРИТЯГНЕННЯ ЗЛОЧИНЦІВ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена комплексному дослідженню міжнародних кримінальних правопорушень, учинених військовослужбовцями Російської Федерації на території України у контексті збройної агресії, що триває з 2014 року та набула повномасштабного характеру з лютого 2022 року. У роботі здійснено аналіз правової природи та сутності основних категорій міжнародних злочинів, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду, зокрема злочину агресії, воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Особливу увагу приділено дослідженню нормативно-правових засад міжнародної кримінальної відповідальності, історичних передумов формування системи міжнародного правосуддя, а також розвитку сучасної практики Міжнародного кримінального суду у справах, пов'язаних з агресією проти України.

Проаналізовано ключові напрями міжнародного реагування на злочини РФ, зокрема діяльність МКС, Євроюсту, Ради ООН з прав людини, спільних слідчих груп (ЛІТ) та національних прокуратур європейських держав, які застосовують принцип універсальної юрисдикції. Розглянуто прецедентні ордери МКС щодо В. Путіна, М. Львової-Белової, С. Шойгу, В. Герасимова та інших осіб, причетних до депортації українських дітей і масованих атак на енергетичну інфраструктуру.

У статті висвітлено актуальні проблеми доказування міжнародних злочинів, зокрема документування фактів катувань, сексуального насильства, масових убивств цивільного населення, а також труднощі, пов'язані з імунітетами вищих посадових осіб держави-агресора та колізією між нормами міжнародного і національного права. Обґрунтовано необхідність удосконалення національного кримінального процесу з урахуванням стандартів МКС і практики ЄСПЛ, посилення взаємодії між українськими та міжнародними органами правосуддя, створення ефективного механізму обміну цифровими доказами (OSINT, супутникові дані, дані з відкритих джерел).

За результатами дослідження визначено перспективні напрями підвищення ефективності розслідування міжнародних злочинів, серед яких – створення спеціального трибуналу за злочин агресії проти України, розробка міжнародної політики репарацій, уніфікація підходів до імунітетів державних посадових осіб, а також формування багаторівневої системи невідворотності покарання.

Ключові слова: міжнародні злочини, воєнні злочини, злочини проти людяності, злочин агресії, Міжнародний кримінальний суд, спеціальний трибунал, відповідальність Російської Федерації, Україна, Римський статут.

Volodymyr Zarosylo, Anna Havryushenko, Oksana Melnyk-Limonchenko. INTERNATIONAL CRIMINAL OFFENCES COMMITTED ON THE TERRITORY OF UKRAINE BY THE MILITARY OF THE RUSSIAN FEDERATION AND THE POSSIBILITY OF BRINGING CRIMINALS TO RESPONSIBILITY

The article is devoted to a comprehensive study of international criminal offenses committed by members of the Armed Forces of the Russian Federation on the territory of Ukraine in the context of the armed aggression that has been ongoing since 2014 and escalated into a full-scale invasion in February 2022. The research analyzes the legal nature and essence of the main categories of international crimes defined by the Rome Statute of the International

Criminal Court, including the crime of aggression, war crimes, and crimes against humanity. Special attention is given to the examination of the normative and legal foundations of international criminal liability, the historical prerequisites for the formation of the system of international justice, as well as the development of contemporary practice of the International Criminal Court in cases related to the aggression against Ukraine.

The article analyzes the key directions of international response to the crimes of the Russian Federation, in particular the activities of the ICC, Eurojust, the UN Human Rights Council, joint investigation teams (JIT), and the national prosecution authorities of European states applying the principle of universal jurisdiction. Consideration is given to the precedent arrest warrants issued by the ICC against V. Putin, M. Lvova-Belova, S. Shoigu, V. Gerasimov and other individuals involved in the unlawful deportation of Ukrainian children and large-scale attacks on critical energy infrastructure.

The article highlights the current challenges of proving international crimes, including documenting torture, sexual violence, and mass killings of civilians, as well as the difficulties associated with immunities of high-ranking officials of the aggressor state and the conflict between norms of international and national law. The necessity of improving the national criminal procedure in accordance with ICC standards and the case law of the ECtHR is substantiated, along with strengthening cooperation between Ukrainian and international judicial institutions and creating an effective mechanism for the exchange of digital evidence (OSINT, satellite imagery, open-source data).

Based on the results of the study, promising directions for enhancing the effectiveness of the investigation of international crimes are identified, including the establishment of a special tribunal for the crime of aggression against Ukraine, development of an international reparations policy, unification of approaches to immunities of state officials, and the formation of a multi-level system ensuring the inevitability of punishment.

Key words: *international crimes, war crimes, crimes against humanity, crime of aggression, International Criminal Court, special tribunal, responsibility of the Russian Federation, Ukraine, Rome Statute.*

Методи дослідження. У процесі підготовки статті використано сукупність загальнонаукових і спеціально-правових методів дослідження, що забезпечили комплексний аналіз проблематики міжнародних кримінальних правопорушень, учинених військовими Російської Федерації на території України.

Зокрема, діалектичний метод застосовано для розкриття сутності та взаємозв'язку міжнародних злочинів і правових механізмів їх переслідування в умовах сучасного міжнародного правопорядку. Системно-структурний метод дав змогу розглянути міжнародні кримінальні правопорушення як елемент цілісної системи міжнародного кримінального права, визначити місце і роль кожного виду злочину (агресії, воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду). Порівняльно-правовий метод використано для аналізу відмінностей між міжнародним і національним механізмами притягнення до відповідальності, а також для зіставлення української судової практики з досвідом міжнародних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди. Формально-юридичний метод застосовано при аналізі положень міжнародних договорів, норм Римського статуту, Женевських конвенцій і національного законодавства України. Метод конкретно-соціологічного аналізу дав змогу використати статистичні дані, звіти Міжнародного кримінального суду, ООН, ОБСЄ, а також матеріали правозахисних організацій щодо документування воєнних злочинів.

Результати. У результаті дослідження встановлено, що міжнародні кримінальні правопорушення, учинені військовими Російської Федерації на території України, відповідають ознакам воєнних злочинів, злочинів

проти людяності та злочину агресії, визначених Римським статутом МКС. Проаналізовано практику національних судів України та діяльність Міжнародного кримінального суду, який уже видав ордери на арешт високопосадових осіб РФ. Визначено, що ефективне переслідування таких злочинів можливе лише за умови тісної взаємодії між національними і міжнародними органами, застосування принципу універсальної юрисдикції та створення спеціального трибуналу за злочин агресії. Зроблено висновок про необхідність посилення міжнародної співпраці, вдосконалення механізмів доказування і забезпечення невідворотності покарання для осіб, винних у міжнародних злочинах проти України. Обговорення. Отримані результати свідчать, що система міжнародного кримінального правосуддя стикається з низкою викликів під час розслідування злочинів, учинених у ході збройної агресії Російської Федерації проти України. Основними проблемами залишаються питання юрисдикції, імунітету високопосадовців, збирання доказів та політичних перешкод. Водночас активізація діяльності Міжнародного кримінального суду, формування міжнародних слідчих груп і ініціатива створення спеціального трибуналу за злочин агресії свідчать про поступове зміцнення міжнародного правосуддя. Це підтверджує тенденцію до посилення принципу невідворотності покарання за міжнародні злочини та розвиток нових форм міжнародної співпраці у сфері притягнення винних до відповідальності.

Постановка проблеми та її актуальність. Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України призвела до численних порушень норм міжнародного гуманітарного

та кримінального права, що мають ознаки воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину агресії. Попри наявність міжнародних правових механізмів, проблема ефективного притягнення винних до відповідальності залишається невирішеною через складнощі юрисдикції, імунітети посадових осіб і політичні перешкоди. Актуальність теми зумовлена необхідністю забезпечення невідворотності покарання за міжнародні злочини, удосконалення взаємодії національних і міжнародних судових інституцій та посилення ролі України у світовій системі кримінального правосуддя.

Аналіз досліджень і публікацій з проблемами. Наукова значущість дослідження міжнародних кримінальних правопорушень, учинених під час збройної агресії Російської Федерації проти України, підтверджується працями таких відомих учених і практиків, як Н. Боднар, М. Буроменський, В. Буткевич, О. Виноградова, Р. Волинець, І. Гловюк, М. Гнатовський, Н. Дрьоміна, О. Задорожній, К. Задоя, Н. Зелінська, У. Коруц, О. Кучер, М. Пашковський, С. Перепьолкін, В. Пилипенко, В. Попко, А. Підгородинська, Т. Рибалко, М. Селівон, О. Червякова, К. Юртаєва, Я. Яворський та інші, а також дослідників із міжнародного права – Ф. Сендса, Д. Аканде, П. Лабуди, І. Вукушич, Г. Верле, А. Касезе, К. Рендел, які аналізують механізми притягнення до відповідальності за злочин агресії, воєнні злочини та злочини проти людяності. У своїх роботах вони наголошують на необхідності вдосконалення міжнародно-правових інструментів, зокрема діяльності Міжнародного кримінального суду, запровадження спеціального трибуналу за злочин агресії та розвитку принципу універсальної юрисдикції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародні кримінальні правопорушення становлять окрему категорію злочинів, які посягають на основи міжнародного правопорядку, мир і безпеку людства. Їх суспільна небезпека полягає не лише в масштабності наслідків, а й у підриві фундаментальних принципів гуманності, закріплених у міжнародному праві. Формування системи кваліфікації, запобігання та переслідування таких злочинів відбулося еволюційно – від перших міжнародних судових трибуналів середини ХХ століття до створення постійних механізмів міжнародного кримінального правосуддя.

Початковим етапом становлення цієї системи стало ухвалення Статуту Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі (1945 р.) та Статуту Токійського трибуналу (1946 р.),

які вперше закріпили концепцію індивідуальної кримінальної відповідальності за дії, що становлять загрозу миру. У Нюрнберзькому процесі сформовано три базові категорії міжнародних злочинів: злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності. Ці положення стали основою сучасної класифікації міжнародних кримінальних правопорушень і започаткували перехід від колективної до індивідуальної відповідальності в міжнародному праві.

Подальший розвиток міжнародно-правової регламентації злочинів цієї категорії пов'язаний із кодифікацією норм гуманітарного права у Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах 1977 року, які визначили перелік так званих «грубих порушень» міжнародного гуманітарного права [1]. Відповідно до цих документів, держави-учасниці зобов'язані переслідувати винних осіб незалежно від місця вчинення злочину, що фактично закріпило принцип універсальної юрисдикції у сфері міжнародного кримінального права.

Кульмінацією процесу кодифікації стало прийняття Римського статуту Міжнародного кримінального суду (1998 р.), який заклав правову основу сучасної системи міжнародного правосуддя. Статут визначив чотири ключові злочини, що належать до юрисдикції Суду: геноцид (ст. 6), злочини проти людяності (ст. 7), воєнні злочини (ст. 8) та злочин агресії (ст. 8 bis, у взаємозв'язку зі ст. 5) [2]. Саме ці положення сформували сучасну модель кваліфікації міжнародних злочинів і визначили правові рамки притягнення до відповідальності осіб, винних у їх учиненні.

Таким чином, історична еволюція міжнародного кримінального права демонструє поступовий перехід від фрагментарних механізмів покарання до системної міжнародної юрисдикції, заснованої на принципах верховенства права, невідворотності покарання та гуманізму. У цьому контексті актуальним залишається питання подальшого вдосконалення механізмів реалізації міжнародної кримінальної відповідальності, особливо в умовах сучасних воєнних конфліктів, зокрема збройної агресії проти України. Адже після 24 лютого 2022 року дії збройних сил Російської Федерації на території України містять фактично всі типи міжнародних злочинів. «Понад 183 000 злочинів, пов'язаних з агресією Росії проти України, були офіційно задокументовані», – сказав Зеленський у третю річницю витіснення російських військ з Бучі. Він додав, що підрахунок, задокументований Україною з моменту повномасштабного

вторгнення в лютому 2022 року, не включає більшу частину української території, яку зараз окупує Росія [3]. Тому сукупність задокументованих фактів, міжнародні розслідування та рішення судових інституцій свідчать про системний, плановий характер цих порушень, що виходять далеко за межі звичайних наслідків воєнних дій і мають цілеспрямований антицивільний вектор.

Одним із найбільш резонансних прикладів є авіаудар по Драматичному театру в Маріуполі 16 березня 2022 року, де, попри помітні написи «ДІТИ», будівля була цілеспрямовано знищена. Незалежні розслідування, проведені Amnesty International та OSCE, кваліфікували атаку як воєнний злочин, адже об'єкт мав виключно цивільне призначення, а кількість загиблих цивільних осіб вимірювалася сотнями.

Іншим підтвердженням системності злочинів є масові вбивства, катування та позасудові страти цивільних осіб під час окупації міст Київської області – Бучі, Ірпеня, Бородянки, де міжнародні спостерігачі та слідчі групи задокументували факти застосування тортур, сексуального насильства та цілеспрямованого вбивства осіб, які не брали участі у бойових діях. Зібрані докази лягли в основу розслідувань Міжнародного кримінального суду (МКС) і спеціальних комісій ООН.

Окрему увагу слід приділити діям, спрямованим на знищення української національної ідентичності. Заборона української освіти, мовна асиміляція, а також неодноразові спроби переписування нашої історії свідчать про цілеспрямовану політику, направлену на знищення української самобутності. На сьогоднішній день це правопорушення дедалі частіше і частіше фіксується в Україні та особливо на тимчасово окупованих територіях [4]. Йдеться про системне знищення культурних символів, запровадження окупаційних освітніх стандартів, цензуру українських ЗМІ, перейменування вулиць, вилучення української літератури та переслідування громадян за використання державної мови. Такі дії мають ознаки політики денационалізації, яка потенційно може бути кваліфікована як злочин геноциду відповідно до Конвенції ООН 1948 року [5]. З огляду на це, постає об'єктивна необхідність не лише у фіксації таких дій як фактів порушення міжнародного гуманітарного права, а й у забезпеченні належної правової реакції на національному та міжнародному рівнях.

Також Україна як потерпіла держава активно реалізує національну юрисдикцію: відповідно до ст. 438 Кримінального кодексу

України «Порушення законів та звичаїв війни» започатковано сотні тисяч кримінальних проваджень. Проте значна частина злочинів має транснаціональний характер та вимагає міжнародної юрисдикції. У цьому контексті ключового значення набуло подання Україною декларацій відповідно до статті 12 ч. 3 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, якими держава визнала юрисдикцію Суду щодо злочинів, учинених на її території у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації [6 с. 63]. Такий крок забезпечив правові підстави для початку офіційного розслідування Офісом Прокурора МКС міжнародних злочинів, скоєних у межах збройного конфлікту проти України.

Відповідно до зібраних доказів і матеріалів слідства, у березні 2023 року Міжнародний кримінальний суд ухвалив ордери на арешт Президента Російської Федерації Володимира Путіна та Уповноваженої з прав дитини Марії Львової-Белової, обвинувачених у незаконному переміщенні та депортації українських дітей із тимчасово окупованих територій – діяннях, що кваліфікуються як воєнні злочини відповідно до статей Римського статуту.

У червні 2024 року Суд видав додаткові ордери на арешт Міністра оборони Російської Федерації Сергія Шойгу та Начальника Генерального штабу Валерія Герасимова, яким інкримінується організація та здійснення масованих ударів по цивільних об'єктах енергетичної інфраструктури України. Ці дії МКС розглядає як серйозні порушення міжнародного гуманітарного права і потенційні злочини проти людяності, що мали на меті спричинити страждання цивільному населенню.

Паралельно розвиваються моделі універсальної юрисдикції та готується створення Спеціального трибуналу за злочин агресії (угода між Україною та Радою Європи, 25 червня 2025 р.). Водночас міжнародна система правосуддя у справах щодо злочинів, учинених під час збройної агресії Російської Федерації, не обмежується діяльністю Міжнародного кримінального суду. В умовах масового характеру воєнних злочинів і масштабності територій, охоплених конфліктом, дедалі більшого значення набуває застосування принципу універсальної юрисдикції, який дозволяє національним органам різних держав реалізовувати міжнародне кримінальне право у власних юрисдикціях. Такий підхід сприяє посиленню глобальної системи невідворотності покарання, адже забезпечує притягнення до відповідальності винних навіть у випадках, коли міжнародні

судові інституції не мають фактичної можливості діяти оперативно.

Цей принцип дозволяє державі притягнути до кримінальної відповідальності осіб, обвинувачених у вчиненні найтяжчих міжнародних злочинів (геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності, злочину агресії, тортур тощо) незалежно від місця їх учинення, громадянства злочинця чи жертви, а також від того, чи має держава безпосередній зв'язок із подією. Інакше кажучи, якщо злочин має універсальний характер і становить загрозу всьому людству, будь-яка держава може – і навіть повинна – переслідувати винних, навіть якщо події сталися поза межами її території. А після 2022 року принцип універсальної юрисдикції став реальним інструментом притягнення російських військових і посадових осіб до відповідальності поза межами України. Так, Литва та Польща системно розслідують воєнні злочини РФ у власних провадженнях: у Польщі слідство централізовано в Національній прокуратурі (початок – 28 лютого 2022 р.) з участю у Спільній слідчій групі; Литва, окрім процесуальних дій, організувала збір свідчень українських біженців та потерпілих на своїй території (Вільнюс) [7]. Також яскравим прикладом виступає Спільна слідча група (JT) при Eurojust, до якої увійшли Україна, Литва та Польща; 31 травня 2022 р. долучилися Естонія, Латвія та Словаччина, а 13 жовтня 2022 р. – Румунія; учасниками JT також є Eurojust, Eurocol і MKC. У лютому 2025 р. Eurojust підсумував проміжні результати роботи JT і повідомив про продовження її мандата; за даними прокурорів, у межах розслідувань уже опитано понад 5 000 українців [8].

Але попри активне розгортання національних і міжнародних механізмів правосуддя, процес документування, кваліфікації та притягнення винних до відповідальності за міжнародні злочини, вчинені на території України, стикається з рядом суттєвих труднощів – як правових, так і організаційно-процесуальних.

Основна проблема полягає в тому, що більшість воєнних злочинів відбувається на територіях, які перебувають під окупацією або в умовах активних бойових дій. Це унеможливорює швидке збирання доказів, фіксацію місць подій, допит свідків і забезпечення збереження речових доказів. Значну частину доказового масиву становлять цифрові джерела інформації – фото, відео, супутникові знімки, повідомлення з месенджерів, записи дронів, що потребують технічної верифікації

та сертифікації для подальшого використання в суді. На цьому тлі важливу роль відіграють міжнародні ініціативи – зокрема діяльність Місії ООН з моніторингу прав людини в Україні (HRMMU), Міжнародної комісії ООН з розслідування порушень прав людини, JT при Eurojust, а також численні правозахисні організації (*Truth Hounds, Bellingcat, Global Rights Compliance*), які створюють бази доказів для подальшої передачі до Міжнародного кримінального суду.

Імунітети державних посадових осіб залишаються одним із найскладніших питань міжнародного кримінального права. Розрізняють особистий (*ratione personae*) і функціональний (*ratione materiae*) імунітети. Перший захищає чинних глав держав, урядів і дипломатів від юрисдикції іноземних судів, другий – поширюється на дії, здійснені ними в межах службових повноважень. У контексті російської агресії це створює практичні перешкоди для притягнення до відповідальності найвищих посадових осіб РФ. Однак ордер Міжнародного кримінального суду на арешт Володимира Путіна (17 березня 2023 р.) став прецедентом, який підтвердив, що в разі міжнародних злочинів імунітети не можуть бути абсолютними. Це рішення фактично продемонструвало перевагу принципу невідворотності покарання над доктриною державного імунітету [9 с. 26].

Попри наявність ордерів MKC, проблема залишається у їхньому реальному виконанні. Багато держав, зокрема ті, що не є сторонами Римського статуту, не зобов'язані здійснювати арешти. Навіть серед держав-учасниць існують політичні обмеження [10]. В Україні ж процедури взаємного правового співробітництва із міжнародними судами перебувають у стадії вдосконалення: важливо забезпечити правову основу для визнання, виконання та передачі осіб за запитами MKC або національних судів інших держав.

Не менш важливим викликом є захист свідків і потерпілих, які надають показання у міжнародних провадженнях. Часто це жертви сексуального насильства, катувань, депортацій – категорії осіб, які потребують психологічної, соціальної та правової підтримки. Відповідно, міжнародна практика наполягає на створенні програм свідчення в безпечних умовах (*safe testimony*), а також фондів компенсації та реабілітації потерпілих, що лише частково реалізовано в Україні.

Висновки. Узагальнюючи, можна констатувати, що сучасна система доказування міжнародних злочинів, учинених під час війни проти України, переживає

етап трансформації. Її розвиток залежить від синхронізації дій національних органів і міжнародних інституцій, гармонізації стандартів допустимості цифрових доказів та формування ефективного механізму

міжнародного співробітництва. Саме подолання цих викликів стане запорукою реальної невідворотності покарання для винних у міжнародних кримінальних правопорушеннях.

Література:

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення. Від 12 серпня 1949 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588
3. Ден Поліщук Зеленський заявив, що Росія скоїла в Україні понад 183000 воєнних злочинів. 31 березня 2025 рік URL: https://www.reuters.com/world/europe/zelenskiy-says-russia-has-committed-over-183000-war-crimes-ukraine-2025-03-31/?utm_source
4. Бондаренко Олена Правова природа етноциду та доцільність його інкорпорації в Кримінальний кодекс України. Актуальні проблеми правознавства Випуск 2 (42) 2025 р. с. 96. URL: <https://fileview.ukr.net/?url=>
5. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 09.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#
6. Гроховська К. О., Котляр А. В., Шульга В. О. «Міжнародний кримінальний суд: досвід України». Науковий вісник УжНУ. Серія Право. 2025. Вип. 88(4). URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp>
7. Center for civil liberties «Це не просто допомога – це обов’язок за міжнародним правом»: як Польща бореться за справедливість України. Ольга Зубридська URL: https://justiceweek.ccl.org.ua/?p=1785&utm_source
8. Агенство Європейського Союзу зі співробітництва у сфері кримінальної юстиції. Спільна слідча група за ймовірними злочинами, скоєними в Україні. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/>
9. Міжнародне кримінальне право : навчальний посібник / кол. авторів ; за заг. ред. Т. І. Созанського та О. М. Броневицької. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 472 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/>
10. Otto Triffterer and Kai Ambos (eds), The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary (3rd edn., C. Н. Beck, Hart, Nomos, 2016) xxxix, 2,352 pp. (Hardcover). P. 684. URL: <https://academic.oup.com/>

Дата першого надходження статті до видання: 20.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.12.2025

УДК 346.5

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.4.6>**Анна ПАНЧУК**

доктор філософії права, адвокат, начальник сектору взаємодії з правоохоронними органами та правового супроводу міжнародного співробітництва відділу правового забезпечення фінансово-економічної діяльності юридичного департаменту апарату управління державного підприємства «Адміністрація морських портів України», anna_panhuk@ukr.net
ORCID: 0000-0002-7386-0672

ПРАВОВІ МЕЖІ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРА: ВЗАЄМОДІЯ СПЕЦІАЛЬНИХ НОРМ, ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ, ВИКЛИКИ ТА ПОТРЕБИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Стаття присвячена аналізу сучасних трансформацій у правовому регулюванні діяльності державних унітарних підприємств в Україні в контексті законодавчих ініціатив щодо реформування господарського законодавства. На основі норм Угоди про асоціацію між Україною, з однією сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію між Україною та ЄС), спеціальних законів та підзаконних актів досліджено відповідність національних регуляторних підходів європейським стандартам правової визначеності, пропорційності та передбачуваності. Особливу увагу приділено аналізу колізій, що виникають у зв'язку з втратою чинності Господарського кодексу України та реформування державних підприємств, включно із застосуванням інституту узуфрукта, та впливом таких колізій на забезпечення стратегічних інтересів держави, економічну безпеку й стабільність системи управління державним майном.

У роботі обґрунтовано, що державні підприємства, зокрема ті, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, повинні залишатися у фокусі спеціального правового регулювання, що відповідає міжнародним стандартам корпоративного управління, зокрема Керівним принципам ОЕСР.

Показано, що скасування Господарського кодексу України та запровадження нових механізмів, таких як узуфрукт державного майна, потребує глибокої наукової оцінки, правового узгодження та врахування ризиків воєнного стану.

Зроблено висновок, що для забезпечення правової стабільності та захисту стратегічних активів держави необхідним є системний перегляд спеціального законодавства у сфері управління державною власністю, усунення нормативних колізій та запровадження регуляторних рішень, які відповідають вимогам Конституції України, європейським стандартам та інтересам національної безпеки.

Ключові слова: державне підприємство, стратегічні об'єкти, узуфрукт, господарське законодавство, корпоративне управління, управління майном національна безпека.

Anna Panchuk. LEGAL BOUNDARIES OF STATE SECTOR REFORM: INTERACTION OF SPECIAL NORMS, EUROPEAN STANDARDS, CHALLENGES AND NEEDS OF WARTIME

The article is devoted to the analysis of current transformations in the legal regulation of state unitary enterprises in Ukraine within the context of legislative initiatives aimed at reforming commercial legislation. Based on the provisions of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand (hereinafter – the EU-Ukraine Association Agreement), as well as special laws and subordinate legal acts, the study examines the compliance of national regulatory approaches with European standards of legal certainty, proportionality, and predictability.

Special attention is paid to the analysis of conflicts arising in connection with the repeal of the Commercial Code of Ukraine and the reform of state-owned enterprises, including the application of the usufruct institution, as well as the impact of such conflicts on the safeguarding of the state's strategic interests, economic security, and the stability of the system of management of state property.

The research substantiates that state-owned enterprises, particularly those of strategic significance for the state's economy and security, should remain under the scope of special legal regulation that meets international standards of corporate governance, including the OECD Guidelines. It is demonstrated that the abolition of the Commercial Code of Ukraine and the introduction of new mechanisms, such as the usufruct of state property, require in-depth scholarly assessment, legal alignment, and consideration of wartime risks.

It is concluded that ensuring legal stability and protecting the state's strategic assets necessitate a systematic revision of special legislation in the sphere of state property management, elimination of regulatory conflicts, and implementation of regulatory solutions that comply with the requirements of the Constitution of Ukraine, European standards, and national security interests.

Key words: state-owned enterprise, strategic facilities, usufruct, commercial legislation, corporate governance, property management, national security.

Постановка проблеми. Скасування Господарського кодексу України (далі – ГК), здійснене в контексті європейської інтеграції та систематизації законодавства, призвело до формування правового вакууму у сфері діяльності більшості державних та комунальних підприємств. Це зумовлено тим, що спеціальні норми, які регулювали окремі аспекти діяльності суб'єктів господарювання, скасовані без їх належного нормативного заміщення. Актуальними у правовому середовищі стають дослідження, присвячені майбутньому функціонуванню та розвитку державних підприємств, особливо тих, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави. Правова реальність вимагає розробки нової доктрини участі публічних суб'єктів у цивільно-правових відносинах, з урахуванням особливостей їх правової природи, визначення меж публічного інтересу в економіці підприємств в особливий період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті досліджено думки науковців і юристів-практиків, експертні висновки щодо скасування ГК, зокрема Рєзнікової В.В., Щербини В.С., Осетинської Г., Сегал Є.А., Шемет У.Р., Тимченко Л. М., Скрипника П.Г., Остапено Ю.І., Подцерковного О.П., Полохович В.І. та ін. На думку багатьох авторів, скасування ГК не узгоджується з європейськими правовими стандартами та суперечать правотворчій практиці багатьох європейських країн. Підтримується думка авторів щодо запровадження Економічного кодексу України, який би однозначно врегулював господарські правовідносини між підприємствами й органами управління, які лишалися неврегульованими. Разом з цим, наукові роботи та статті практиків, як прихильників скасування ГК, так і прихильників його збереження, приходили до однозначних висновків щодо необхідності його поглибленого доопрацювання, уточнення та доповнення норм, з урахуванням розвитку економічних правовідносин.

Спостерігається, що останнім часом в правовій доктрині все частіше зустрічається запозичення термінології з римського права. Інфодемія та когнітивні упередження призводять до викривлення сприйняття реальності. Зміни, що вносяться до законодавства часто дублюють приписи інших нормативно-правових актів, містять неузгодженість норм, що в свою чергу впливає на правозастосування. Абсурдність ситуації полягає в тому, що сьогодні радянські норми вважаються застарілими та змінюються термінами неживої мови, яка використовувалася ще за часів Римської імперії.

Постановка завдання. Метою даної роботи є аналіз наслідків відміни ГК для економіки та безпеки країни, дослідження правового регулювання відносин, які мають публічно-правовий елемент та трансформовані в цивільне законодавство. У рамках дослідження особлива увага приділяється порядку управління державним майном, управління об'єктами державної власності, аналіз законодавства та застосування норм у перехідний період.

Виклад основного матеріалу. Законом, прийнятим Верховною Радою України 09.01.2025 № 4196-ІХ «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» (далі – Закон про особливості) вносяться зміни до Цивільного кодексу України (далі – ЦК) та низки спеціальних законів[3]. Цим же законом визнається таким, що втратив чинність ГК [1]. Так, господарське право, як окрема галузь права, фіксувало специфіку господарських правовідносин, що відрізняються від цивільних, а тому переважна більшість розвинутих країн не піддає сумніву доцільність існування двох кодифікацій, які регулюють подібні правовідносини. У загальній юридичній практиці господарські відносини розглядаються через призму процесу діяльності, у ході якої виробничі питання потребують чіткого регламентування для забезпечення прозорості результатів, економічного обґрунтування та розуміння наслідків діяльності.

Проте з прийняттям Закону про особливості на практиці виникає низка питань, у тому числі щодо поступового припинення державного та комунального підприємства та їх перетворення у перехідний період. Вносяться зміни щодо застосування правових категорій у перехідний період, встановлюється мораторій на закріплення майна за юридичними особами на «праві господарського відання» або на «праві оперативного управління». Особливу увагу привертає запровадження нового виду речового права – «узуфрукта». Так, з лат. мови *usus-fructus* – право користування чужою власністю, річчю та її плодами зі збереженням її сутності; вилучення доходів, експлуатація. Тобто це обмежене речове право, характерне для цивільно-правових та змішаних правових систем, яке об'єднує два майнові інститути: *usus* і *fructus*: Де *usus* (користування) – це право користування, вживання. Право користування чужою річчю, без права користування її плодами [10, с. 41]. *Fructus* – плід, що у переносному значенні означає право отримувати прибуток

від речі, якою володіє: наприклад, шляхом продажу врожаю, здачі в оренду нерухомого майна, тощо [10, с. 16]. «Сутність інституту узуфрукта полягає в тому, що його суб'єкт (узуфруктуарій) набуває можливість користуватися обтяженою річчю і вилучати з неї плоди і доходи з умовою забезпечення її цілісності і схоронності» [5, с. 22].

Проте, слід відмітити, норми ЦК, який регулює майнові й особисті немайнові права фізичних та юридичних осіб, договори, зобов'язання, інші цивільно-правові інститути, не містять поняття «узуфрукт», зокрема, Закон про особливості не вносить зміни до самого кодифікованого акта ЦК. Поряд з іншими видами речових прав відповідно до ЦК на чуже майно, які мають спільні з узуфруктом ознаки (сервітут, емфітевзис, суперфіцій), узуфрукт не звужує суб'єкта (користувача) у користуванні чужою річчю [12]. У зв'язку з чим, на переконання науковців введення у цивільне право інституту узуфрукта сприятиме позитивним зрушенням в реалізації прав на користування чужим майном [6, ст. 210]. З огляду на загальний підхід, звісно розширення можливостей для розвитку приватно-правових відносин в нашій державі може мати місце. Проте, в цій статті аналіз змін до законодавства проводиться під іншим кутом, в реаліях повномасштабного вторгнення РФ та бойових дій, де зміна права володіння, організаційно-правової форми юридичної особи, зокрема державного/комунального підприємства містить низку ризиків. Норми ГК давали можливість зберегти значну частину майнових активів у державній та комунальній власності, закріпивши положення про можливість володіння, користування та розпорядження ними на праві господарського відання або оперативного управління. Проте відповідно до ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» до речових прав та їх обтяжень, що підлягають державній реєстрації, серед інших, досі належить право господарського відання; право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис); право господарського відання; право забудови земельної ділянки (суперфіцій); узуфрукт державного і комунального майна тощо [2]. Та всупереч означеному, частиною третьою Закону про Особливості встановлено заборону закріплення (передачу) майна за юридичними особами на праві господарського відання або на праві оперативного управління. Закон про

Особливості визначає узуфрукт як форму володіння державним майном. Узуфрукт встановлюється рішенням уповноваженого органу управління щодо будь-яких видів рухомого або нерухомого майна (крім земельних ділянок), що перебуває у державній власності, на строк на п'ять років або безстроково [3].

Таким чином відбувається заміна правових категорій «право господарського відання» та «право оперативного управління» щодо майна державних підприємств за яким держава є єдиним вигодонабувачем такого майна, а державне підприємство лише здійснювало його управління. Проте змінність концепції не узгоджується в нормах Закону про особливості, та актах законодавства вищої сили – ЦК, нормах Політики державної власності, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 29.11.2024 № 1369 (далі – Політика власності), Закону України «Про управління об'єктами державної власності» тощо.

Закон про особливості доповнив Закон України «Про управління об'єктами державної власності» статтями 9² та 9³, в яких визначив та закріпив особливості діяльності державних унітарних підприємств, у тому числі державних комерційних та некомерційних. Також надає визначення державному комерційному підприємству – юридична особа, що діє на основі статуту і несе відповідальність за результати своєї діяльності усім майном, належним їй на праві господарського відання або на іншому речовому праві на чуже майно, передбаченому законом, згідно із законом [2]. Тобто, звертається увага на неузгодженість норм Закону про особливості із положеннями прикінцевих та перехідних положень до нього, в яких вносяться зміни до законодавства, у тому числі у зв'язку з скасуванням ГК.

Загальні принципи формування політики державної власності, обґрунтування та цілі залишення у державній власності державних унітарних підприємств та корпоративних прав, визначення категорій таких підприємств, перед якими ставляться фінансові, операційні, нефінансові (у тому числі соціальні) цілі закріплено у Законі України «Про управління об'єктами державної власності» та визначено у Політиці власності [7]. Із назви статті 13 Закону про особливості вбачається, що законодавець у цій статті намагається врегулювати особливості не лише створення, але і діяльності юридичних осіб. Наявні протиріччя в нормах Закону про особливості створюють правову невизначеність для учасників

(засновників) державних підприємств, які відповідно до статті 14 цього ж закону зобов'язані протягом 6 місяців, з дня набрання ним чинності, прийняти рішення про припинення таких підприємств шляхом їх перетворення або ліквідації [3]. Однак частина друга цієї статті визначає «у разі перетворення підприємства... уповноважений суб'єкт управління... самостійно обирає організаційно-правову форму юридичної особи – правонаступника такого підприємства», тобто, законодавець формує колізійні норми, які, з одного боку, допускають можливість неперетворення таких підприємств, а з іншого – у межах того самого законодавчого акта одночасно встановлюють обов'язковість їх перетворення [3].

За таких обставин цілі, закладені у Законі про особливості з метою залучення інвестицій, а також ідея ефективного використання майнового потенціалу у діяльності суб'єктів цивільних правовідносин, нівелюється. Залучення інвестицій в умовах правової невизначеності щодо статусу партнера та права володіння майном виглядає щонайменше сумнівним.

У свою чергу, Політика власності, як інструмент реалізації державної політики у сфері управління державним майном, визначає обґрунтування залишення в державній власності державних унітарних підприємств та корпоративних прав держави у статутному капіталі господарських товариств, а також встановлює загальні принципи й засади управління такими суб'єктами. Відповідно до положень Політики власності, за результатами проведеного розподілу підприємств корпоративні права держави поділяються, на такі групи: 1) підприємства та корпоративні права держави, які не підлягають приватизації; 2) підприємства та корпоративні права держави, необхідні для забезпечення обороноздатності держави, що залишаються в державній власності на період дії правового режиму воєнного стану; 3) підприємства, які підлягають приватизації чи ліквідації; 4) підприємства, що підлягають реорганізації [7]. Крім того, аналіз положень Політики власності, свідчить про існування окремої процедури визначення державою доцільності володіння корпоративними правами. За результатами такої процедури, у розумінні Політики власності, підприємства (корпоративні права держави) класифікуються на: 1) товариства з корпоративними правами держави, 2) підприємства, що не підлягають зміні організаційно-правової форми; 3) підприємства, що підлягають перетворенню на акціонерні товариства або товариства з обмеженою відпові-

дальністю. Відповідні рішення ухвалюються на рівні Кабінету Міністрів України, до обговорення яких у визначеному порядку залучаються не лише орган управління, а й Міністерство економіки, Міністерство фінансів, Фонд державного майна, Антимонопольний комітет та інші заінтересовані органи [7].

Отже, підводячи підсумки проведеного аналізу норм національного законодавства, вбачається, що Закон про особливості не передбачає обов'язкового перетворення всіх державних підприємств на інші організаційно-правові форми. Закон регулює особливості такого процесу лише у разі прийняття відповідного рішення уповноваженими органами, у перехідний період, з урахуванням цілей і специфіки діяльності підприємств. Актами вищої юридичної сили закріплено існування державних підприємств в організаційно-правовій формі державного унітарного підприємства.

Щодо форми управління державними підприємствами, вважається, що право господарського відання є більш придатною формою управління для державних підприємств публічного права, ніж узуфрукт, як приватноправовою формою користування чужим майном. Це пояснюється тим, що з набранням чинності Закону про особливості в деякій мірі може збільшитись кількість «користувачів» державного майна. Сама зміна організаційно-правової форми володіння не вирішує проблем користування майном і не забезпечує його якісне використання. Згадана форма також не гарантує сталий економічний розвиток і не створює можливостей для планування балансу суспільних потреб із дотримання принципів соціальної та екологічної відповідальності.

Аналізуючи підзаконні нормативно-правові акти, прийняті на виконання закону про Особливості, доречно згадати латинський вислів «*Lex specialis derogat legi generali*», що у перекладі означає пріоритет спеціальної норми права над загальною. У цьому контексті процедури перетворення, визначені Порядком перетворення державного підприємства в акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, 100 відсотків акцій (часток) якого належить державі, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 08.09.2025 № 1104 [9], Порядку передачі державного та комунального майна на праві узуфрукта державного або комунального майна, здійснення контролю за використанням такого майна, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08.09.2025 № 1103 [8] та іншими аналогічними актами,

є похідними від базових процесів, що визначають доцільність розподілу корпоративних прав держави. Відповідно, такі акти мають узгоджуватись з положеннями Політики власності яка встановлює цілі збереження державної частки у стратегічних підприємствах, загальні принципи управління державними унітарними підприємствами, та засади реалізації корпоративних прав держави [7]. У разі виникнення колізій між актами законодавства, вважається, що має застосовуватись норма права яка має спеціальний характер та імперативно визначає порядок дій для суб'єктів управління державним майном.

Таким чином недоліки законодавчої техніки, колізійні норми Закону про особливості на сьогодні створюють підстави для утримання від застосування заходів щодо перетворення або ліквідації державних унітарних підприємств. По-перше, заходи з перетворення державних підприємств мають узгоджуватись з програмними документами у сфері управління об'єктами державної власності. По-друге, перед ухваленням будь-якого рішення щодо зміни організаційно-правової форми підприємства необхідним є всебічний аналіз його діяльності з огляду на відповідність потребам суспільного виробництва та національної безпеки; наявність ознак стратегічного значення для економіки та безпеки держави; визначення, чи є таке підприємство критично важливим для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період; роль підприємства як складової єдиної транспортної системи України.

У цьому контексті обґрунтованим постає питання щодо доцільності проведення таких перетворень у період воєнного стану та очікуваних від них результатів.

Хоча поєднання приватноправових і публічно-правових механізмів регулювання економічних відносин загалом сприяє соціально-економічному розвитку, перетворення підприємства, яке має стратегічне значення для економіки та безпеки держави, можливе лише після додаткових погоджень (крім загальної процедури, визначеної Політикою власності) з Міністерством фінансів, Міністерством оборони та Радою національної безпеки і оборони України. Це зумовлено тим, що будь-яка зміна організаційно-правової форми – зокрема перетворення в акціонерне товариство або товариство з обмеженою відповідальністю – навіть за умови збереження 100 % державної частки, є ризиковою. Таке перетворення потенційно відкриває можливість для подальшої приватизації (у тому

числі прихованої), зміни режиму управління та перерозподілу стратегічного майна, яке не підлягає приватизації, що прямо суперечить забороні на відчуження об'єктів критичної інфраструктури в умовах воєнного стану.

Реалізація таких рішень може призвести не лише до порушення принципів державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності, але й створює високі корупційні ризики, становить загрозу національній і економічній безпеці держави.

Висновки. Угода про асоціацію між Україною та ЄС визначає одним зі своїх завдань поступове наближення законодавства України до політики ЄС. Зокрема, стаття 282 Угоди встановлює обов'язок сторін створювати та підтримувати ефективне та передбачуване регуляторне середовище для суб'єктів господарювання, дотримуючись принципів правової визначеності та пропорційності [11].

Стаття 257 Угоди прямо передбачає існування державних підприємств та підприємств, які наділені спеціальними або виключними правами, та підтверджує, що такі положення не повинні тлумачитися як обмеження права будь-якої сторони створювати або утримувати державні підприємства чи надавати їм спеціальні/виключні права [11]. Це свідчить про відповідність функціонування державних підприємств правовим стандартам ЄС та необхідність збереження системного підходу до регулювання їх діяльності. Поточні законодавчі ініціативи у сфері реформування господарського законодавства повинні враховувати наукові основи господарського права та європейський досвід регулювання публічних економічних відносин. Неврахування зазначених аспектів може спричинити викривлене тлумачення ролі держави в економіці, що не відповідає підходам ЄС, де державні підприємства продовжують виконувати стратегічні й суспільно важливі функції.

Скасування ГК в умовах воєнного стану є передчасним та може мати системні ризики, зокрема пов'язані з порушенням стабільності правового середовища, можливими процесами надмірного перерозподілу державної власності та послабленням державної участі у стратегічних секторах економіки.

Положення Закону про особливості підлягають перегляду в установленому порядку на предмет їх відповідності Конституції України, законам України та міжнародно-правовим зобов'язанням України. А повноцінне впровадження інституту узфрукта в національне законодавство України залишається дискусійним питанням та потребує подальшого дослідження.

Література:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 24.11.2025).
2. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Закон України від 01.07.2003 №1952-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст. 553. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (дата звернення 26.11.2025).
3. Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб»: Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2025. № 28-29. Ст. 42, 94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення 24.11.2025).
4. Закон України «Про управління об'єктами державної власності». Закон України від 21.09.2006 №185-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 46. Ст.1502, 456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16#Text> (дата звернення 26.11.2025).
5. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Видавничий дім «АртЕк». Київ, 2020. С. 22. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ExwdnngsmvpAZJtWi836Rr6-x1quaZJQ/view>
6. Паньківський В. Впровадження інституту узурфрукта в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 1 (37). С. 207–211. file:///C:/Users/0018/Downloads/1-2024-207-212%20(1).pdf
7. Політика державної власності. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2024 № 1369. *Офіційний вісник України*. 2025. № 1. Ст. 39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1369-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення 24.11.2025).
8. Порядок передачі державного та комунального майна на праві узурфрукта державного або комунального майна, здійснення контролю за використанням такого майна. Постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.2025 № 1103. *Офіційний вісник України*. 2025. № 79. Ст. 5416. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення 28.11.2025).
9. Порядок перетворення державного підприємства в акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, 100 відсотків акцій (часток) якого належить державі. Постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.2025 № 1104. *Офіційний вісник України*. 2025. № 78. Ст. 5374. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1104-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення 28.11.2025).
10. Тарасова Г. М. Словник латинських юридичних фраз та термінів. – *Юридична література*. Одеса, 2003. С. 16–41.
11. Угода про асоціацію між Україною, з однією сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Угода від 27.06.2014. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення 28.11.2025).
12. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 25.11.2025).

Дата першого надходження статті до видання: 19.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.12.2025

УДК 342.72:004.738:351.85

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.4.7>**Василь ПАРАСЮК**

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ
доцент кафедри права Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Parasyk@ukr.net
ORCID: 0000-0002-8195-7597

**ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТРУДОВОГО ПРАВА
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

У статті досліджено особливості цифровізації трудового права України в умовах воєнного стану, зумовлені необхідністю забезпечення безперервності трудових відносин і реалізації трудових прав у надзвичайних умовах. Визначено, що процес цифрової трансформації у сфері праці набув особливого значення після початку повномасштабної російської агресії, коли дистанційна та гнучка зайнятість стали основними формами трудової діяльності. Цифровізація трудового права розглядається як закономірна реакція держави та суспільства на нові виклики, пов'язані з мобільністю працівників, збереженням кадрового потенціалу, оптимізацією управління персоналом і спрощенням доступу до державних послуг у сфері праці.

Увагу приділено аналізу електронних трудових договорів, електронного документообігу, функціонування електронних трудових книжок та можливостей використання електронного підпису в кадровій роботі. Особливо підкреслено роль державних цифрових платформ, зокрема порталу «Дія», у модернізації трудових процесів і взаємодії між працівником, роботодавцем та державними органами. Розкрито проблемні питання щодо автентифікації працівників, захисту персональних даних, юридичної сили електронних документів та забезпечення доказової бази у трудових спорах.

Проаналізовано законодавчі новації, передбачені Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», якими спрощено процедури укладення трудових договорів, обміну інформацією між сторонами, запроваджено гнучкі форми праці. Обґрунтовано необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання цифрових трудових відносин, зокрема гармонізації національного законодавства з нормами Європейського Союзу. Зроблено висновок, що цифровізація трудового права в умовах війни є не лише вимушеним кроком, а й потужним стимулом для формування сучасної, адаптивної та людиноцентричної системи трудових відносин, заснованої на принципах правової визначеності, соціальної справедливості та інформаційної безпеки.

Окрему увагу приділено питанню підготовки фахівців у сфері трудового права до роботи в умовах цифрової економіки. Зазначено, що розвиток цифрових компетентностей юристів, кадровиків і представників державних інституцій є ключовим чинником ефективної імплементації електронних трудових інструментів. Наголошено на важливості правової освіти, підвищення цифрової грамотності населення та формування культури довіри до цифрових сервісів, що сприятиме стабільності трудових відносин навіть в умовах воєнних викликів і післявоєнного відновлення країни.

Ключові слова: цифровізація, трудове право, воєнний стан, електронний трудовий договір, дистанційна робота, цифрові трудові книжки, персональні дані, правове регулювання.

Vasyl Parasiuk. DIGITALIZATION OF LABOR LAW UNDER MARTIAL ARTS

The article examines the features of digitalization of labor law in Ukraine under martial law, due to the need to ensure the continuity of labor relations and the implementation of labor rights in emergency conditions. It is determined that the process of digital transformation in the labor sphere has acquired particular importance after the start of full-scale Russian aggression, when remote and flexible employment have become the main forms of labor activity. Digitalization of labor law is considered a natural response of the state and society to new challenges related to employee mobility, preservation of human resources, optimization of personnel management and simplification of access to public services in the labor sphere.

Attention is paid to the analysis of electronic labor contracts, electronic document flow, the functioning of digital work books and the possibilities of using an electronic signature in personnel work. The role of state digital platforms, in particular the portal "Diya", in the modernization of labor processes and interaction between the employee, employer and state bodies is particularly emphasized. Problematic issues regarding employee authentication, personal data protection, legal force of electronic documents and ensuring an evidentiary base in labor disputes are revealed.

The legislative innovations provided for by the Law of Ukraine "On the Organization of Labor Relations under Martial Law" are analyzed, which simplify the procedures for concluding employment contracts, exchanging information between the parties, and introducing flexible forms of work. The need for further improvement of the legal regulation of digital labor relations is substantiated, in particular, the harmonization of national legislation with the norms of the European Union. The conclusion is made that the digitalization of labor law in wartime is not only a forced step, but also a powerful incentive for the formation of a modern, adaptive and human-centered system of labor relations, based on the principles of legal certainty, social justice and information security.

Special attention is paid to the issue of training specialists in the field of labor law to work in the digital economy. It is noted that the development of digital competencies of lawyers, HR managers and representatives of state institutions is a key factor in the effective implementation of electronic labor tools. The importance of legal education, increasing the digital literacy of the population and forming a culture of trust in digital services is emphasized, which will contribute to the stability of labor relations even in the conditions of military challenges and post-war reconstruction of the country.

Key words: digitalization, labor law, martial law, electronic labor contract, remote work, digital work books, personal data, legal regulation.

Постановка питання. У сучасних умовах воєнного стану в Україні цифровізація трудового права стає не лише актуальною тенденцією, але й необхідністю для забезпечення безперервності трудових відносин та захисту прав працівників і роботодавців. Війна спричинила значні зміни у сфері праці: масові переміщення населення, зникнення або загибель працівників, закриття чи перебої у роботі підприємств, запровадження дистанційної та гібридної форми зайнятості. Ці обставини поставили перед законодавством і правозастосовчою практикою низку проблем, серед яких: невизначеність у правовому статусі електронних трудових договорів та цифрових трудових книжок у воєнний період; складності у реалізації трудових прав працівників, зокрема доступу до інформації про трудову діяльність та обліку стажу, на тимчасово окупованих або зруйнованих територіях; проблеми забезпечення захисту персональних даних та підтвердження юридичних фактів у цифровому середовищі; відсутність узгоджених механізмів контролю і гарантій для роботодавців у нових цифрових формах праці.

Таким чином, актуальною стає потреба в комплексному дослідженні цифровізації трудового права в умовах воєнного стану, аналізі нормативно-правових механізмів та розробці рекомендацій щодо їх вдосконалення для забезпечення балансу між гнучкістю трудових відносин і захистом прав працівників.

Метою статті є комплексний аналіз процесів цифровізації трудового права в Україні в умовах воєнного стану, виявлення проблем і викликів, що виникають у сфері реалізації трудових прав працівників та обов'язків роботодавців, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання цифрових трудових відносин.

Стан опрацювання проблематики. Цифровізація трудового права в Україні є предметом активних наукових досліджень, особливо в умовах воєнного стану. Останні публікації висвітлюють різноманітні аспекти цієї теми, зокрема: Н.Д. Гетьманцева аналізує процеси цифровізації суспільних відносин у сфері найманої праці, підкреслюючи необхідність оцінки цих процесів з точки зору відповідності інтересам людини-праці [1]. Н.М. Швець та Д.Д. Балашова досліджують виклики, з якими стикається українське трудове законодавство в умовах цифровізації, зокрема необхідність гармонізації норм щодо

захисту працівників при дистанційній зайнятості та посилення правових гарантій для збереження та обробки персональних даних [2]. Монографія за редакцією Я.В. Сімутіної та М.М. Шумила аналізує світові тенденції унормування зайнятості на цифрових платформах, особливості дистанційної та надомної роботи, а також нові види договорів у сфері праці, зокрема гіг-контракти й трудові договори з нефіксованим робочим часом [3].

Крім того окремі аспекти цифровізації трудового права були предметом розгляду вітчизняних науковців, серед яких: С.В. Вишновецька, Л.П. Гарашенко, Я.В. Сімутіна, О.М. Рим, Л.Ф. Купіна, М.М. Шумило, А.М. Юшко та інші вчені.

Ці публікації свідчать про зростаючий інтерес до теми цифровізації трудового права в Україні, особливо в умовах воєнного стану, та необхідність подальших досліджень і вдосконалення нормативно-правової бази в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах російсько-української війни цифровізація трудового права в Україні набуває особливої актуальності. Воєнний стан спричинив значні зміни у сфері праці: масові переміщення населення, закриття або руйнування підприємств, поширення дистанційної та гібридної роботи. Ці обставини створюють нові виклики для забезпечення реалізації трудових прав працівників і виконання обов'язків роботодавців, а також ставлять під сумнів ефективність традиційних правових механізмів.

Водночас цифровізація трудових відносин стає необхідним інструментом для адаптації законодавства до сучасних умов, забезпечення безперервності трудових процесів і правового захисту учасників трудових відносин. Електронні трудові договори, цифрові трудові книжки, електронний документообіг та використання електронного підпису дозволяють зберегти правову визначеність у трудових відносинах навіть в умовах воєнних обмежень, забезпечуючи доступ до соціальних гарантій і пенсійного забезпечення.

Актуальність дослідження обумовлена потребою системного аналізу процесів цифровізації трудового права в умовах воєнного стану, виявлення проблем і ризиків, що виникають під час застосування цифрових інструментів у сфері праці, та вироблення рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правової бази. Наукове

дослідження цієї теми сприятиме підвищенню ефективності правозастосування, захисту трудових прав та розвитку сучасної, адаптивної системи трудових відносин в Україні.

Цифровізація – це процес впровадження та використання цифрових технологій та методів у різні аспекти життя та діяльності, включаючи бізнес, управління, освіту та повсякденний побут. У рамках цифровізації відбувається переведення інформації та процесів у цифровий вигляд, що дозволяє автоматизувати завдання, підвищити ефективність, покращити комунікацію та розширити можливості [4].

Цифровізація трудового права в умовах воєнного стану є складним і багатовимірним процесом, що охоплює зміни у законодавстві, правозастосовчій практиці та організації трудових відносин. Під впливом воєнних дій значна частина працівників переходить на дистанційну або надомну роботу, що вимагає адаптації трудових договорів до цифрового формату та впровадження електронного документообігу.

Однією з ключових змін є законодавче закріплення електронних трудових договорів та електронних трудових книжок, що дозволяє зберігати облік трудового стажу та трудових відносин у електронному форматі. Це забезпечує можливість підтвердження трудового досвіду, спрощує доступ до соціальних гарантій, пенсійного забезпечення та інших прав працівників, навіть у випадку переміщення або евакуації зони бойових дій.

Законодавче закріплення електронних трудових договорів відбулося в Україні завдяки: Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі» від 05 лютого 2021 року № 1217-ІХ, що ввів електронні трудові книжки з 10 червня 2021 року цифровий аналог паперових, що дозволяє вести облік трудової діяльності в електронному вигляді в Реєстрі застрахованих осіб. Роботодавці мають 5 років (до 10 червня 2026 року) на переведення всіх паперових даних в електронний формат. Протягом цього перехідного періоду дозволяється вести як електронну, так і паперову трудові книжки, а після завершення терміну паперова версія стане необов'язковою, якщо працівник не вимагає її зберігати [5].

Відповідно до ст. 205 Цивільного кодексу України, яка дозволяє вчиняти правочини, включаючи трудові договори, в електронній формі [6] та Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-ІХ, який у період дії воєнного стану дозволяє сторонам за згодою визначати форму трудового договору та використовувати електронні засоби комунікації [7].

У своїй науковій праці М.О. Пижова акцентує увагу на впровадженні електронних трудових книжок як однієї із ключових складових процесу цифровізації трудових відносин. Дослідниця детально аналізує порядок внесення відомостей до електронних трудових книжок, наголошуючи, що ця процедура є значно простішою, швидшою та доступнішою порівняно з традиційним веденням паперових документів. Серед основних переваг авторка відзначає можливість для працівників самостійно контролювати свій страховий стаж, що сприяє підвищенню прозорості трудових відносин і забезпечує більш ефективне управління власними трудовими даними.

Особливу увагу М.О. Пижова приділяє автоматизації нарахування пенсійних виплат, яка завдяки електронному обліку здійснюється з більшою точністю та своєчасністю, мінімізуючи ризики затримок або помилок, характерних для паперового документообігу. Водночас електронна форма ведення трудових книжок значно знижує ймовірність втрати інформації, оскільки цифрові дані зберігаються у захищених електронних реєстрах, що гарантує їхню надійність навіть у разі надзвичайних ситуацій чи технічних збоїв [8, с. 195].

Ми повністю погоджуємося з позицією М.О. Пижової, оскільки впровадження електронних трудових книжок є логічним і необхідним етапом у процесі цифрової трансформації трудового законодавства України. Її аргументи узгоджуються з актуальними тенденціями розвитку електронного врядування та прагненням до підвищення ефективності взаємодії між працівником, роботодавцем і державними органами.

По-перше, електронна форма ведення трудових книжок справді спрощує документообіг, зменшує навантаження на кадрові служби та усуває ризики, пов'язані з паперовими носіями – втрату, пошкодження чи підробку записів.

По-друге, прозорість і доступність інформації про трудову діяльність через цифрові сервіси, зокрема портал «Дія», забезпечує реалізацію принципів відкритості та підзвітності у сфері праці. Це підвищує довіру між сторонами трудових відносин і сприяє формуванню культури правової відповідальності.

По-третє, як слушно зазначає дослідниця, автоматизація процесів обліку трудового стажу та нарахування пенсійних виплат зменшує кількість технічних і людських помилок, що напряму впливає на соціальну захищеність громадян. В умовах воєнного стану, коли частина працівників втратила доступ до паперових документів або місць роботи, електронні трудові книжки забезпечують безперервність обліку трудового стажу та захист соціальних прав.

Важливою складовою цифровізації є забезпечення юридичної сили електронних документів.

Для цього використовуються засоби електронного підпису, системи автентифікації та захисту персональних даних.

Юридична сила електронних документів закріплена в Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 року № 851-IV. Юридична сила електронного документа не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму (ст. 8).

Відповідно до ст. 7 даного закону оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [9].

Згідно з ч. 6 ст. 18 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 05 жовтня 2017 року № 2155-VIII кваліфікований електронний підпис має таку саму юридичну силу, як і власноручний підпис, та має презумпцію його відповідності власноручному підпису [10].

Якщо автор надсилає електронний документ кільком адресатам або зберігає його на кількох носіях, кожен із примірників вважається оригіналом електронного документа. Однакові за змістом і реквізитами паперовий і електронний документи вважаються оригіналами і мають однакову юридичну силу.

Водночас застосування цифрових технологій викликає ряд проблем: недостатній рівень цифрової грамотності працівників та роботодавців, обмежений доступ до інтернету у деяких регіонах, ризики кібератак та порушення конфіденційності.

У процесі цифровізації трудового права особливе значення відіграють державні цифрові платформи, серед яких ключове місце посідає портал «Дія». Його розвиток став одним із найважливіших етапів модернізації державного управління, у тому числі в сфері праці. Завдяки інтеграції електронних сервісів у трудові процеси забезпечується спрощений доступ до офіційних документів, підтвердження трудового стажу, подання заяв та отримання довідок у дистанційному форматі. Це суттєво зменшує бюрократичні бар'єри та сприяє прозорості трудових відносин.

Портал «Дія» виступає інструментом комунікації між працівником, роботодавцем і державними органами, що забезпечує оперативний обмін інформацією та фіксацію правових фактів у цифровій формі. Через електронні сервіси реалізується можливість подачі документів для реєстрації трудових відносин, доступу до відомостей із реєстрів соціального страхування, а також автоматизації звітності роботодавців. У перспективі

розвиток таких інструментів створює умови для формування єдиного цифрового простору праці, у якому кожен суб'єкт трудових правовідносин зможе реалізовувати свої права незалежно від місця перебування.

Згідно із Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», державні органи запровадили спрощені процедури оформлення трудових договорів, надання дистанційного доступу до трудової документації та контролю за виконанням трудових обов'язків. Ці заходи спрямовані на забезпечення безперервності трудових відносин та мінімізацію негативних наслідків війни для працівників і роботодавців.

Ще одним важливим аспектом впровадження цифрових технологій у трудове право є впровадження дистанційної праці. На сьогоднішній день кількість працівників, які працюють дистанційно постійно зростає. Відповідно до ст. 60 Кодексу законів про працю України дистанційна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [11].

Сутність дистанційної праці можна характеризувати наступними ознаками:

- *позалокаційний характер праці* – робота виконується поза робочими приміщеннями або територією роботодавця, тобто працівник не зобов'язаний фізично бути присутнім на підприємстві, в установі чи організації;

- *свобода вибору місця роботи* – працівник має право самостійно обирати місце, з якого він виконуватиме трудові обов'язки (вдома, у коворкінгу, за межами населеного пункту тощо);

- *використання інформаційно-комунікаційних технологій* – трудові функції виконуються за допомогою цифрових засобів, комп'ютерних програм, мережі Інтернет, електронного документообігу тощо;

- *збереження трудових правових відносин* – дистанційна робота не змінює статус працівника, тобто він залишається у трудових відносинах із роботодавцем, зберігаючи всі трудові права та гарантії, передбачені законодавством;

- *гнучкий режим робочого часу* – зазвичай працівник самостійно розподіляє свій робочий час, якщо інше не передбачено трудовим договором;

- *електронна взаємодія сторін трудового договору* – процес укладення, зміни чи припинення трудових відносин, передача завдань, звітність і контроль можуть здійснюватися в електронній формі;

- *відповідальність за організацію робочого місця* – працівник, як правило, самостійно забезпечує безпечні та належні умови праці за місцем виконання роботи, якщо інше не передбачено договором.

Крім того, міжнародний досвід свідчить про ефективність використання цифрових платформ для управління трудовими відносинами, автоматизації кадрового діловодства та контролю за виконанням трудових обов'язків. Запровадження подібних механізмів в Україні може сприяти підвищенню ефективності управління персоналом, захисту трудових прав і забезпеченню правової визначеності навіть у складних умовах воєнного стану.

Необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання цифрових трудових відносин зумовлена швидкими темпами цифрової трансформації суспільства, змінами у формах зайнятості та новими викликами, що постають перед системою трудового права України. Цифровізація трудових процесів потребує не лише технічного, а й правового оновлення, яке забезпечить баланс між гнучкістю ринку праці та захистом трудових прав працівників.

По-перше, чинне законодавство України ще не в повній мірі охоплює специфіку цифрових трудових відносин, зокрема таких явищ, як дистанційна та надомна робота, гіг-зайнятість, використання штучного інтелекту в управлінні трудовими процесами, електронні трудові договори та цифрові системи обліку праці. У зв'язку з цим виникає потреба у розробці нових правових механізмів, які б забезпечували належний рівень правового захисту працівників у цифровому середовищі та визначали відповідальність сторін у разі порушень.

По-друге, гармонізація національного трудового законодавства з нормами Європейського Союзу є стратегічно важливою для подальшої євроінтеграції України. Зокрема, необхідно враховувати положення Європейської соціальної хартії (переглянутої), Директиви ЄС 2019/1152 про прозорі та передбачувані умови праці, а також Директиви 2022/2041 щодо адекватних мінімальних заробітних плат і захисту працівників платформної економіки. Ці документи встановлюють стандарти, спрямовані на забезпечення гідних умов праці, соціального захисту та цифрових прав працівників.

По-третє, узгодження українського законодавства з європейськими нормами сприятиме формуванню єдиного правового простору у сфері праці, що підвищить конкурентоспроможність українських працівників на європейському ринку праці та забезпечить відповідність внутрішніх норм міжнародним зобов'язанням України.

Отже, подальше вдосконалення правового регулювання цифрових трудових відносин і гар-

монізація його з нормами ЄС є необхідною умовою для забезпечення правової визначеності, соціальної стабільності та ефективного захисту трудових прав у новій цифровій реальності.

Особливу увагу слід приділити підготовці фахівців та підвищенню цифрової грамотності серед працівників і роботодавців. Це дозволить ефективно використовувати цифрові інструменти, зменшити ризики правових помилок та забезпечити належний рівень соціальної захищеності.

Підготовка фахівців з трудового права до цифрової економіки включає навчання цифровим технологіям, адаптацію правового регулювання до нових форм зайнятості та інтеграцію цифрових інструментів у освітній процес. Це передбачає вивчення правових аспектів онлайн-платформ, цифрової комерції, електронних трудових договорів, а також розвитку навичок для роботи з великими обсягами даних та автоматизації процесів, що відбуваються в умовах цифрової економіки.

Ключові напрямки підготовки фахівців:

Вивчення нових форм зайнятості: фахівці мають розуміти правові наслідки роботи, що здійснюється віддалено, через платформи та у рамках гнучких форм зайнятості, таких як фріланс чи гіг-економіка.

Регулювання цифрових відносин: необхідно вивчати та застосовувати норми, що регулюють використання електронного документообігу, цифрових договорів та захист персональних даних в контексті трудових відносин.

Використання цифрових інструментів: фахівці повинні вміти користуватися цифровими інструментами для аналізу правових даних, автоматизації рутинних процесів, а також для комунікації та співпраці з клієнтами і колегами.

Адаптація правових знань: важливо розуміти, як цифрові технології впливають на традиційні трудові відносини та як адаптувати існуюче трудове законодавство до нових реалій.

Розширення компетенцій: на додаток до знань з трудового права, фахівцям корисно отримати розуміння принципів роботи цифрових платформ, електронної комерції та інших аспектів цифрової економіки.

Таким чином, цифровізація трудового права в умовах воєнного стану є не лише засобом адаптації трудових відносин до кризових обставин, а й потужним механізмом модернізації правового регулювання, що забезпечує баланс між гнучкістю роботи та захистом прав працівників.

На підставі наведеного, можна дійти висновку, що цифровізація трудового права в умовах воєнного стану є не лише вимогою часу, а й необхідним інструментом забезпечення стабільності та безперервності трудових відносин. Впровадження електронних трудових книжок, цифрових трудових договорів, дистанційної форми роботи

та державних платформ, зокрема порталу «Дія», свідчить про поступову трансформацію трудової сфери відповідно до принципів відкритості, прозорості та доступності. Такі інновації підвищують ефективність управління трудовими процесами, спрощують документообіг, мінімізують ризики порушення трудових прав і створюють умови для більшої соціальної захищеності працівників.

Водночас нинішнє правове регулювання цифрових трудових відносин потребує подальшого вдосконалення. Найвні законодавчі норми ще не повністю відповідають динаміці цифрової економіки, особливо у сфері гіг-зайнятості, дистанційної роботи та автоматизованого управління

працею. Важливим напрямом розвитку є гармонізація національного трудового законодавства з нормами Європейського Союзу, що дозволить забезпечити високий рівень захисту прав працівників, адаптувати українську правову систему до європейських стандартів і сприятиме подальшій євроінтеграції України.

Таким чином, цифровізація трудового права має розглядатися не лише як технічне оновлення трудових процесів, а як глибока правова реформа, спрямована на створення справедливого, гнучкого та безпечного цифрового середовища праці, яке відповідає викликам воєнного часу та перспективам сталого відновлення держави.

Література:

1. Гетьманцева Н. Д. Модифікація трудових відносин в умовах цифровізації. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 2. С. 309–313.
2. Швець Н. М., Балашова Д. Д. Шляхи цифровізації законодавства про працю. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2024. Серія ПРАВО. Вип. 86. Ч. 3. С. 69–75.
3. Соціально-трудова праця і виклики цифровізації: монографія / кол. авт.; за ред. Я. В. Сімутіної, М. М. Шумила. Київ: Ніка-Центр, 2023. 348 с.
4. Цифровізація. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі: Закон України від 05 лютого 2021 року. № 1217-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1217-20>.
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. № 435-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
7. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року. № 2136-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20>.
8. Піжова М. О. Щодо цифровізації трудових відносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 194–196.
9. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 року. № 851-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>
10. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05 жовтня 2017 року. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19>.
11. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

Дата першого надходження статті до видання: 22.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.12.2025

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.4.8>**Іван СЕРВЕЦЬКИЙ**

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри національної безпеки
Інституту безпеки ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
siv2055@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5713-8911

Олександр СУШКО

аспірант кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-наукового інституту права ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління
персоналом», enin poker1917@gmail.com
ORCID: 0009-0008-2602-6328

**ВИДАТНІ ОРГАНІЗАТОРИ РОЗВІДКИ ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНА
БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

У статті здійснено комплексний аналіз розвідувальної діяльності часів Національно – визвольного рушу (1648-1657рр.). Розглянуто видатні постаті розвідувальної діяльності, які займалися організацією розвідувальної діяльності під час гетьманства Богдана Хмельницького на початковому етапі Національно-визвольної війни середини XVII століття.

Основний акцент зроблено на аналізі розвідувальної діяльності видатних осіб, які займалися та організували визвольну боротьбу Українського народу.

Завдяки їх таланту козаки швидко реагували на зміни військово-політичної обстановки: перехоплювати ініціативу, відволікали сили противника на периферійні театри воєнних дій і добивались успіхів на полі бою.

Саме організатори розвідки планували та проводили масштабні агентурні операції поза межами власних володінь, що суттєво послаблювало оборонні можливості Речі Посполитої.

Для організації розвідувальної діяльності залучались найкращі і найталановитіші козаки, які об'єднувались навколо єдиного центру керівництва розвідувальною діяльністю, що сприяло формуванню спеціальної служби держави.

Зроблено висновок про надзвичайно важливу роль керівникам розвідувальних підрозділів за часів Гетьманства Богдана Хмельницького, що заклало основи и для формування національної спеціальної служби України.

Ключові слова: розвідка, видатні керівники розвідки, розвідувальна інформація, козаки, спецоперації, конспірація, старшини.

Ivan Servetsky, Oleksandr Sushko. PROMINENT ORGANIZERS OF INTELLIGENCE DURING THE TIME OF HETMAN BOHDAN KHMELNYTSKY

The article provides a comprehensive analysis of intelligence activities during the National Liberation Movement (1648-1657). Prominent intelligence figures who were engaged in the organization of intelligence activities during the hetmanship of Bohdan Khmelnytskyi at the initial stage of the National Liberation War of the mid-17th century are considered. The main emphasis is on the analysis of the intelligence activities of prominent persons who were engaged in and organized the liberation struggle of the Ukrainian people. Thanks to their talent, the Cossacks quickly responded to changes in the military and political situation: seized the initiative, diverted the enemy's forces to the peripheral theaters of war and achieved success on the battlefield. It was the intelligence organizers who planned and conducted large-scale intelligence operations outside their own territories, which significantly weakened the defense capabilities of the Polish-Lithuanian Commonwealth. The best and most talented Cossacks were recruited for the organization of intelligence activities, who united around a single center for directing intelligence activities, which contributed to the formation of a special service of the state. A conclusion was made about the extremely important role of the heads of intelligence units during the Hetmanship of Bohdan Khmelnytskyi, which laid the foundations for the formation of the national special service of Ukraine.

Key words: intelligence, outstanding intelligence leaders, intelligence information, Cossacks, special operations, conspiracy, senior officers.

Постановка проблеми. Організація розвідувальної діяльності під час Національно-визвольної війни середини XVII століття під проводом Гетьмана Богдана Хмельницького, є надзвичайно актуальною для нашого часу. Особливо це стосується ситуації, коли на Україну напав ворог російська федерація.

Дослідження військово-політичної діяльності Богдана Хмельницького дає змогу виявити, як саме козацька держава, перебуваючи у стані постійної боротьби з Річчю Посполитою, змогла так організувати розвідувальну роботу, яка дозволила чинити гідний спротив ворогові та перемагати на полі бою.

Завдяки керівникам розвідувальної діяльності вдавалося не тільки чинити активний спротив, але й організувати та проводити, класичні агентурні операції, зокрема підбурювати селян і міщан до повстання та вербування військових командирів на свій бік, налагоджувати координації в умовах багаточисельних зовнішніх та внутрішніх викликів.

Як свідчать історичні приклади, такій ефективній взаємодії з місцевим населенням, з підготовки та проведення агентурних акцій, збір інформації через агентів, виявляти і впливати на систему планування ворога, і реалізувати розвідувальні завдання, які врешті-решт суттєво вплинула на хід військових кампаній козацької держави, організували та впроваджували в життя, керівники розвідки Богдана Хмельницького.

Дослідження діяльності козацької розвідки часів Богдана Хмельницького виходить за межі суто історичної проблематики та має безпосередній важливе значення для сучасної дипломатії та аналітичної роботи спеціальних служб України.

Цей історичний досвід надає унікальні приклади побудови і функціонування сучасної розвідки, її організаційна структура є надзвичайно корисними для науковців, практиків і всіх тих, хто цікавиться історією розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою статті є наукові праці провідних українських учених, зокрема, таких авторів, як М. Грушевський, М. Кордуба, О. Кульчинський, а також польських дослідників П. Козловського та К. Бобятинського.

Важливу наукову базу складають фундаментальні праці, серед яких: «Спеціальні служби України від найдавніших часів і до сьогодення» за авторством Смолія В. А., Котляра М. Ф., Степанкова В. С. та «Нариси з історії розвідки суб'єктів державотворення на теренах України» за авторством Цибулькіна В. В., Рожена Л. М., Веденєєва Д. В.

Метою статті є вивчення діяльності організаторів розвідувальної діяльності козацької держави під проводом Богдана Хмельницького, а також вивчення та характеристика керівників розвідувальної діяльності та проведені їх успішні операції під час Національно-визвольної війни середини XVII століття.

Таким чином, робота покликана розкрити ролі і місця керівників розвідувальної діяльності козацької розвідки за доби Богдана Хмельницького, а також продемонструвати вплив цих заходів на успіх Національно-визвольної війни і становлення козацької держави.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні розвідка є важливою складовою власної безпеки держав, армій та навіть політичних організацій. За свою довгу історію людство розвинуло розвідку – від її організації окремими вождями племен до створення повноцінних розвідувальних органів держав.

При цьому кінцевим отримувачем розвідувальної інформації та постановником завдань завжди був головнокомандувач тієї сили, на яку працювала розвідка. Це міг бути як голова держави, так і генерал або навіть лідер політичного угруповання.

З розвитком суспільства та держав зростала не лише роль розвідки, а й її багатогранність і складність. У таких умовах правитель вже не міг самостійно організувати та координувати діяльність своєї розвідки. Тому з часом правителі почали передавати ці завдання довіреною особою, зазвичай найближчим радникам. З часом число осіб, які організували та координували розвідку за наказом правителя, збільшувалося, і це призводило до формування перших прототипів розвідувальних органів.

Ці процеси не минули й українські землі. Так, перші зачатки централізованої розвідувальної системи та прототип спеціального розвідувального органу в Україні були започатковані за часів правління гетьмана Богдана Хмельницького (1648–1657 рр.).

Для протистояння сусіднім державам Богдан Хмельницький створив ефективну розвідувальну та контррозвідувальну систему, яка забезпечувала його необхідною інформацією для планування як на військовому, так і на дипломатичному фронті. З цією метою гетьман доволі часто особисто приймав агентів і надавав їм інструкції [1, с. 5–6].

Однак, як і будь-яка людина, гетьман не міг одночасно бути всюди та контролювати всі процеси в державі. Особливо це стосувалося контролю розвідки, для ефективного функціонування якої був необхідний постійний нагляд за діяльністю розвідників не лише у штабі війська, а й на місцях. Тому для організації розвідувальної діяльності гетьману потрібно було залучити достатню кількість досвідчених і вмілих людей.

На жаль, сьогодні неможливо дати однозначну відповідь на питання, чи існував за часів гетьмана Богдана Хмельницького спеціальний орган, який займався організацією розвідувальної діяльності. Однак є підстави вважати, що така структура могла існувати. На це, зокрема, натякають різні історичні джерела, в яких згадуються групи осіб, що займалися організацією розвідки, а також наявність

серед них певних елементів службової ієрархії, на вершині якої перебував сам гетьман.

Скоріше за все, основним органом, який займався організацією розвідки, була Генеральна військова канцелярія (головний координаційний орган). Водночас гетьман залишався головним постановником завдань і кінцевим споживачем розвідувальної інформації. Цей орган узагальнював здобуту агентами інформацію та розробляв для них інструкції [1, с. 3].

Головою Генеральної військової канцелярії був генеральний писар Іван Виговський. Саме йому на перших етапах свого правління гетьман довіряв перемовини з іноземними послами та доручав самостійно вирішувати важливі державні справи [2, с. 164].

Іван Виговський, як головний координатор розвідки, мав змогу контролювати інформацію, яку отримував Богдан Хмельницький. На основі донесень розвідників у Генеральній гетьманській канцелярії склалися докладні звіти не лише про засідання сейму, а й про таємну королівську раду. Також він здійснював контроль за діяльністю дипломатів, які водночас виконували і розвідувальні завдання [3, с. 76].

Саме в цей період діяльності Івана Виговського було закладено основу агентурної козацької розвідки, а також окреслилася тенденція переходу від тимчасових доручень до створення постійних резидентур [4, с. 17–20].

Генеральний писар відігравав одну з ключових ролей у розвитку та функціонуванні розвідувальної системи козаків. Наприклад, його агентом був татарський товмач великого візира Сефер Кази-аги, який передав інформацію про сепаратні переговори між поляками та татарами. Іншим агентом Виговського був серб Микола Маркевич, який діяв у Стамбулі.

Також варто згадати львівського міщанина Теодосія Томкевича, який за наказом Виговського брав участь у дипломатичних контактах з урядами Швеції та Польщі.

Про широку агентурну мережу Виговського знали і в Москві, і у Варшаві. Наприклад Виговський сам сповіщав царя:... «послав свого человека землю Мултянскую, Венгерскую, Турскую для всяких вестей подлинны» [5, с. 17].

Також у 1656 році він заявив царському послу, що новини з Польщі передають йому «друзі». До речі, таких «друзів» Виговський мав у Польщі, Литві, Білорусі, Волині та Поліссі. З цього приводу один із польських дипломатів, перебуваючи в Чигирині, доповідав своєму керівництву, що козацьке керівництво добре знає про те, що діється у Вар-

шаві, і отримує про це доповіді від агентів [5, с. 17–18].

Щоб залучити до організації розвідки ще більше талановитих людей, гетьман, імовірно, влітку 1648 року ухвалив військовий статут, який визначав права й обов'язки рядових вояків і старшин.

Зокрема, полковники та сотники повинні були займатися окремими питаннями розвідки та контррозвідки. Крім того, згідно зі статтями статуту, порубіжні полковники зобов'язані були пильно стежити за діями ворога, включаючи його розвідку [1, с. 4–7].

Це, звісно, дало свої плоди – багато талановитих козацьких старшин почали активно займатися організацією та координуванням розвідки.

Зокрема, про це можна дізнатися з польських звітів. У одному з них міститься інформація, отримана під час допиту козацького розвідника шляхетного походження поляка В. Коланковського. Він зізнався, що організацією розсилання агентів у різні райони Правобережної України займалися полковник Стасенко та І. Косинський [6, с. 58].

Для того, щоб виділити найвизначніших організаторів та координаторів розвідки на службі у Богдана Хмельницького, звернемося до монографії «Таємниці розвідок: діяльність таємних служб на території України» історика О. М. Уривалкіна. На його думку, найвидатнішими організаторами розвідувальної діяльності були Стасенко, М. Нестеренко [3, с. 82].

До речі захоплений поляками інший козацький розвідник Ярема Концевич свідчив ще про одного організатора розвідки Федора Островського [7, с. 82].

До речі, захоплений поляками інший козацький розвідник Ярема Концевич свідчив про ще одного координатора розвідки – Федора Островського [7, с. 82].

Доволі цікавою і загадковою є постать Стасенка. До сьогодні не збереглося точних джерел, які б могли пролити світло на його біографію. Зокрема, невідомо, ким він був і яке його справжнє прізвище. Існують різні варіанти написання його фамілії: Тарасенко, Тарасович, Стаценко.

Польський дослідник Адам Пшибось вважає, що полковник Стасенко був селянином з-під Любліна, який, за наказом Богдана Хмельницького, організував повстання селян у Малій Польщі. Водночас Михайло Грушевський висловлює думку, що Стасенко – «апокрифічна фігура» [3, с. 82–83; 8, с. 266].

Українські історики Н. П. Ковальський та Ю. А. Мицик зазначають, що козацький розвідник Ярема Концевич, на відміну від

В. Коланковського, у своїх свідченнях стверджував, що прізвище організатора розсилання агентів у різні райони Правобережної України писалося не як Стасенко, а як Тарасенко [6, с. 58].

Про М. Нестеренка збереглося значно більше інформації. Його прізвище зустрічається у багатьох джерелах і не викликає сумнівів. За даними Ю. Мицика (хоча автор зазначає, що іноді знову зустрічається прізвище Стасенко), у лютому 1649 року він керував масштабною операцією, під час якої з Переяслава було відряджено дві тисячі розвідників.

Вони діяли на всій території Речі Посполитої, доходячи до берегів Балтійського моря, а також до австрійських і чеських кордонів. Згодом управління спецоперацією перебрав на себе Іван Виговський [5, с. 17].

Власне, можна знайти також дані про те, що операція проходила не у 1649 році, а пізніше – у 1650–1651 роках, і командував нею полковник Стасенко (Тарасенко). Організувалася вона для підтримки можливого походу трансильванського князя Ракоці II на Краків [2, с. 82–83; 9, с. 92].

Діяльність розвідників під час цієї спецоперації не була стихійною, а чітко координувалася резидентами на місцях і базувалася на тривірневій структурі керівництва [4, с. 5].

На вершині цієї структури перебував полковник Стасенко (Тарасенко). У його віданні були резиденти, які склали середню ланку агентурної мережі. В свою чергу, резиденти керували власними інформаторами та агентами.

Наприклад, уже згаданий у роботі розвідник В. Коланковський під час допитів зізнався, що у віданні резидента-координатора П. Гжибовського на території Великопольщі перебувало 80 агентів [10, с. 132].

Однак, на нашу думку, список видатних організаторів та координаторів розвідки на службі у гетьмана слід поповнити іншими козацькими старшинами, зокрема Максимом Кривоносом, Іваном Богуном та Лавріном Капустою.

Розпочнемо з Максима Кривоноса (Перебийніса, 1600–1648 рр.), оскільки його талант до організації розвідувальної діяльності розпалився найшвидше серед усіх у цьому списку, але й згас найраніше – він помер у 1648 році під час облоги Замостя.

Цей козацький старшина був справжнім майстром організації військової розвідки та координації повстань. На жаль, достеменно невідомо, ким був Максим Кривоніс до війни, проте є дані, що він став на шлях боротьби з польським пануванням ще до подій

1648 року, за що був засуджений до смертної кари. Після уникнення страти разом із братом подався на Січ.

На початку Національно-визвольної війни він став одним із тих, хто очолював розвідку Богдана Хмельницького, і прославився у битві під Жовтими Водами та Корсунській битві [11, с. 163].

У Корсунській битві проявився талант Кривоноса як організатора диверсій та розвідки. Зокрема, він був одним із керівників операції зі знищення переправ через Дніпро.

Також, виконуючи генеральний план битви, Кривоніс разом із загоном непомітно улаштував засідку в урочищі Діброва, де козаки перекопали балку та загатили річку. Проте, щоб заманити туди поляків, Кривоніс відправив у ворожий табір свого агента, який під виглядом перебіжчика запропонувався стати для поляків «провідником».

Невідомо, чи вірив Потоцький своєму «провіднику», чи знав, що той удаваний перебіжчик, і сподівався легко розгромити засаду. Однак у результаті польське військо потрапило в пастку і згодом було розбите. Сам Микола Потоцький був узятий у полон і переданий татарам як плата за їхню участь у битві [12, с. 7–8].

Цікаво, що кримчаки так і не змогли використати Потоцького у політичній грі, адже, згідно з однією з версій, його втечу організував польський агент вірменського походження Пьотр Ромашкевич. Він здійснив таємну спецоперацію, у результаті якої вдалося звільнити Миколу Потоцького, Якуба Калиновського та Яцека Семберка [13, с. 153].

Після цього Кривоніс був відряджений з Черкаським полком та з універсалом-закликом Хмельницького на територію Поділля для захоплення міст та організації селянських повстань.

Важливо, що під час цієї кампанії Кривоніс здобував міста не лише силою, а й за допомогою переговорів. Наприклад, на початку червня його полк підійшов до міста Погребище, і, використовуючи гетьманський універсал, він порозумівся з міщанами, після чого місто здалося без бою [14].

Цікавим є взяття Немирова. Щоб уникнути штурму, Кривоніс провів спецоперацію. Підійшовши до околиць міста, він наказав козакам таємно переодягнутися в польські мундири. Після цього козаки представилися місцевому гарнізону як підкріплення, що було нібито надіслане Вишневецьким. Нічого не підозрюючи, гарнізон впустив їх до міста, після чого козаки роззброїли варту та впустили основні сили [2, с. 182].

Кривоніс також займався розсиланням своїх агентів на чужу територію. Зокрема, через свою агентурну мережу він домовився з очільниками інших повстанських загонів про спільні дії щодо захоплення міста Бар.

Іншим прикладом є листи С. Кушевича від 4 жовтня 1648 року, в яких зазначалося, що під Львовом була затримана білоголова жінка, яка видавала себе за дружину козака. Разом із ним її було відправлено аж під самий Краків за наказом Кривоноса. У цьому ж листі йдеться про те, що, повертаючись, жінка розкалася та залишила козака у Львові [1, с. 7].

Іншим досвідченим козацьким старшиною, який заслуговує на згадку, є Іван Богун (1618–1664 рр.). Він також був справжнім майстром організації військової розвідки, і саме це вміння принесло йому майбутні перемоги.

Перша слава прийшла до Богуна з початком повстання, коли він підняв селянське повстання на Брацлавщині [11, с. 164].

У 1651 році Іван Богун продемонстрував свій талант стратега. Під час підготовки до оборони Вінниці він отримав від своїх розвідників інформацію про плани гетьмана Мартина Калиновського, який мав намір захопити місто. Дізнавшись про чисельність ворожих сил, Богун зрозумів, що у відкритому бою його загін не зможе перемогти.

Тому він вирішив вдатися до військової хитрості. Богун наказав зміцнити укріплення в монастирі та на ймовірному напрямку атаки ворога, а сам із розвідувальним загonom вирушив назустріч противнику.

Коли обидві армії зіткнулися, зав'язався бій, у якому поляки почали тіснити козаків. Богун наказав своєму загону відступати через річку Південний Буг. Побачивши це, польські кіннотники кинулися в погоню, не підозрюючи, що потрапляють у пастку.

Напередодні битви Богун через своїх розвідників дізнався про маршрут руху польського війська та наказав прорубати на річці великі ополонки, які потім закидали соломною. За ніч ці пастки вкрилися тонкою кригою та присипалися снігом. Коли польська кавалерія вступила на ці ділянки, коні та вершники одразу провалювалися у крижану воду. Через вагу обладунків багато вояків тонули.

Тих, хто зміг вибратися, чекала інша пастка – береги річки були вночі облиті водою, тому вкрилися льодом і стали надзвичайно слизькими. Коли польські вояки намагалися вибратися, по них відкривали вогонь з мушкетів [2, с. 185–186].

Для польського війська цей наступ закінчився повною поразкою. Командувач аван-

гарду кінноти Станіслав Лянцкоронський ледве вибрався з крижаної води та врятувався втечею. Дві польські хоругви, зокрема ротмістри Микола Кисіль (брат Адама Киселя) та М. Мелешко, загинули, потонувши в річці [3, с. 100].

Невдовзі Іван Богун зумів майстерно організувати оборону міста від основних військ Калиновського та протриматися до підходу армії Богдана Хмельницького.

Під час битви під Берестечком він став справжньою легендою для козаків, оскільки зумів вивести з майже повного оточення дві тисячі козаків, провівши їх через непрохідні болота. Для цього вночі, за його наказом, козаки будували своєрідні переправи з усіх матеріалів, що були під рукою. Цей випадок свідчить про те, що Богун напередодні або під час битви добре розвідав місцевість [2, с. 187].

У березні 1653 року полковник знову зробив значний внесок у історію козацької армії, використовуючи свій хист до організації військової розвідки. Його військові роз'їзди та окремі розвідники вчасно довідалися про напрям просування 15-тисячного війська полковника Стефана Чернецького.

Дізнавшись про це, Богун відправив звістку гетьману, а сам вирішив заманити війська Чернецького до міста Монастирище, де задалегідь були підготовлені оборонні споруди.

Під час битви він із загonom досвідчених козаків через потаємний хід вийшов у тил ворога та, видавши пронизливий крик, кинувся на жовнірів. Вважаючи, що це підкріплення від Хмельницького, Чернецький вирішив відступити. Лише відійшовши на десять миль, він зрозумів, що жодного підкріплення не було [3, с. 100].

Однак, на нашу думку, найкращим організатором розвідки у найближчому оточенні гетьмана був Лаврін Капушта.

Про його ранню біографію відомо доволі мало. Перші достовірні згадки про нього з'являються у 1648 році та обриваються в 1657 році. Можливо, до 1648 року він мав інше ім'я і свідомо приховував свою справжню біографію. Проте вже під час подій 1648–1657 років він відіграв важливу роль як один із очільників розвідки та контррозвідки Богдана Хмельницького.

У 1649 році Капушту було призначено суботівським городовим отаманом. Оскільки в Суботіві розташовувався родовий маєток гетьмана, це фактично зробило його начальником контррозвідки.

До Лавріна контррозвідувальну діяльність очолювали гетьманський надвірний писар

Черник, а згодом Іван Кучевич-Минковський [15, с. 81].

Обіймаючи посаду голови контррозвідки та суботівського отамана, Лаврін Капушта безпосередньо контролював діяльність московської розвідувальної мережі на території Гетьманщини, протидіяв польській розвідці, а також удосконалював агентурну мережу козацької держави за кордоном [11, с. 173–176].

Найбільшою загрозою для козацьких розвідників була польська контррозвідка. Вона досягла значних успіхів у полюванні на козацьких агентів. Так, у період 1648–1657 років були викриті такі козацькі агенти: П. Гжибовський, В. Коланковський, Я. Концевич, В. Верещака, В. Островський, Я. Остроленський, А. Ворожбилович та інші [3, с. 112].

На відміну від контррозвідки, військова та зовнішня розвідка Польщі сильно поступалася козацькій, що було однією з заслуг як гетьмана, так і Лавріна Капушти.

У літописі Самійла Величка зазначено, що в 1649 році поляки впровадили своїх агентів на Січ, намагаючись дізнатися про плани Хмельницького. Проте їхня операція зазнала невдачі, що дозволило гетьману таємно переправитися до Криму для проведення переговорів [16, с. 54, 58].

Сам Хмельницький, щоб запобігти витoku таємної інформації, підтримував у своєму війську сувору дисципліну. У літописі цей момент описується так:... «Хмельницький, тримаючись чулої обережності, викинув таку штуку, що звелів обом військам достатньо нападися живністю наперед, а в той час, коли мав наблизитися до них король, про рух якого завжди мав певні звістки від шпигунів, загрозив був смертною карою всім, наказавши, щоб жоден дух не важився нікуди виходити зі свого обозу. Хмельницький мав той намір, що хотів попередити короля своїм нападом на нього, крім того, він знав, як багато залежить для воєнної okazji від узяття «язиків», від яких можна вивідати про всіляку воєнну поведінку» [15, с. 340].

Однак польська розвідка все одно залишалася серйозною загрозою, особливо в питаннях організації замахів на життя та владу гетьмана. Проте всі їхні спецоперації зазнали невдачі завдяки ефективній протидії козацької контррозвідки. Зокрема, завдяки діяльності Лавріна Капушти було викрито декілька спроб усунення гетьмана. Він брав участь у розслідуванні таких справ: замаху на гетьмана, організованого Я. Смяровським (1649), обвинувачення у шпигунстві Мотрони Чаплинської – другої дружини Богдана Хмельниць-

кого (1651), справа М. Федоровича (1653) [3, с. 85; 9, с. 203–204].

Водночас Лаврін Капушта іноді не звертав уваги на підозрілі дії деяких козацьких полковників, зокрема Івана Богуна, який з 1650-х років почав виступати в опозиції до Хмельницького.

Існує гіпотеза, що це була подвійна гра двох розвідників і що Богун лише удавав із себе зрадника. На користь цієї гіпотези може свідчити його поведінка в той період. Наприклад, він вів активне листування з Потоцьким і навіть запрошував останнього приїхати до нього.

Можливо, це була частина спецоперації із заманювання Потоцького в пастку, однак вона не вдалася. З невідомих причин Потоцький прибув на Брацлавщину з великими силами. Ймовірно, він сам запідозрив обман, або ж його агенти попередили про пастку [15, с. 96].

Лаврін Капушта також організував операції із засилання агентів у ворожий табір. Так, під час облоги Бердичева 1652 року він знайшов козака, який знав польську мову та мав відрізане вухо.

У козацькому таборі йому дали чіткі вказівки щодо того, як дезінформувати польське командування, а також розчесали рану, щоб вона виглядала так, ніби її нещодавно завдали козаки, від яких він нібито втік.

Після цього його відправили до міської брами. Побачивши його під воротами, поляки одразу впустили його. Він розповів свою вигадану історію, і йому повірили, дозволивши залишитися. Вночі розвідник відкрив ворота та впустив козацьке військо.

Подібний прийом було застосовано й під час облоги Житомира. Тоді до замку було заслано трьох диверсантів, які мали викрасти польського воєводу. Однак це завдання виявилось неможливим. Тому, діючи за обставинами, вони перебили гарнізон, що охороняв замкові ворота, та відчинили брами для козацького війська [2, с. 196–197].

Згодом Богдан Хмельницький почав усе більше довіряти Лавріну Капусті та відправляти його з дипломатичними місіями.

У 1653 році він брав участь у травневому Земському соборі, а 4 жовтня мав зустріч із царем Олексієм Михайловичем. Після цього він відправив гетьману лист, у якому повідомив, що цар готовий виступити з військом на землі України [17, с. 370].

Упродовж 1655–1657 років Капушта кілька разів їздив до Туреччини як посол. Однак останнім його завданням стало таємне перепоховання тіла Богдана Хмельницького. У липні 1657 року він таємно забрав тіло геть-

мана з Іллінської церкви в Суботіві та поховав у невідомому місці.

Сам Лаврін Капуста у травні 1657 року тяжко захворів у Стамбулі та помер протягом року [2, с. 199].

Висновки. Сучасна роль розвідки у забезпеченні безпеки держав, армій і політичних організацій є результатом тривалого історичного розвитку цього напрямку. Людство пройшло шлях від організації розвідки окремими вождями племен до створення повноцінних розвідувальних органів

З розвитком суспільства та держав зростала і складність розвідувальної діяльності, що вимагало делегування цих завдань довіреним радникам. Цей процес призвів до формування перших прототипів розвідувальних органів, і українські землі не були винятком.

За часів правління гетьмана Богдана Хмельницького були започатковані перші зачатки централізованої системи розвідки та першого прототипу спеціального розвідувального органу.

Створення ефективної розвідувальної та контррозвідувальної системи, організованої Богданом Хмельницьким, засвідчує важливість залучення досвідчених і вмілих людей

для координації розвідувальної діяльності. Найбільшою координаційною ланкою в цій системі була Генеральна військова канцелярія на чолі з Іваном Виговським, яка узагальнювала інформацію, отриману від агентів, та розробляла відповідні інструкції. Такий підхід дозволяв гетьману отримувати оперативні дані для планування як військових, так і дипломатичних операцій.

Перспективи подальших досліджень мають зосередитися на аналізі зарубіжних архівних джерел, зокрема архівних джерел оточуючих нас країн, що можуть надати додаткову інформацію про структуру та функціонування розвідувальних систем того періоду. Також на детальному вивченні ролі окремих осіб та організаторів розвідки, що сприяло формуванню спеціалізованої мережі агентів, та їх впливі на стратегічні рішення гетьмана.

Отже, історичний досвід розвідки, сформований за часів Богдана Хмельницького, не лише відкриває нові сторінки воєнної історії України, а й має безпосереднє значення для розуміння важливості сучасних систем безпеки та необхідності залучення досвідчених та відданих фахівців до роботи на керівних посадах у сфері розвідки.

Література:

1. Степанков В. Розвідувальна служба Української держави в роки Хмельниччини (1648—1657), Доба Богдана Хмельницького (до 400-річчя від дня народження великого гетьмана) / Відп. ред. В. А. Смолій. К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. 285 с.
2. Скрпник О. В. Українська розвідка. Прадавні часи, Київ: «АДЕФ-Україна», 2020, с. 320.
3. Уривалкін О. М. Таємниці розвідок (діяльність таємних служб на території України, КНТ, 2007, с. 352.
4. Веденєв Д. З історії розвідки і військової дипломатії України. *Розбудова держави*. 1993. № 9. С. 17–20.
5. Мицик, Ю. Гетьман Іван Виговський / Юрій Мицик; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського НАН України. Київ: КМ Академія, 2004. 83 с.
6. Ковальський, Николай Павлович. Анализ архивных источников по истории Украины XVI–XVII вв. : учеб. пособие / Н. П. Ковальський, Ю. А. Мыцык; Днепропетр. гос. ун-т им. 300-летия воссоединения Украины с Россией. – Днепропетровск: ДГУ, 1984. 81, [2] с.
7. Погорілець О. РОЗВІДКА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО У ПИЛЯВЕЦЬКІЙ КАМПАНІЇ (ЛІПЕНЬ–ВЕРЕСЕНЬ 1648 РОКУ)
8. Грушевський М. С. Історія України–Руси: В 11 т., 12 кн. Т. IX–I. 869 с.
9. Степанков В. Розвідка і контррозвідка Богдана Великого (1648-1657), Кам'янець Подільський, 2008, с. 264, ISBN 978-066-96-959-9-4
10. Kozłowski P. Z. Działalność polityczno – dyplomatyczna Bohdana Chmielnickiego, Zakład Historii Europy Wschodniej UAM. Poznan. 2014. с. 537.
11. Цибулькін В. В., Рожен Л.М. Веденєв Д.В. Нариси з історії розвідки суб'єктів державотворення на теренах України. «Преса України», 2011, с. 536, ISBN 978-966-472-099-8.
12. Полухін Л. К. Максим Кривоніс – герой визвольної війни українського народу (1648–1654 pp.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1952. – 20 с.
13. Полухін Л. К. Максим Кривоніс – герой визвольної війни українського народу (1648–1654 pp.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1952. – 20 с.
14. Ярмиш Олександр Назарович, Бернадський Богдан Васильович. «Лицарі плаща й кинджала»: (українська історія кризь призму діяльності спецслужб). Folio, 2023

15. Величко С. В. Літопис / Пер. з книжної української мови, вст. стаття, комент. В. О. Шевчука; Відп. ред. О. В. Мишанич; Ред. кол.: О. Т. Гончар, Ю. П. Дяченко, М. Г. Жулинський, В. І. Кречотень, О. В. Мишанич, Ю. М. Мушкетик, В. В. Німчук, Т. І. Сергійчук, П. П. Толочко, В. О. Шевчук. Т. 1. К.: Дніпро, 1991. 371 с. (Давньоруські та давні українські літописи)

16. Сушинський Б. Козацькі вожді України. Історія України в образах її вождів та полководців XV–XIX ст. Історичне ессе. О. : вид-во Альфа-Омега. 1998. 687 с.

Дата першого надходження статті до видання: 20.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.12.2025

УДК 347.1:341.9

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.4.9>**Руслан ЧОРНОЛУЦЬКИЙ**

доктор юридичних наук, професор кафедри цивільно-правових дисциплін та міжнародного права
ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», jurcomm77@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7672-0739

Микола ЗУБРИЦЬКИЙ

доктор юридичних наук, професор кафедри цивільно-правових дисциплін та міжнародного права
ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», zni74@ukr.net
ORCID: 0009-0001-0226-0776

Ірина МУРАВЙОВА

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, фінансового та банківського права
ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Kiri_shka@ukr.net
ORCID: 0000-0001-8206-2640

Дмитро ЧАСОВНИКОВ

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, фінансового та банківського права
ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», chasovnikoff@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4133-4499

Віктор ВАЦЮК

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого
ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: 0000-0001-8705-6223

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті досліджено сучасні проблеми реалізації та захисту цивільних прав осіб, які постраждали від збройної агресії проти України. Проаналізовано правові механізми, що забезпечують відновлення порушених прав у сфері власності, житлових і сімейних відносин, відшкодування шкоди, завданої майну та здоров'ю громадян. Розглянуто особливості правового режиму воєнного стану та його вплив на здійснення конституційних і цивільних прав. Додаткову увагу приділено проблемам ефективності державних і міжнародних механізмів компенсації збитків, а також питанням удосконалення законодавчої бази щодо захисту постраждалих осіб. Запропоновано рекомендації щодо посилення інституційного забезпечення реалізації цивільних прав у післявоєнний період.

Ключові слова: цивільні права, воєнний стан, збройна агресія, відшкодування шкоди, захист прав, правовий режим, постраждали особи.

Ruslan Chornolutskyi, Mykola Zubrytskyi, Iryna Muraviova, Dmytro Chasovnikov, Viktor Vatsyuk. CURRENT ISSUES OF REALIZATION AND PROTECTION OF CIVIL RIGHTS OF PERSONS AFFECTED BY ARMED AGGRESSION IN WARTIME CONDITIONS

The article explores the current issues related to the realization and protection of civil rights of individuals affected by armed aggression against Ukraine. It analyzes the legal mechanisms ensuring the restoration of violated rights in the spheres of property, housing, and family relations, as well as compensation for damage caused to citizens' property and health. The peculiarities of the legal regime of martial law and its influence on the exercise of constitutional and civil rights are examined. Special attention is paid to the effectiveness of national and international compensation mechanisms, as well as the need to improve the legal framework for the protection of affected persons. The author proposes recommendations to strengthen institutional and legal guarantees for the realization of civil rights in the post-war recovery period.

Key words: civil rights, martial law, armed aggression, compensation, protection of rights, legal regime, affected persons.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила безпрецедентне порушення цивільних прав мільйонів громадян. Знищення житла, майна, підприємницьких об'єктів, вимушене переселення, загибель і поранення осіб створили нові правові виклики, які потребують адекватного реагування держави. Особливої актуальності набувають питання забезпечення ефективного механізму відновлення порушених прав і компенсації збитків, що завдані фізичним та юридичним особам унаслідок воєнних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми захисту цивільних прав в умовах воєнного стану розглядаються у працях вітчизняних учених, зокрема Є. Харитонова, О. Харитонової, К. Некіт, Т. Підлубної, В. Мазура, П. Рабіновича, І. Панкевича. У їхніх дослідженнях підкреслюється необхідність забезпечення балансу між захистом прав людини і потребами національної безпеки (Луценко, 2022). Проте комплексного аналізу проблем реалізації цивільних прав осіб, які постраждали від збройної агресії, з урахуванням сучасних соціально-правових умов, залишається недостатньо.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є визначення актуальних проблем реалізації та захисту цивільних прав осіб, постраждалих від збройної агресії, а також розроблення пропозицій щодо вдосконалення правових механізмів їх відновлення.

Завдання дослідження полягають у:

- аналізі правового регулювання цивільних прав під час дії воєнного стану;
- визначенні особливостей реалізації прав на майно, житло, відшкодування шкоди;
- виявленні прогалин у чинному законодавстві;
- формулюванні пропозицій щодо удосконалення механізмів захисту прав постраждалих осіб.

Виклад основного матеріалу. Воєнний стан, як особливий правовий режим (Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII) [7], передбачає можливість тимчасового обмеження певних прав громадян (Конституція України, ст. 64) [1]. Однак навіть у цих умовах держава зобов'язана гарантувати основні цивільні права.

У сучасних умовах воєнного стану питання обмеження та реалізації цивільних прав набуває особливої ваги. Аналіз чинного законодавства та наукових джерел дозволяє умовно поділити чинники, що впливають на допустимість таких обмежень, на три основні групи: фактори, зумовлені природою цивільних

прав, фактори, продиктовані засадами публічного права, та універсальні фактори, притаманні будь-якому правовому режиму.

Однією з ключових особливостей правового регулювання цивільних прав в умовах воєнного стану є пошук балансу між публічними та приватними інтересами. Війна як соціально-правове явище завжди створює умови, у яких держава змушена запроваджувати надзвичайні правові режими, що тимчасово обмежують певні права і свободи громадян. Проте такі обмеження мають бути чітко врегульованими, обґрунтованими та тимчасовими, що відповідає конституційним засадам верховенства права [2, с. 199].

Як зазначають Є. О. Харитонов та О. І. Харитонova, правова природа цивільних прав у період воєнного стану зазнає трансформації не лише у змістовному, але й у функціональному вимірі – від переважно приватноправових до публічно-приватних відносин, у яких держава виступає не лише гарантом, але й активним суб'єктом обмеження та відновлення прав [8, с. 47]. У цьому контексті варто говорити про функціональну динаміку цивільних прав, тобто зміну їх реалізаційного потенціалу залежно від правового режиму.

Законність є базовим принципом будь-якого правового режиму, а в умовах війни – запорукою легітимності дій держави. Застосування обмежень цивільних прав без законодавчого підґрунтя суперечить як Конституції України, так і міжнародним зобов'язанням держави. Зокрема, стаття 64 Конституції України визначає, що права і свободи людини та громадянина можуть бути обмежені лише законом, і лише в умовах воєнного або надзвичайного стану [1].

Пропорційність, своєю чергою, передбачає, що запроваджені обмеження мають бути необхідними, адекватними та співмірними обставинам, які їх зумовили. Як слушно відзначає А. М. Мерник, будь-які заходи, що обмежують права осіб, повинні мати правовий характер і не перевищувати меж, установлених законом [4, с. 50]. У випадку, якщо органи влади перевищують надані їм повноваження, це слід розцінювати не як правомірне обмеження, а як порушення цивільних прав.

На практиці принцип пропорційності часто виявляється через тимчасове обмеження доступу до публічних електронних реєстрів або певних адміністративних послуг. Так, з міркувань безпеки в умовах активних бойових дій тимчасово обмежувався доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень. Цей захід мав на меті запобігти розго-

лошенню даних, що можуть бути використані ворогом, але водночас він призвів до тимчасового звуження інформаційних прав громадян – учасників цивільного процесу.

Публічне право, зокрема адміністративне та конституційне, визначає процедурні межі та механізми реалізації обмежень. Відповідно до принципів адміністративного права, будь-яке втручання органів публічної влади в особисте життя громадян повинно бути мінімальним, обґрунтованим і підконтрольним. Як зазначає Я. Луценко, навіть під час дії правового режиму воєнного стану держава зобов'язана дотримуватись міжнародних стандартів прав людини, які допускають обмеження лише у випадку реальної загрози національній безпеці та за умови дотримання процедурних гарантій [2, с. 200].

У цьому контексті важливе значення має дотримання принципу об'єктивності, тобто недопущення упередженості у прийнятті рішень про обмеження прав. Органи влади повинні не лише оцінювати доцільність таких заходів, а й публічно обґрунтовувати їх необхідність, забезпечуючи прозорість процедур.

Цивільні права мають внутрішню притаманну властивість рівності суб'єктів [5]. Відтак, будь-які обмеження повинні застосовуватись однаково до всіх осіб, без дискримінації чи привілеїв. Утім, реалії воєнного стану показують, що в окремих сферах держава змушена коригувати це правило в інтересах національної безпеки або економічної стабільності.

Так, законодавством передбачено пріоритет інтересів роботодавців у частині зміни умов трудових договорів або звільнення працівників за спрощеною процедурою, що дозволяє зберегти працездатність критично важливих підприємств [9, с. 108]. Хоча це обмежує права працівників, такі заходи є тимчасовими та виправданими в умовах форс-мажору.

Окремої уваги потребує питання темпоральних меж обмежень. Вони мають бути чітко визначеними в часі, а після їх скасування повинні запускатися механізми повного відновлення цивільних прав, включаючи компенсаційні виплати та повернення майна. Є. О. Харитонов влучно підкреслює, що «право власності у випадках його обмеження має здатність до самовідновлення», тобто воно не зникає, а лише призупиняє свою дію до усунення надзвичайних обставин [8, с. 112].

Реквізиція майна – це класичний приклад публічно-правового обмеження цивільного права. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або

вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [6], реквізицією визнається примусове відчуження майна у державну власність з метою забезпечення обороноздатності держави за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості.

Судова практика підтверджує, що реквізиція не є конфіскацією, адже має оплатний характер. Як зазначає суддя Верховного Суду В. Крат, після припинення надзвичайних обставин колишній власник має право вимагати повернення реквізованого майна, якщо воно збереглося у натурі, або отримати адекватну компенсацію [8, с. 221]. Це положення відображає зворотний механізм відновлення цивільних прав, який діє на принципах рівності, справедливості та відшкодування шкоди.

Війна суттєво вплинула на можливість реалізації права на свободу підприємницької діяльності, гарантованого ст. 42 Конституції України [1]. Обмеження діяльності певних видів бізнесу – зокрема, заборона продажу алкогольних напоїв, обмеження роботи під час комендантської години або повітряної тривоги – мали безпосередній вплив на економічну активність громадян.

Як зазначає Шевченко Я. М., свобода підприємництва передбачає «право на вибір будь-якого виду і форми підприємництва у будь-якій сфері, за умови дотримання закону» [10, с. 226]. Однак у період війни навіть така фундаментальна свобода може бути обмежена в інтересах суспільної безпеки. Проте відсутність компенсаційних механізмів для підприємців, діяльність яких була тимчасово призупинена, створює ризик появи тіньових економічних процесів та зниження довіри до державних інституцій.

Вихід із цієї ситуації полягає у впровадженні прозорих механізмів відшкодування збитків, спрощенні податкового обліку для постраждалих підприємств, а також створенні спеціальних програм державної підтримки малого та середнього бізнесу у післявоєнний період.

Висновки. Розглянуті у статті аспекти реалізації та захисту цивільних прав осіб, постраждалих від збройної агресії, дозволяють зробити низку узагальнюючих висновків теоретико-правового та практичного характеру.

По-перше, встановлено, що правовий режим воєнного стану об'єктивно передбачає необхідність тимчасового обмеження певних прав і свобод громадян. Водночас, такі обмеження мають бути чітко обґрунтованими законом, запровадженими у суворій відповідності

до принципів законності, пропорційності, рівності та тимчасовості. Будь-яке відхилення від цих засад призводить до трансформації правомірного обмеження у порушення цивільних прав, що підриває довіру громадян до державної влади.

По-друге, універсальні фактори впливу на реалізацію цивільних прав під час війни – дотримання законності, пропорційності та процесуальної визначеності – є запорукою правової стабільності. Запроваджуючи тимчасові обмеження, держава повинна забезпечити належний рівень процедурних гарантій: публічне обґрунтування їх доцільності, прозорість прийняття рішень, можливість оскарження у судовому порядку. Лише за таких умов можна говорити про дотримання стандартів верховенства права, визначених Конституцією України та практикою Європейського суду з прав людини.

По-третє, дослідження показало, що публічно-правова природа обмежень не нівелює значення цивільно-правових засад, а навпаки – передбачає їх взаємодію. Реалізація державою владних повноважень має узгоджуватись із принципом юридичної рівності суб'єктів цивільного права, що означає недопущення дискримінації чи надання переваг окремим категоріям громадян. Будь-яке втручання держави у приватноправову сферу повинно бути мінімально необхідним і спрямованим на захист загального блага, а не на досягнення ситуативних інтересів владних суб'єктів.

По-четверте, особливої уваги заслуговує механізм реквізиції майна, який у сучасних умовах набув масового характеру. З правової точки зору, реквізиція не є формою конфіскації, адже здійснюється з обов'язковим відшкодуванням вартості майна або наданням іншого майнового еквівалента. Водночас, правовий наслідок реквізиції має зворотню дію, тобто після припинення надзвичайних обставин власник набуває право вимагати повернення свого майна або компенсації. Такий підхід є проявом фундаментального принципу відновлення порушених цивільних прав, який має бути системно реалізований у національній практиці.

По-п'яте, актуальною проблемою залишається захист економічних прав і свобод, зокрема свободи підприємницької діяльності. Запровадження заборон чи обмежень на певні види бізнесу, як-от торгівля алкогольними напоями або робота в період комендантської

години, обґрунтоване потребами безпеки, однак створює додаткові економічні ризики для підприємців. Відсутність механізмів компенсації таких збитків негативно позначається на рівні довіри до держави та стимулює розвиток тіньової економіки. Тому держава повинна запроваджувати спеціальні компенсаційні програми, спрямовані на відновлення ділової активності у післявоєнний період.

По-шосте, особливо важливим є забезпечення ефективних засобів правового захисту осіб, чий права були порушені або обмежені в умовах війни. Сюди належать:

- розширення доступу до правової допомоги для внутрішньо переміщених осіб;
- удосконалення процедур відшкодування збитків за зруйноване або реквізоване майно;
- цифровізація процесів подання заяв і скарг;
- створення єдиного реєстру правопорушень, пов'язаних із порушенням цивільних прав у період воєнного стану.

По-сьоме, з позицій теорії цивільного права, права особи мають тенденцію до "самовідновлення", тобто відновлення свого змісту після усунення надзвичайних обставин. Це означає, що навіть у випадках тимчасового обмеження держава зобов'язана забезпечити повернення прав у первісному обсязі, включно з можливістю компенсації матеріальних і моральних втрат.

Таким чином, у сучасних умовах повномасштабної збройної агресії проти України питання реалізації та захисту цивільних прав набуває ключового гуманітарно-правового значення. Оптимальне поєднання принципів законності, пропорційності, тимчасовості та компенсаційності є запорукою не лише збереження правопорядку, а й формування довгострокової стратегії правового відновлення держави.

У перспективі подальших досліджень доцільно приділити увагу механізмам міжнародно-правового захисту цивільних прав постраждалих, включаючи звернення до Європейського суду з прав людини, компенсаційні механізми ООН, а також питання імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство. Це сприятиме підвищенню ефективності правового захисту осіб, які постраждали від збройної агресії, та стане важливим кроком на шляху до відновлення справедливості і верховенства права в Україні.

Література:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 22.10.2025).
2. Луценко Я. Щодо тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина під час дії правового режиму воєнного стану в Україні. Незалежність України: права людини та національна безпека: збірник матеріалів Другої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 20 травня 2022 року). Національний університет «Львівська політехніка»; упоряд. Л. В. Ярмол. Львів: Галицька видавнича спілка, 2022. С. 199–201.
3. Мазур В. В. Механізм цивільно-правового регулювання: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2016. Серія ПРАВО. Випуск 36. Том 1. С. 108–113.
4. Мерник А. М., Радченко Я. М. Принцип законності обмеження прав і свобод людини і громадянина. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 50–53. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/11.pdf
5. Підлубна Т. М. Право на захист цивільних прав та інтересів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право ; міжнародне приватне право» / Т. М. Підлубна; Київ, 2009. 20 с.
6. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17.05.2012 № 4765-VI : станом на 28 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 22.10.2025).
7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 14 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 22.10.2025).
8. Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану : монографія [Електронне видання] / за ред.: Є. О. Харитоновна, О. І. Харитонові, К. Г. Некіт ; упор.-укл. Ю. С. Маршук ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2023. 336 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/23423>
9. Рабінович П. М., Панкевич І. М. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти). Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України / Редкол.: П. М. Рабінович (гол. ред.) та ін. Серія І. Дослідження та реферати. Випуск 3. Львів, 2001. 108 с
10. Шевченко Я. М. Цивільне право України: академічний курс. У 2 т. Т. 1. Київ: Ін Юре, 2006. 520 с.

Дата першого надходження статті до видання: 24.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.12.2025

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.4.10>**Олександра ЧУЄНКО**

аспірантка кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, o.chuienko@iapm.edu.ua
ORCID: 0009-0008-4114-1324

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ

Статтю присвячено дослідженню правової природи соціальних мереж у контексті цифровізації суспільних відносин та трансформації механізмів реалізації прав людини. Актуальність теми зумовлена зростанням ролі соціальних мереж як ключового простору публічної комунікації, поширення інформації та формування суспільної думки, що особливо загострилося в умовах повномасштабної збройної агресії проти України та підвищених ризиків для інформаційної безпеки. Проаналізовано стан наукових досліджень у вітчизняній правовій доктрині, який характеризується відсутністю цілісного підходу до визначення правового режиму соціальних мереж та домінуванням галузевих, фрагментарних досліджень.

Метою статті є визначення юридичної сутності соціальних мереж, аналіз чинного законодавства України та актуальних законодавчих ініціатив у сфері регулювання діяльності онлайн-платформ, а також обґрунтування доцільності застосування природно-правового підходу до осмислення цифрових правовідносин. Доведено, що соціальні мережі доцільно розглядати не лише як технічні сервіси або інформаційних посередників, а як самостійний соціально-правовий простір реалізації свободи вираження поглядів, права на інформацію та інших фундаментальних прав людини. Зроблено висновок, що подальше правове регулювання відносин у соціальних мережах має ґрунтуватися на поєднанні конституційних принципів, положень природного права та європейських стандартів захисту прав людини з урахуванням екстериторіального характеру діяльності онлайн-платформ.

Ключові слова: цифрові правовідносини, онлайн-платформа, природне право, відносини в соціальних мережах.

Oleksandra Chuienko. EVOLUTION OF THE LEGAL NATURE OF SOCIAL NETWORKS

The article is devoted to a comprehensive analysis of the legal nature of social networks in the context of the digitalization of social relations and the transformation of mechanisms for the implementation of human rights and freedoms. The relevance of the study is due to the rapid growth of the role of social networks as a key channel of public communication, dissemination of information and interaction between individuals, society and the state. This issue has acquired particular importance in the context of full-scale armed aggression against Ukraine, when social networks have become not only a tool for informing, but also an object of influence on information security, social stability and the implementation of constitutional rights. The evolution of scientific approaches to understanding social networks is analyzed and it is established that the domestic legal doctrine is at a transitional stage of forming a holistic concept of their legal status. Existing research is mostly sectoral in nature and focuses on individual aspects of legal regulation – informational, civil or constitutional, which does not allow to fully reflect the multidimensional social and legal nature of social networks.

The purpose of the article is to determine the legal essence of social networks, analyze the current legislation of Ukraine and current legislative initiatives in the field of regulating the activities of online platforms, as well as to substantiate the feasibility of using a natural law approach as a methodological basis for studying digital legal relations. It is substantiated that social networks should be considered not only as technical services or information intermediaries, but as an independent social and legal space for the implementation of freedom of expression, the right to information and other fundamental human rights, regardless of the level of their positive legal consolidation.

It is concluded that further legal regulation of relations in social networks should be based on a combination of constitutional principles, provisions of natural law and European standards for the protection of human rights, taking into account the extraterritorial nature of the activities of online platforms and the prevention of disproportionate interference in digital communication.

Key words: digital legal relations, online platform, natural law, relationships on social networks.

Постановка проблеми. За останні роки інформатизація та цифровізація досягли свого пікового рівня. Зросла і роль соціальних мереж, які розширюють вплив на суспільство. Особливо загострилась проблема в умовах повномасштабної війни, адже під загрозою, зокрема, опинилась інформаційна безпека. Під час вибору теми враховано, що кризові ситуації підсилюють потребу суспільства у швидкому доступі до новин в режимі

реального часу, а також у відкритій комунікації з державно-владними структурами.

Термін «соціальна мережа» в науковий контекст було введено австралійським вченим Дж. А. Барнесом в 1954 році. Перші сайти для роботи з соціальними мережами з'явилися ще в 1995–1997 роках. Метою їх розробки було виключно надання можливості людям підтримувати комунікацію на відстані. Уже тоді іноземні соціологи, політологи та психологи

розпочали свою дослідницьку роботу над аналізом соціальних мереж.

Дійсно, довгий час існування соціальних мереж не було юридично значущим, тому і лишалося поза науковим інтересом правників. Проте наразі, в епоху стрімкого розвитку технологій та доступності мережі Інтернет, спостерігається проникнення мережевих відносин в усі без винятку сфери життя. Соціальні мережі впливають на інформаційні потоки та здійснюють функції, властиві традиційним інститутам цивільних правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан дослідження соціальних мереж в українській правовій науці можна охарактеризувати як перехідний. Серед вітчизняних науковців, які присвятили свої роботи цій тематиці, можна відмітити П. С. Іваніцького, К. І. Спасову, Є. О. Харитонову, К. Г. Некіт. Проте цілісна теорія правового режиму соціальних мереж у системі національного та європейського права досі лишається не сформованою. Саме ця доктринальна прогалина створює наукові передумови для подальших досліджень, спрямованих не на поодинокі галузеві дослідження, а на комплексний, міждисциплінарний та концептуальний аналіз їх правової природи.

Метою статті є ретроспективний аналіз чинників, які вплинули на формування у соціальних мереж ряду ознак, які дозволяють визначати їх як правове явище, а також обґрунтування необхідності їх правової регламентації. Крім того, автор ставить перед собою завдання визначити юридичну сутність соціальної мережі, дослідити актуальний стан вітчизняного законодавства, а також обґрунтувати доцільність використання природно-правового підходу для визначення правової природи соціальних мереж. На відміну від наявних досліджень, у статті пропонується розглядати соціальні мережі не лише як об'єкти галузевого правового регулювання, а як самостійний простір реалізації природних прав людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перше, що потрібно визначити в контексті дослідження правової природи соціальних мереж, це їх юридичну сутність. Соціальна мережа є безперечно комплексним та складним явищем, тому звертаючись до методологічного обґрунтування Є. О. Харитонову, його можна розглядати в трьох різних аспектах. По-перше, як IT-середовище або його сегмент, у якому створюються, забезпечуються можливості спілкування за допомогою інформаційних технологій. По-друге, як

систему соціальних зв'язків, що виникають між користувачами онлайнової (соціальної) мережі. По-третє, як організаційні форми, структури, які надають послуги по забезпеченню користувачам спілкування в онлайнової соціальній мережі. Вчений зазначає, що перший аспект є суто технічним, тому у своєму дослідженні розглядає другий та третій, а також пропонує окрему увагу приділяти зв'язкам всередині платформ (між користувачами та провайдерами), а також зовнішнім – з державними органами та організаціями [1, с. 5].

Традиційно правова природа будь-якого явища визначається через дві категорії – поняття та ознаки, які виводяться науковцями керуючись приписами законодавства. Варто відзначити, що у вітчизняному законодавстві термін «соціальна мережа» не закріплений.

В контексті питання необхідності встановлення правового регулювання відносин, що складаються в соціальних мережах, варто відзначити, що воно дозволить забезпечити систему контролю та регулювання, які спрямовані на захист окремих осіб і загалом суспільства від деструктивних процесів, що можуть бути спровоковані хибною інформацією, викладеною в соціальних мережах [2, с. 566].

Діяльність користувачів у соціальних мережах породжує низку правовідносин, дотичних до різних галузей права. Так у межах інформаційного права соціальні мережі досліджуються здебільшого як канали поширення інформації та об'єкти інформаційної безпеки, особливо в контексті протидії дезінформації, пропаганді та інформаційним впливам у період збройної агресії проти України.

У площині цивільного права аналізуються переважно договірні відносини з користувачами, захист честі, гідності та ділової репутації, а також порушення авторського права у цифровому середовищі. При цьому соціальна мережа часто розглядається як технічний посередник або сервісний провайдер, що не відображає її фактичної ролі у формуванні та модерації інформаційного контенту.

Окремий напрям досліджень сформувався у сфері адміністративного та конституційного права, де соціальні мережі вивчаються у зв'язку з реалізацією свободи слова, права на інформацію та допустимих меж їх обмеження. В цих працях простежується тенденція до використання положень теорії природного права та конституційних гарантій прав людини як методологічної основи для оцінки правомірності втручання як держави, так і приватних платформ у цифрову комунікацію.

Поширеною серед науковців є позиція, згідно з якою відносини у сфері інтернет-мереж мають новітню юридичну природу, яка ще знайшла свого сталого законодавчого оформлення. Таким чином, у цій сфері треба спиратися на норми природного права і Конституції України в розрізі прав, і свобод людини.

Ми звертаємося до концепції природного права, яка відіграє першочергову роль у дослідженні нових цифрових правовідносин, оскільки дозволяє вийти за межі формально-нормативного підходу та оцінювати соціальні мережі як простір реалізації фундаментальних прав людини. У цьому контексті позитивне право має виконувати функцію інституціоналізації тих правових можливостей, які вже об'єктивно сформувалися у цифровому середовищі.

А. В. Чукаєва досліджуючи регулювання діяльності платформ соціальних мереж вказує, що функціонування сучасних мережових інтернет-ресурсів ґрунтується на реалізації прав людини як універсальних конституційних засад взаєморозуміння в соціумі [3, с. 128].

Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, тому діяльність держави повинна бути спрямована на їх захист, що наразі має відбуватися і в онлайн-вимірі [4]. Крім того, соціальні мережі зараз надають змогу швидко отримати доступ до відомостей, фактів про осіб, події чи явища, тобто виступають потужним реалізатором конституційного права на інформацію.

Звісно, запровадження чіткої і всеохопної регламентації соціальних мереж автором вбачається неможливою. Одна з причин пов'язана з дією нормативно-правових актів у просторі. Нормативно-правові акти державного рівня поширюються на територію конкретної держави. Соціальні мережі, у свою чергу, функціонують за екстериторіальним принципом, маючи власні правила спільноти та систему модерації.

У контексті формування правового регулювання відносин у соціальних мережах доцільно враховувати позицію В. Dainow, який розглядає кіберпростір як безпрецедентне соціально-правове явище, що не має історичних аналогів. На думку автора, відсутність досвіду функціонування зрілої, повністю сформованої мережі інформаційно-комунікаційних технологій унеможливило ефективне використання ретроспективних або утилітарних моделей правового прогнозування. З огляду на те, що соціальні мережі

розвиваються швидше, ніж позитивне право, а їх правила формуються значною мірою шляхом спонтанних практик користувачів і приватного платформного регулювання, оцінка їх правового впливу виключно з позицій передбачуваних наслідків є проблематичною.

У зв'язку з цим В. Dainow обґрунтовує доцільність звернення до концепції природного права як «єдиного життєздатного теоретичного підходу до осмислення сучасних і майбутніх викликів кіберправа, що дозволяє оцінювати регулювання відносин в соціальних мережах крізь призму фундаментальних прав і свобод людини» [5].

Влучно зазначає М. Р. Чалабієва, що електронні соціальні мережі – це той потужний результат перенесення наявних моделей соціальних взаємодій у медіа-вимір, шляхом повноцінної реалізації конституційних прав людини, що потребує обов'язкового правового регулювання з боку держави, яке має ґрунтуватися на безпечному підході до користування соціальними мережами, гарантуванні та захисту прав людини у Інтернеті [6, с. 46].

Аналізуючи наявні акти законодавства відмітимо Закон України «Про медіа» [7], Закон України «Про електронні комунікації» [8], Закон України «Про авторське право і суміжні права» [9], Закон України «Про рекламу» [10].

Так, у Законі України «Про медіа» міститься визначення, що характеризує сервіс, що забезпечує своїм користувачам за їхнім запитом можливість зберігання та поширення користувацької інформації для необмеженого кола осіб, якщо такі зберігання та поширення не є незначною та суто допоміжною функцією іншого сервісу та з об'єктивних і технічних причин не може використовуватися без такого сервісу. Такий сервіс в законі названо платформою спільного доступу до інформації [7].

Разом з тим, у вищезазначених законодавчих актах закріплені ряд інших термінів. До прикладу, віртуальна електронна комунікаційна мережа, веб-сайт, веб-сторінка, обліковий запис, цифровий контент (електронна (цифрова) інформація). Досить проблемним питанням залишається термінологічна і сутнісна неузгодженість цих понять.

К. І. Спасова у своєму дослідженні розглядає проблематику розмежування понять «сайт соціальної мережі» та «служба соціальної мережі». Сайти соціальних мереж пропонуються визначати як різновид соціальних медіа, тобто веб-служби, які дозволяють приватним особам створювати публічні чи напівпублічні профілі на обмеженому форумі, складати списки інших користувачів, з якими вони мають спільне з'єднання, а також мають мож-

ливість переглядати та переходити зі списку своїх з'єднань до списку інших користувачів в рамках веб-сайту. Під службою соціальної мережі (англ. social networking service) розуміється веб-сайт або інша служба у веб, яка дозволяє користувачам створювати публічну або напівпублічну анкету, складати список користувачів, з якими вони мають зв'язок та переглядати власний список зв'язків і списки інших користувачів. Природа та номенклатура зв'язків може різнитися залежно від системи [11, с. 106].

Варто також зазначити, що 25 березня 2024 року було зареєстровано «Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності платформ спільного доступу до інформації, через які поширюється масова інформація» [12]. Зазначеним законопроектом пропонується змінити та доповнити ряд положень ЗУ «Про медіа», зокрема щодо розширення кола суб'єктів у законодавчому регулюванні та юрисдикційних вимог, встановлення додаткового обсягу обов'язань що накладаються на платформи, призначення іноземними платформами законного представника на території України, відповідальності платформ та обмеження їх діяльності під час збройної агресії.

Проте у юридичному висновку, наданому відділом співробітництва у сфері свободи слова Ради Європи надана ґрунтовна оцінка його відповідності міжнародно-правовим документам та рівню виконання Україною євроінтеграційних зобов'язань у цифровій сфері; відзначено ряд недоліків законопроекту.

Деякі формулювання визначені надто загальними, без жодних запобіжників для захисту інтересів платформ та їх користувачів, а запропонований порядок реалізації обмежень є непропорційним та надміру жорстким заходом, який може паралізувати роботу багатьох державних органів та фінансових установ.

Законопроект пропонує ввести в національне законодавство нового суб'єкта: платформи спільного доступу до інформації, через яку поширюється масова інформація, визначивши їх як «платформи спільного доступу до інформації, на яких створюються і функціонують облікові записи (сторінки, канали тощо) користувачів, через які поширюється масова інформація». Це визначення є відсутньою нормою до чинного визначення платформ спільного доступу до інформації – пункту 39 частини першої статті 1 Закону України «Про медіа».

Тобто, новий суб'єкт за змістом і функціями повністю дублюватиме платформи спіль-

ного доступу до інформації, а його законодавче визначення створить додаткові колізії в правовому полі. Більше того, Законопроект пропонує визнати такі платформи суб'єктами у сфері медіа, що суперечить їх технічній та правовій природі. До прикладу, ЄСПЛ у масиві судових справ, що стосуються Інтернет-посередників, наголосив, що до них незастосовний правовий режим відповідальності медіа.

Автори висновку акцентують увагу на необхідності впровадження комплексного регулювання платформ на території України. Обов'язковим напрямом роботи є внутрішнє узгодження термінології Законопроекту без запровадження нових категорій суб'єктів і змішування правових режимів, які застосовуються до медіа та онлайн-платформ. Крім цього рекомендується забезпечити компетенцію національного регулятора розглядати питання, пов'язані з регулюванням онлайн-платформ, відповідно до стандартів ЄС і Ради Європи, враховуючи конституційні засади створення таких незалежних регуляторів і необхідність внесення змін після скасування воєнного стану; виключити зі сфери спільного регулювання положення, які не підлягають додатковому тлумаченню та інтерпретації на національному рівні; узгодити вимоги щодо прозорості зі стандартами ЄС і Ради Європи; забезпечити оприлюднення даних про структуру власності у форматі відкритих даних і ліцензій; виключити із підстав для заборони використання платформ спеціальними суб'єктами публічного та фінансового секторів порушення щодо невидалення контенту на запит Національної ради через можливість створення надмірних обмежень; узгодити процедуру застосування заходів реагування із судовою практикою ЄСПЛ, забезпечивши необхідні гарантії [13].

Висновки. Соціальні мережі на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства трансформувалися з технічних засобів комунікації у самостійний соціально-правовий простір, у межах якого формуються багатовекторні правовідносини, пов'язані з реалізацією фундаментальних прав людини. Їх зростаючий вплив на інформаційні процеси та суспільну комунікацію зумовлює необхідність комплексного наукового осмислення їх правової природи.

Встановлено, що наявні доктринальні підходи в українській правовій науці мають фрагментарний характер і зосереджуються переважно на окремих галузевих аспектах правового відносин в соціальних мережах. У цьому контексті обґрунтовано доцільність

застосування концепції природного права як методологічної основи дослідження, що дозволяє розглядати соціальні мережі як простір реалізації свободи вираження поглядів, права на інформацію та інших основоположних прав незалежно від рівня їх позитивно-правового закріплення.

Проаналізований стан національного законодавства та законодавчі ініціативи свідчать про наявність термінологіч-

них і концептуальних неузгодженостей, а також ризиків непропорційного втручання у цифрову комунікацію. Подальше правове регулювання відносин, що складаються в соціальних мережах має ґрунтуватися на поєднанні конституційних засад, принципів природного права та європейських стандартів захисту прав людини з урахуванням екстериторіальної природи діяльності онлайн-платформ.

Література:

1. Актуальні проблеми цивілістики у цифрову добу: онлайніві соціальні мережі: монографія / за ред. Є. О. Харитоновна, О. І. Харитоновна; уклад. Б. В. Фасій; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Юридична література, 2018. 176 с. (Серія «Цивілістика та ІТ-право»).
2. І. В. Єфіменко. Досвід іноземних країн у правовому регулюванні соціальних мереж. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 8 (36). С. 564–572.
3. А. В. Чукаєва. Регулювання діяльності платформ соціальних мереж: свобода слова VS відповідальність за контент (аналіз українського та європейського підходів). *Прикарпатський юридичний вісник*. 2025. № 3 (62). С. 67–72.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#top>.
5. Brandt Dainow. What can a medieval friar teach us about the internet? Deriving criteria of justice for cyberlaw from thomist natural law theory. *Journal of Philosophy & Technology*. 2013. № 110. С. 459–476.
6. М. Р. Чалабієва. Соціальні мережі як засіб реалізації прав людини в Україні. Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2019. С. 46–49.
7. Про медіа: закон України від 13.12.2022 р. № 2849-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.
8. Проелектронні комунікації: закон України від 16.12.2020 р. № 1089-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>.
9. Про авторське право і суміжні права: закон України від 01.12.2022 р. № 2811-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.
10. Про рекламу: закон України від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр/conv#Text>.
11. К. І. Спасова. Деякі проблеми правового забезпечення функціонування онлайнівіх соціальних мереж. *Науковий вісник публічного та приватного прав*. 2019. № 2. С. 104–110.
12. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності платформ спільного доступу до інформації, через які поширюється масова інформація
13. Юридичний висновок щодо проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності платформ спільного доступу до інформації, через які поширюється масова інформація» від 20.05.2025 р. № LEX_2025_09. URL: <https://rm.coe.int/lex-09-legal-opinion-ukraine-ua/1680b5ebc6>.

Дата першого надходження статті до видання: 23.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.12.2025

УДК 351:316.3

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.4.11>**Геннадій ДМИТРЕНКО**

доктор економічних наук, професор кафедри економіки бізнесу,
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», dmitrenko2000@meta.ua
ORCID: 0000-0002-8211-5690

Інна СЕМЕНЕЦЬ-ОРЛОВА

доктор наук з державного управління, професор кафедра публічного адміністрування,
«Міжрегіональна Академія управління персоналом», innaorlova@ukr.net
ORCID: 0000-0001-9227-7426

НАРОДОВЛАДДЯ НОВОГО ТИПУ ЗАВДЯКИ «ЦИФРОВОМУ ВІЧЕ» ЯК ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ ПОВОЄННОЇ УКРАЇНИ

Розкривається сутність ефективного народовладдя в повоєнній Україні як нового типу громадянського суспільства, здатного органічно поєднати інтереси влади і народу за бездоганним пріоритетом останніх завдяки використанню інноваційної соціальної технології «Цифрове Віче».

Розглядається проблема кардинального удосконалення народовладдя в повоєнній Україні шляхом орієнтації дій влади на інтереси абсолютної більшості населення через розвиток громадянського суспільства прямої дії. Україні не вдалося це зробити, пробуючи копіювати досвід Західної Європи (зокрема Швейцарії) і США.

Визначається головна причина такої невдачі, що пов'язана із своєрідною ментальністю народу, (точніше, великого прошарку населення), який століттями перебував в умовах невільного життя (виживання) і напівдержавності. Це обумовило такі негативні ментальні якості (при збереженні козацького духу), як низьку самодостатність, завищений егоцентризм і слабкість масштабного мислення. А оскільки управлінська еліта впродовж більше 30 років формувалась винятково із активної частини саме цього прошарку населення, невдача була гарантовано.

Розкриваються можливості створення громадянського суспільства нового типу, основу якого складає потужний вплив народу на дії влади шляхом визначення рівня якості життя громадян (за участю самих громадян) і використання отриманих показників як оцінок результатуючих дій структур влади на всіх ієрархічних рівнях.

Запропоновано нову модель громадянського суспільства прямої дії (з урахуванням досвіду Швейцарії), ядром якої є потужна соціальна технологія «Цифрове Віче». Сутність цієї технології складає щорічне опитування дорослого населення в громадах за «розумними» опитувальниками на паперових і електронних носіях. «Розумність» останніх полягає у можливості отримання інформацію від громадян про якість їхнього життя в кількісному вигляді (використовуючи кваліметричні оціночні моделі із галузі нечіткої математики). Саме така цифрова інформація надає можливість зворотний зв'язок в системі державного управління і жорстким чином налагодити відповідальність влади за якість життя своїх громадян.

Проаналізовано результати перших успішних кроків апробації і локального експерименту «Цифрове Віче» в м. Вишневе Київської обл. Головних результатів два: перший – це реальність визначення ефективності дій влади цифровим чином за кожний рік через задоволення потреб населення. Другий – це те, що люди охоче приймають участь в опитуванні (після певних роз'яснень) з метою оцінювання дій влади через якість свого життя. Це цікаво і перспективно.

Ключові слова: публічна служба, безпекові виклики, людиноцентризм, системне управління, парадигма, якість життя громадян, кваліметрична цифровізація, структури влади, їхня системна взаємодія, «Цифрове Віче».

Gennady Dmitrenko, Inna Semenets-Orlova. NEW DEMOCRACY THROUGH “DIGITAL VECHE” AS A PARADIGM FOR THE DEVELOPMENT OF POST-WAR UKRAINE

The essence of effective democracy in post-war Ukraine is revealed as a new type of civil society, capable of organically combining the interests of the authorities and the people with the impeccable priority of the latter through the use of the innovative social technology «Digital Veche».

The problem of cardinal improvement of democracy in post-war Ukraine by orienting the actions of the authorities to the interests of the absolute majority of the population through the development of a civil society of direct action is considered. Ukraine failed to do this, trying to copy the experience of Western Europe (in particular, Switzerland) and the USA.

The main reason for such failure is determined, which is associated with the peculiar mentality of the people (more precisely, a large segment of the population), which for centuries was in conditions of unfree life (survival) and semi-statehood. This led to such negative mental qualities (while preserving the Cossack spirit) as low self-sufficiency, exaggerated egocentrism and weakness of large-scale thinking. And since the management elite for more than 30 years was formed exclusively from the active part of this particular segment of the population, failure was guaranteed.

The possibilities of creating a new type of civil society are revealed, the basis of which is the powerful influence of the people on the actions of the authorities by determining the level of quality of life of citizens (with the participation of the citizens themselves) and using the obtained indicators as assessments of the resulting actions of government structures at all hierarchical levels.

A new model of civil society of direct action is proposed (taking into account the experience of Switzerland), the core of which is the powerful social technology «Digital Council». The essence of this technology is an annual survey of the adult population in communities using «smart» questionnaires on paper and electronic media. The «intelligence» of the latter lies in the possibility of obtaining information from citizens about the quality of their life in quantitative form (using qualimetric evaluation models from the field of fuzzy mathematics). It is such digital information that provides the opportunity for feedback in the public administration system and to rigidly establish the responsibility of the authorities for the quality of life of their citizens.

The results of the first successful steps of testing and the local experiment «Digital Council» in the city of Vyshneve, Kyiv region, are analyzed. There are two main results: the first is the reality of determining the effectiveness of government actions digitally for each year through meeting the needs of the population. The second is that people willingly participate in the survey (after certain explanations) in order to evaluate government actions through the quality of their life. This is interesting and promising.

Key words: public service, security challenges, human-centrism, system management, paradigm, quality of life of citizens, qualimetric digitalization, government structures, their systemic interaction, «Digital Council».

Актуальність проблеми. За всі роки незалежності України не вдалося конвертувати її в національний успіх. Чому? В чому сутність цієї невдачі? Це випадковість чи закономірність?

У Конституції України чітко і однозначно зазначено, що «Держава відповідає перед людиною за свою діяльність» (ст. 3), а також «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» (ст. 5) [1, с. 4].

А чого досягли реально? Наприклад, за 30 років незалежності України ще до агресії путінської Росії? Досягли суттєвого зниження якості життя абсолютної більшості населення і збагачення меншості за рахунок цієї більшості; наявності декількох мільйонів емігрантів і заробітчан; спотворення виборчої системи і створення високорозвиненої корупції та ін. Це є як раз наслідком ігнорування цих статей Конституції України і практично повної відсутності відповідальності влади за результати своєї діяльності перед народом.

І це в країні, де є великий прошарок людей з особливою ментальністю із минулого (коли українці виживали під протектором двох імперій, а періодом і Польщі). Необхідність виживання обумовлена наявністю в ментальності завищеного егоцентризму і слабкої суспільної довіри (основу яких складає моральність) [2, с. 12].

Оскільки управлінська еліта в незалежній Україні формувалась головним чином із активної частини, саме цього прошарку населення, налагодження відповідальності влади за результуючу діяльність на благо народу (за зворотним зв'язком) має надзвичайно важливе значення для вилікування цієї хворості – безвідповідальності.

Вирішення саме цієї проблеми через громадське суспільство прямої дії може стати доленосним для розбудови повоєнної України. При цьому спочатку потрібно ознайомитися з прогресивним досвідом найбільш розвинених в цьому сенсі країн, щоб сформувані власний (із-за своєї рідної ментальності) тип громадянського суспільства через його посилений тиск на владу знизу, від народу.

Стан вивчення проблеми. Сьогодні розвиненість народовладдя в демократичних державах характеризується ступенем ефективності дії громадянського суспільства в цих країнах.

Сучасні дослідники, спираючись на Гегеля [3], розуміють громадянське суспільство як потужний і ефективний важіль побудови справжньої масової демократії, де народовладдя дійсно займає виняткове місце. І головне те, що громадянське суспільство контролює владу, дії якої призначено служити суспільству (народу), а не задовольняти, в першу чергу, свої потреби за рахунок більшості громадян. При слабкому контролі знизу від людей і внутрішньому низькому моральному стрижні у представників влади перемагає егоцентризм. Все це стає «добрином» для розквіту корупції і сприяє формуванню суспільств соціальної несправедливості із постійними загрозами соціальних вибухів [4; 5; 6; 7].

Серед демократичних країн із розвиненим громадянським суспільством сьогодні виокремлюють дві країни, цей досвід може бути дуже корисним для формування в повоєнній Україні сучасної системи контролю результуючих дій влади на всіх її ієрархічних рівнях. Мова йде про Швейцарію в Європі і США на американському континенті.

Швейцарія. Це багатомовна і різномовна країна (наявність чотирьох державних мов) представляє собою цілісну державу з успіш-

ною гармонійною взаємодією без корупції всіх ланок державного управління в одному напрямі – підвищення якості життя громадян. Це країна з високим рівнем доходу на душу населення, яка більш 500 років живе без будь-яких соціальних вибухів-страйків, «майданів», протистоянь та ін., демонструючи народовладдя вищого гатунку.

Досягається це завдяки системі постійного проведення референдумів національного рівня (проводяться регулярно 3–4 рази на рік) і декілька сотень опитувань і плебісцитів на рівні кантонів і громад (муніципальний рівень). Технічно голосування в них відбувається через виборчі урни, пошту або використання інтернету в останні роки.

На федеральному рівні питання, що розглядаються на референдумі, стосуються, наприклад, «швидкості руху машин на дорогах, закупівлі нових літаків для армії, статусу імпортованого вина, охорони Альп, обсягу податків, зменшення кількості атомних електростанцій, використання золотовалютних резервів Національного банку, відміни банківської таємниці, долі іноземців серед населення, приєднання до ООН, вступу до Євросоюзу, будівництва мінаретів та мечетей, введення ліміту на спорудження нових будинків для відпочинку у горах тощо» [9, с. 56].

На рівні кантонів і місцевому (муніципальному) рівні вирішуються більш заземлені питання стосовно, наприклад, доріг, якості лікування, будівництва нових шкіл, фінансування парків, музеїв, податків на собак, розподілу бюджетних коштів тощо [9, там же].

Однією із особливостей громадянського суспільства в Швейцарії є органічна взаємодія політичної та суспільної складових демократії через розподіл повноважень на юридичній основі між парламентом-Національною радою і Радою кантонів. В такому разі більшість прийнятих на референдумах рішень стають обов'язковими для втілення в життя.

США. У цій країні більш розвинутою є інша потужна соціальна технологія здійснення громадянського суспільства. Мова йде про множину суспільних неурядових утворень, які появилися задовго до того, як Сполучені Штати отримали незалежність, фактично вони виникли ще до того, як з'явився Уряд США.

Історично склалося так, що приїжджі енергійні, рішучі, вільнолюбні люди займалися самоорганізацією, коли держави ще у XVII столітті не було. Вони створювали незалежні добровільні союзи людей, які допомагали ним затвердити індивідуальну

свободу. При цьому одночасно підтримуючи стійкий громадський порядок.

Отже, у США є розмаїття неурядових організацій, які так чи інакше втручаються в дії самих різних структур влади на різних рівнях: національному, рівні штатів і місцевому. Одночасно є множина громадських організацій, які надають допомогу людям у задоволенні їхніх потреб, не очікуючи таких дій від влади. Взагалі кількість організацій громадянського суспільства у США постійно зростає і зараз функціонує їх близько 1,5 млн. [10; 11; 9, с. 60–71].

Отже, в цілому аналіз розвитку різних типів громадянського суспільства в демократичних країнах Євросоюзу і США дозволив виявити наступні основні загальні технології їхнього функціонування:

1. Постійне інформування населення про вже прийняті рішення впродовж року.

2. Підсумкові щорічні звіти про виконану роботу з підкресленням, зазвичай, позитивних результатів і затьмаренням недоліків.

3. Виборча система, яка дозволяє всім бажаним, які досягли виборчого цензу, приймати участь у голосуванні за висунутих депутатів, здатних виконувати свої функції на відповідальних посадах.

4. Проведення соціологічних опитувань, референдумів, плебісцитів, народних обговорень тощо, рішення яких можуть бути обов'язковими для виконання владою.

5. Існування взагалі множини різних громадських організацій, в тому числі з дорадчими функціями про органи влади. Вони можуть втручатися у процес прийняття рішень владними структурами і навіть контролювати наслідки цих рішень.

Що стосується України, то якщо позиції 1 і 2 ще якимось чином виконуються, тоді як до інших позицій виникає багато питань. Наприклад, виборча система (позиція 3) дозволяє прийти до політичної влади людям некомпетентним, непорядним і не патріотичним (за висловом великого українця за кордоном, члена Римського клубу Богдана Гаврилишина). Референдум було проведено тільки один раз у 1991 р. Другий (вже при Президентові Зеленському В.) референдум національного рівня не вдавсь. Існування ГО (позиція 5) спотворено таким чином, що їхні члени визначалися самою владою, у зв'язку з чим вони стали бутафорними, квазі, з псевдо-функцією контролю дій владних структур.

Отже, потрібно шукати дійсно інше вирішення, своєрідний шлях пошуку варіанту народовладдя в корумпованій країні, якою

стала Україна за більш, ніж 30 років своєї незалежності.

Тому **метою** цього дослідження є визначення для повоєнної України власного технологічного шляху формування народовладдя в контексті демократизації прогресивного руху до гармонійної цивілізації спільно з іншими розвиненими країнами.

Виклад основного матеріалу. Щоб обґрунтувати саме власний шлях руху України до побудови ефективного громадянського суспільства, необхідно заглибитися у історичне минуле і побачити, яким чином формувалася ментальність великого прошарку українців. Маючи на увазі, що вони століттями перебували під протекторатом, з одного боку, Австро-Угорської імперії і періодом Польщі, з другого боку, Російської імперії (тобто, без власної державності).

У цьому контексті є сенс згадати історію України очима одного із керівників Української національної республіки 1918 р. Володимира Винниченка. Він пише: «*Читати українську історію потрібно з бромом – до того ж це одна з нещасних, безглузвих, безпорадних історій, до того боляче, досадно, гірко, сумно перечитувати як нещасна, зацькована, зашарпана нація тільки те і робила за весь час свого державного (чи, вірніше, напівдержавного) існування, що огризалася на всі боки: від поляків, руських, татар, шведів. Уся історія України – це ряд безупинних повстань, війн, пожеж, голоду, сварок, підкопування*» [12, на обкладинці]. Це підтвердили обидва Майдани вже в період незалежності України в 2005 і 2014 рр.

Така історія обумовила розвиток ментальних рис, характерних для стану виживання людей в умовах бездержавності (напівдержавності). Наприклад, це наявність у великого прошарку українців:

- Почуття низької самодостатності (що породжує у людей бажання визначитися через приниження інших);
- завищеного егоцентризму (як підґрунтя неповаги до інших людей через концентрацію на власних інтересах і ігнорування суспільних);
- суспільної недовіри (як наслідок низької самодостатності і завищеного егоцентризму та поведінки з позицій «два українця – три гетьмана», «моя хата з краю...» та ін.);
- нерозвиненого масштабного мислення (через слабкість уяви і нездатності зазирнути за паркан власного досвіду) і слабкої потреби у трансцендентності;
- вічної мрії про вільне життя у вільній Україні (що породило гасло «Україна – понад усе!» та інші паростки радикалізму).

Отже, щоб виправити становище, потрібно знати правду про себе без брехливого Урапатріотизму...

У той же час така історія виживання породила в нації розвинений соціальний розум, козацький «дух», трудолюбство, гостинність та ін. Саме козацький «дух» обумовив незламність наших воїнів на фронті.

Але в будь-якому випадку треба знати, що, як пише український історик та публічний інтелектуал Ярослав Грицак: «*Історія – як невидима гравітаційна сила: вона не дозволяє таким країнам подолати тягар минулого і стримує їх у розвитку*» [2, с. 12]. Але це в тому випадку, якщо по-чесному не заглянути їй в «очі» і не зробити аналітичні висновки щодо подолання минулого. А тому багато чого можна змінити, якщо знати правду про власну ментальність і слідувати меритократичному принципу формування управлінської еліти (за заслугами і здібностями).

Що таке «ефективне» народовладдя в Україні. Вирішення проблеми дійсного народовладдя в повоєнній Україні потребує введення нового поняття, а саме «ефективне народовладдя». Йдеться про те, що сьогодні існує його спотворений варіант, коли люди є «гвинтиками» в системі державного управління і об'єктами маніпулювання політиків. Цього ми досягли за 30 років свого руху наосліп до прогресу, що вивело нас на задвірки Європи, навіть маючи достатньо багаті природні ресурси і потужні науковий і промисловий потенціал (до 1991 р.).

«Ефективне народовладдя» - це баланс інтересів народу і влади при суттєвому пріоритеті перших. Зазначимо, що влада призначена саме для того, щоб створювати умови, в першу чергу, для підвищення якості життя громадян через сприяння їх самореалізації за всіма сферами життєдіяльності (в контексті досягнення ними свого щастя).

При цьому владу представляють люди, які мають власні інтереси, наявність яких неможливо ігнорувати. Але їх потрібно органічно перевести у гармонійне підкорення людським цінностям. Взагалі ж інтереси залежать від тих людських якостей, які складають ментальну сутність і обумовлюють поведінку кожної людини, в тому числі, представників управлінської еліти.

Україні не вдалось органічно поєднати інтереси влади і народу в умовах пріоритету других. Влада формувалася всі 30 років із активної частини того прошарку населення, в якому потужно закріпилися ментальні риси із історичного минулого виживання (див. вище, перелік).

Це відіграло винятково негативну роль у розвитку дійсного громадянського суспільства і стало головною причиною невдалого розвитку держави і швидкого розповсюдження корупції. А також створило підґрунтя для чіткого висновку відомого українця за кордоном, члена Римського клубу Богдана Гаврилишина про те, що при владі в Україні «не має порядних, компетентних, патріотичних людей...» і що в країні необхідно модернізувати весь державний устрій [13].

Так що робити? Як з такою ментальністю із минулого повоєнної України перейти на рейки майбутнього через прогресивний розвиток? Адже в наявності є великий прошарок населення і вся управлінська еліта (за невеликим винятком), які вражені неординарною ментальністю, що гальмує рух до гармонійної цивілізації завдяки спотвореному народовладдю...

Жодна із економічно і демократично розвинених країн світу не формувалася (як нація) в подібних історичних умовах, що надали Україні такі специфічні наслідки у вигляді своєрідної ментальності із минулого. Яким чином кардинально змінити ситуацію? Відповідь на це питання має доленосне значення для України.

Інноваційні підходи до формування ефективного народовладдя в Україні. Гармонізація взаємодії інтересів народу і влади при пріоритеті перших може бути досягнена, якщо увімкнути уяву та аналітичний розум одночасно та висунути наступну гіпотезу.

Наприклад: *«якщо зуміти виміряти цифровим чином якість життя громадян і визнати цей показник офіційним кінцевим результатом діяльності всіх структур влади на місцевому, регіональному і національному рівнях під контролем громадськості, тоді вдасться пріоритет інтересів народу реалізувати на практиці справжнім чином».*

При цьому відповідальність за динаміку цього щорічного показника необхідно пов'язувати із матеріальним і соціальним статусом керівників владних структур.

Необхідно зазначити, що показник «якості життя громадян (ЯЖГ)» зовсім не ідентичний показнику «рівня життя» як статистичного індикатору міри споживання того чи іншого продукту чи послуги (і показника «середньої температури по лікарні»). Це чисто персональний показник кожного окремого громадянина, що відображає рівень (ступінь) задоволення нагальних потреб людини через внутрішнє сприйняття.

Але є особливість показника ЯЖГ. Він суб'єктивний, але потужно об'єктивізується

в умовах сукупності показників інших людей, якщо їх більше 50 осіб. Суть в тому, що емоціональний стан людини може впливати певним чином на сприйняття індивідуумом рішенням про рівень свого задоволення, але в сукупності при розрахуванням середньої величини по громаді, вплив емоції нівелюється. На жаль, багато дослідників суспільного життя людей не знайомі з явищами переходу індивідуального суб'єктивізму в об'єктивну реальність за певних умов.

Ще однією специфічною інноватикою в контексті формування ефективного народовладдя є кваліметрична цифровізація цього процесу. При цьому мова йдеться не про вже звичну цифровізацію на комп'ютерній інформаційній основі (що важливо, але не первино), а про кваліметричну технологію із галузі нечіткої математики. У такому випадку виміряні результати будь-якого явища, що досліджується, отримують у числовому індексному вигляді (порівняно з одиницею, яка характеризує, бажасмі: *ідеал; максимум; норму; стандарт*).

При цьому, зазвичай, використовують п'ять критеріїв, які характеризують рівень задоволення потреб та які саме люди і оцінюють цей рівень, виходячи із внутрішнього сприйняття особисто кожною людиною; *повністю задоволений; більш «так», ніж «ні»; щось середнє чи не можу визначити; скоріше «ні», ніж «так»; повністю незадоволений*.

Кожному критерію надається цифрові значення: *повністю задоволений – 1.0*; далі відповідно *0,75; 0,50; 0,25; 0,00* (коли повністю не задоволений).

Кожна потреба характеризується декількома ознаками (факторами), які і оцінюються самою людиною наведеним вище чином.

Наприклад, людська потреба у якісному медичному обслуговуванні містить такі фактори, як: *наявність лікарень; наявність кваліфікованих компетентних лікарів; наявність і цінова доступність ліків; якісна робота медперсоналу; якісна робота швидкої допомоги та ін.* Саме тому оцінювання рівня задоволення кожної потреби визначається інтегральними індексами у цифровому вигляді, наприклад: *0,85* чи *0,62; 0,48* чи *0,33* та ін. аж до *0,00*.

Таке цифрове визначення має великі позитивні наслідки, які породжені галуззю нечіткої математики при вимірюванні соціальних і гуманітарних явищ (і які завжди вважалося, що їх неможливо виміряти).

Особливістю проявлення нечіткої математики, у нашому випадку, полягає в тому, що в одній факторно-критеріальній кваліме-

тричній моделі (ФККМ) поєднуються одночасно експертні оцінки (визначення факторів, критеріїв та їхні значимості) і чітка цифрова результуюча оцінка у вигляді індексів. Вони відображають почуття людини стосовно рівня задоволення її потреб, маючи на увазі, що крім самої людини це зробити ніхто не в спроможності. І будь-яка статистика тут матиме лише опосередковане значення, бо мова йде про те, як людина сприймає свої почуття.

Таким чином створюється теоретичне підґрунтя для можливості вирішення проблеми поєднання дій влади з інтересами народу під контролем останнього через отримання інструменту такого контролю – цифрової оцінки якості життя громадян.

Отже, щоб визначити показник (індекс) якості життя громадян, необхідно навчитися визначати на системній основі їхні думки про своє життя. Тобто, необхідно знайти соціальну технологію визначення рівня якості життя громадян (ЯЖГ) таким чином, щоб органічно ув'язати цей рівень із результуючою діяльністю структур влади на всіх її ієрархічних щаблях. Така соціальна технологія з'явилася завдяки зусиллям вчених Інтеллект-Клубу цивілізаційного розвитку України і отримала назву «Цифрове Віче» із своєю історією [14; 15 та ін.].

Соціальне диво: «Цифрове Віче» як ключовий важіль повернення влади «обличчям» до людини. Специфіка «Цифрового Віче» містить декілька положень, а саме:

По-перше, поєднання історичних коренів волевиявлення народу України і його вирішального впливу на державні рішення (Віче, козацькі ради, майдани) із сучасними технологіями громадянського суспільства у розвинених країнах, наприклад, Швейцарії. Там щорічно проводяться референдуми на національному рівні, а також опитування населення на регіональному і місцевому рівнях для вирішення питань відповідно стратегічного і конкретного характеру. При цьому їх результати стають обов'язковими для виконання владоможцями.

По-друге, це масова участь населення (за віком виборчого цензу), яка зацікавлена у визначенні індексів якості власного життя і сукупного життя людей в громадах кожної адміністративної одиниці як результуючих за рік показників діяльності владних структур міст, районів, областей, країни в цілому. При цьому вже наступного року можна побачити позитивну чи негативну динаміку цих індексів, тобто ефективність державного управління за кожним ієрархічним рівнем.

По-третє, особливість змісту самих опитувальників (анкет), питання яких охоплюють потреби людей у п'яти сферах їхньої життєдіяльності: трудовій; за місцем мешкання і відпочинку (соціальної); сфері навчання в закладах освіти; сфері мешкання в країні, якою пишаєшся; особистій сфері життя. І якщо задоволення потреб у перших чотирьох сферах залежить багато в чому від діяльності влади, то в останній й, п'ятій сфері, особистого життя – від самої людини, її самопізнання власного «Я» (і роль освіти тут надзвичайна).

У цілому, саме індекси ЯЖГ за всіма сферами їх життєдіяльності визначають рівень самореалізації особистості в житті і, у значній мірі, рівень її щастя.

Нарешті вдається виміряти індекс щастя кожної людини завдяки використанню кваліметричної цифровізації соціальних і гуманітарних процесів за допомогою діагностичних моделей із галузі нечіткої математики (експертами є саме люди, їхні почуття свого задоволення).

По-четверте, вперше вдалося (і це, дійсно, унікально) органічно поєднати в одному показнику якість життя людей і якість діяльності управлінської еліти. Одночасно поєднуються два види цифровізації соціально-економічних і гуманітарних процесів: кваліметричній і інформаційній (комп'ютерної і інтернетної). При цьому кваліметрична цифровізація містить сутність прогресивної культури системного управління за кінцевими результатами. Виникає можливість налагодження зворотного зв'язку (фундаментального поняття кібернетики) і отримання синергетичного ефекту від спільної діяльності всіх владних структур. Це від злагодженої взаємодії всіх частин будь-якої системи, в тому числі соціально-економічної, якою є суспільство і навіть сукупність країн світу (які сьогодні, на жаль, взаємодіють між собою на кшталт «павуки в банці» планетарного масштабу).

По-п'яте, підсумкове. Соціальна технологія «Цифрове Віче» має потенціал визвати довіру народу до влади, що в незалежній Україні після 1991 р. буде вперше. Взагалі ця технологія надає можливість повернути владу «обличчям» до народу в будь-якій державі світу, яка потребує ефективного народовладдя.

Саме цей унікально-універсальний потенціал «Цифрового Віче», який в принципі можна реалізувати в різних країнах планети, дає підґрунтя назвати цю технологію соціальним дивом.

В Україні сам факт проведення «Віче» може пробудити ентузіазм людей і надати їм віру

в квітуче майбутнє рідної України, ту віру, яка була і є майже втраченою за роки невдалого розвитку за неспадаючою. На думку Володимира Винниченка: *«Без орієнтації на свій народ, без його участі в боротьбі, без його всебічного зацікавлення і ентузіазму зовнішні сили нас роздеруть і задушять ще на сотні років»* [12, с. 676].

Історія зародження «Цифрового Віче» і його локальна апробація в реальних умовах. Зародження «Цифрового Віче» можна віднести до кінця 1996 - початку 1997 рр. (тобто п'ятий-шостий роки після проголошення незалежності України). На той час група вчених за власною ініціативою провела апробацію незвичної анкети для опитування мешканців м. Києва з метою визначення можливості вимірювання якості їхнього життя цифровим чином (в контексті удосконалення місцевого самоврядування).

Саме в цей період в Україні почалися відбуватися перші кроки щодо підвищення ефективності управління державою знизу, розуміючи – щось не так відбувається в тому напрямку, який обрала влада після 1991 року.

Тоді у групі вчених-одномудців (які потім об'єдналися в Інтелект-Клуб цивілізаційного розвитку України) виникла думка, що кардинальне підвищення ефективності місцевого самоврядування (а потім і всієї системи державного управління) безпосередньо пов'язано з тим, як живеться людям під керівництвом відповідних структур влади. Мабуть необхідно знайти технологію вимірювання цього явища.

При цьому «як живеться людям» характеризується якістю життя людей за всіма сферами життєдіяльності. Здійснюється це через суб'єктивне почуття кожною особою задоволення своїх нагальних потреб, в тому числі, у руслі бачення майбутнього. Тому і виникла ідея – знайти шляхи вимірювання таких почуттів, які завжди зважалося неможливим виміряти кількісною мірою. Припускалося, що інноваційність опитувальників (анкет), названих «розумними», дозволить отримати інформацію від тих, кого опиту-

ємо, у вигляді цифрових показників-індексів. Останні саме і характеризують рівень досягнення задоволеності потреб.

Це припущення було повністю виправдано в процесі першого міні локального експерименту в одному із 45 квартирних будинків в м. Києві (район Лук'янівка) на початку 1997 р. Тоді завдяки одній активній людині (член будинкового комітету) вдалося провести опитування мешканців всіх квартир будинку, які досягли за віком виборчого цензу.

Були роздані по квартирам 90 пакетів анкет (повернулися незаповненими шість). Кожен пакет містив шість анкет. Відповіді на питання в п'яти із них надавали інформацію про рівень задоволення потреб у сфері «за місцем мешкання і відпочинку», а в шостій анкеті – про задоволення потреб у сфері «трудового життя» (для працюючих).

У першій сфері це стосувалося визначення рівня задоволення потреб, що безпосередньо залежить від дій влади на місцевому і та інших ієрархічних рівнях. Мова йдеться про: *умови мешкання в будинку і біля нього, включаючи вивіз сміття; медичне обслуговування, зокрема робота швидкої допомоги; якість навчання, а саме комфортність перебування дітей в навчальних закладах; задоволеність ситуацією щодо кримінальної і екологічної безпеки; задоволеність проживанням в країні, якою пишаємося.*

У другій сфері (за місцем роботи) питаннями у шостій анкеті стосувалося якості трудового життя людини, зокрема задоволеності: *відповідальністю змісту праці своїм природним схильностям («сродня» праця за Г. Скворородою); винагородою за результати праці; мікрокліматом в трудовому соціумі; організацією праці; можливістю розвиватися і робити кар'єру.*

Проаналізувавши заповнені анкети (при їх роздачі проводилось певне роз'яснення їх використання) та оброблення як сукупності відповідей громадян одного із дев'ятиповерхового будинку були отримані наступні результати рівня задоволення потреб мешканців в індексному вигляді:

У сфері «За місцем мешкання та відпочинку»:

• умовами проживання в будинку	0,55
• медичним обслуговуванням	0,62
• якістю навчання і комфортність умов	0,51
• рівнем криміногенної і екологічної безпеки	0,40
• мешканням в країні, якою пишаєшся	0,22
	середнє 0,46

У сфері «Трудового життя»

• змістом праці відповідно до природних схильностей	0,33
• винагородою за результати праці	0,30
• мікрокліматом в соціумі	0,62
• організацією праці	0,50
• Можливістю розвитку і кар'єрного зростання	0,45
	середнє 0,44

Отже, мікролокальний експеримент на початку 1997 р. в м. Києві показав, що можна отримати в однозначному вимірі (оцінити) «як живеться людям під керівництвом діючої влади».

При цьому цифровим чином вдалося підтвердити три особливо «більові» точки в житті людей, зокрема незадоволення: діями влади – 0,22; низькою винагородою за працю – 0,30; змістом праці, стосовно її «сродності» – 0,33.

Отримані результати надихнули вчених майбутнього Інтелект-Клубу продовжити експеримент за більшим масштабом. І він був проведений у серпні цього ж року в м. Вишневе Києво-Святошинського району Київської обл., населення якого на той період сягало 40 тис. осіб.

На одній із науково-практичних конференцій щодо проблем місцевого самоврядування, де виступив один із авторів цього дослідження, відбулася зустріч з членом виконкому цього міста – Гошко Анатолієм Олександровичем. Його зацікавив мінілокальний експеримент щодо опитування мешканців одного із багатоквартирних будинків в м. Києві за незвичайною методикою стосовно змісту опитувальників (анкет) із цифровим результатом.

Організаційна активність А.О. Гошка та виступ автора цього дослідження перед депутатами міської ради обумовили рішучі дії щодо створення штабу проведення опитування на кшталт місцевого референдуму на тему «**Як живеться людям**». За кожною виборчою дільницею був відповідальний депутат міськради за роздачу і повернення вже заповнених анкет. Усього було роздано 800 анкет (при достатній виборці 680 анкет з похибкою в 4%) на паперових носіях. В анкетах питання охоплювали розширену сферу «За місцем мешкання та відпочинку» із дев'яти потреб. Середній показник задоволення потреб мешканців м. Вишневе за цією сферою склав – 0,34.

Таким чином, експеримент у м. Вишневе повністю підтвердив Київський мінілокальний експеримент щодо можливості отримання цифрового показника рівня якості життя громадян, хоча поки що за однією сферою життєдіяльності.

Висвітлювалась ще та обставина, що люди із задоволенням приймали участь в опитуванні. Це тому, що, *по-перше*, це стосується особисто кожного (вимірювалась якість їхнього життя) і, *по-друге*, результуючої діяльності влади, яку оцінювали самі люди через якість їхнього власного життя, чого ще ніколи не траплялося!

Експеримент в м. Вишневе було висвітлено в багатьох публікаціях: від методичних рекомендацій [16] до науково-публіцистичних видань [17]. Саме завдяки успіху цього експерименту в 2004 р. з'явилось наукове видання «*Контури нового управлінського курсу трансформації України*» [18]. Це дало поштовх розробці групою вчених видання «*Нового людиноцентричного управлінського курсу (НЛУК) повоєнної України в контексті цивілізаційного розвитку світу*» [19]. НЛУК став продуктом – прообразом стартапу-сучасного Інтелект-Клубу цивілізаційного розвитку України.

Після успішного завершення Вишневецького експерименту у вчених виникли стратегічні ідеї поглиблення і розповсюдження технології оцінки ЯЖГ різних громад – в містах, селищах, селах. Відповідно ці анкети будуть мати свою специфіку та ще й на електронних носіях.

Але вже в наступному році неофіційним наказом «зверху» масового опитування населення з метою оцінювання дій влади не повинно бути. Добре, що вченим ще до цієї заборони вдалося провести локальний експеримент в селищі Ілліча (мікрорайон м. Кривий Ріг), використовуючи удосконалені опитувальники, які відповідали напівсільським умовам життя мешканців такого типу селища.

Певним позитивним наслідком експерименту в м. Вишневе було ще й вибори А.О. Гошка мером міста на дві каденції (як акт довіри керівнику штабу цільового опитування) та захист ним кандидатської дисертації з державного управління.

Висновки. Управлінській еліті і прогресивній частині українського суспільства час усвідомити, чому саме Україна обов'язково має мати власний шлях демократичного повоєнного розвитку. Йдеться про те, що із-за нашої

своєрідної ментальності і відсутності історичного досвіду демократії (не враховуючи епізодичних спалахів «Віче», козацьких рад тощо), ми не можемо розвивати своє громадянське суспільство таким чином, як воно формувалося і діє, наприклад, в Швейцарії чи США.

У зв'язку з цим, повоєнній Україні вкрай потрібна інноваційна модель розбудови дієвого громадянського суспільства, здатного забезпечити ефективне народовладдя нового типу завдяки надпотужній соціальній тех-

нології «Цифрове Віче». Саме ця технологія робить можливим одночасно вирішити два надважливих питання: виміряти якість життя кожного окремого дорослого громадянина кількісною мірою у вигляді індексів, а їх сукупність розглядати як оцінку ефективності дій влади.

Тоді жорстка відповідальність влади за щорічну динаміку цих інтегральних індексів кардинальним чином здатна змінити ситуацію в країні на краще.

Література:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. К.: Преса України, 1997. 80 с.
2. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2022. 408 с.
3. Гегель Г. Основи філософії права. К.: Юніверс, 2000.
4. Ткаченко І. Громадянське суспільство і Європейський Союз: функціонування і співпраця, *Віче*, 2015, № 2.
5. Рибалка В. Соціально-педагогічне і психологічне забезпечення розвитку дієвого громадянського суспільства і особистості громадянина. К.: Талком, 2018. 220 с.
6. Джинчарадзе Н., Ожеван М., Толстоухов А. та ін. Основи громадянського суспільства. К.: Знання України, 2006. 232 с.
7. Мандебура В. Корупція: інституційна сутність та механізм подолання / Віктор О. Майдебур: монографія. К.: Парламентське вид-во, 2017. 488 с.
8. Як працює громадянське суспільство у Швейцарії. URL: <http://newsland.com/user/4297709718/content/kak-rabotaet-grazhdanskoe-obshchestvo-v-shveitsarii/4478161/>.
9. Рибалка В. Самовчитель демократії для юної та дорослої особистості: метод. посіб. К.: Талком, 2019. 208 с.
10. Макфол М. Громадянське суспільство. URL: www.kuluar.com.ua/2013/os/22/hromadyanske-suspilstvo-ssha/comment/.
11. Пилинський Я. Від нації мігрантів до нації громадян. Як американська освіта створила американську націю: наукове видання. К.: Стилос, 2016. 324 с.
12. Винниченко В. Відродження нації. Заповіт борцям за визволення К.: Книга Роду, 2008. 800 с.
13. Гаврилишин Богдан. Інтерв'ю журналу «Віче»: Нація має майбутнє, якщо є план на завтра. *Віче*. 2016. № 1-2, С. 28–29.
14. Дмитренко Г., Семенець-Орлова І., Головач Н. та ін. «Цифрове Віче» – прямий шлях до Євроінтеграції та розвитку громадянського суспільства України: науково-публіцистичне видання. К.: Паливода А.В., 2023. 222 с.
15. Дмитренко Г., Головач Н., Олійник В. Інноваційний розвиток людства на зламі часу. Український системний шлях; науково-публіцистичне видання. К.: ДКС-Центр, 2024. 242 с.
16. Гошко А. Проведення цільового соціологічного опитування мешканців міст для оцінки ефективності діяльності місцевих органів самоврядування. Методичні рекомендації. К.: Вид-во УАДУ, 1998. 44 с.
17. Дмитренко Г., Головач Н., Головач Д. Як уникнути соціальних потрясінь. «Цифрове Віче». К.: ДКС-Центр, 2021. 276 с.
18. Гошко А., Дмитренко Г., Князев В. Контури нового управлінського курсу трансформації України. К.: 2004. 176 с.
19. Дмитренко Г., Семенець-Орлова І., Помиткін Е. та ін. Новий людиноцентричний управлінський курс України в контексті цивілізаційного розвитку освіти: науково-публіцистичне видання. К.: вид-во Ліра, 2023. 222 с.
20. Ключко О., Семенець-Орлова І. Національна безпека: український вимір. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022, 2 (62), 66–75.
21. Semenets-Orlova I., Teslenko V., Dakal A., Zadorozhnyi V., Marusina O., Klochko A. Distance learning technologies and innovations in education for sustainable development. *Stud. Appl. Econ.* 2021, 39(5).
22. Ключко А., Семенець-Орлова І. Система співробітництва з НАТО в зміцненні безпеки державного кордону в сучасних умовах. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023, 1 (67), 31–36.

Дата першого надходження статті до видання: 27.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.12.2025

НОТАТКИ

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ.
ЮРИДИЧНІ НАУКИ**

Випуск 4 (76), 2025

Засновано 2001 року
Видання виходить 4 рази на рік

Коректор *І. М. Чудеснова*
Комп'ютерне верстання *О. І. Молодецька*

Підписано до друку 30.12.2025 р. Замовлення № 0226/157
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 8,6.
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім “Гельветика”
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.